

ΑΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: Διοίκηση Επιχειρήσεων

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αειφόρος και βιώσιμη ανάπτυξη και οι
επιπτώσεις της στις νέες επιχειρήσεις

ΦΟΙΤΗΤΕΣ:

Φουφλή Σοφία (Α.Μ. 7716)

Καπαρέλος Λυκούργος (Α.Μ. 7746)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

Παπαρηγορίου Αριστείδης

Ιδιότητα Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ 23 Μαΐου 2016

Περιεχόμενα:

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ (ΣΤΗΝ ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ)	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	5
1.1 Εισαγωγικά	5
1.2 Ορισμοί	7
1.3 Πού οφείλεται η ασάφεια της έννοιας της αειφορίας	13
1.4 Βασικές αρχές της αειφόρου ανάπτυξης	15
1.5 Αειφόρος ανάπτυξη και ημερομηνίες - σταθμοί	18
1.6 Ασθενής και ισχυρή αειφορία	21
1.7 Στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	25
2.1 Αειφορία και δασολογία	25
2.2 Αειφορία και φυσικοί πόροι	26
2.3 Αειφορία και πρωτογενής τομέας παραγωγής	28
2.4 Αειφορία σε αστικές περιοχές	31
2.5 Αειφορία και ενέργεια	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	38
3.1 Αειφορία και τουρισμός	38
3.2 Αειφορία και τα αρνητικά της τουριστικής δραστηριότητας	41
3.3 Εργαλεία υποστήριξης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης	46
3.4 Βασικές προϋποθέσεις διατήρησης της αειφορίας για την Ελλάδα και αειφόρος τουριστική συνείδηση	49

3.5 Σήματα και πιστοποιητικά περιβαλλοντικής ποιότητας και ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και φορέων	52
3.6 Ecolabel και χρησιμότητα στις επιχειρήσεις	55
3.7 Επιχειρηματικά πλαίσια αριστείας	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	62
4.1 Γιατί η αειφορία στις επιχειρήσεις είναι στρατηγικής σημασίας	62
4.2 Πράσινος επιχειρηματίας και λόγοι στροφής προς αυτή την κατεύθυνση	69
4.3 Μορφές πράσινης επιχειρηματικότητας	73
4.4 Πράσινη επιχειρηματικότητα και κίνητρα προς αυτή την κατεύθυνση στην Ελλάδα	76
4.5 Επιχειρηματίες και βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη	79
4.6 Βιώσιμη ανάπτυξη και tour operators	83
4.7 Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων	85
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	88
Ελληνική βιβλιογραφία	88
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	91
Ιστοσελίδες	98

Περίληψη

Σε αυτή την εργασία γίνεται αναφορά στην έννοια της αειφόρου βιώσιμης ανάπτυξης και στις επιπτώσεις της στις νέες επιχειρήσεις. Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται οι έννοιες της αειφόρου και βιώσιμης ανάπτυξης, επεξηγείται ο λόγος της ασάφειας αυτής της έννοιας και παρουσιάζονται οι βασικές αρχές και οι στόχοι της.

Στη συνέχεια, γίνεται σύνδεση της αειφορίας με διάφορους τομείς όπως η δασολογία, οι φυσικοί πόροι, ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και οι αστικές περιοχές.

Παρακάτω αναλύεται η διασύνδεση της αειφορίας με τον τομέα του τουρισμού και πώς μπορεί να υιοθετηθεί από τις τουριστικές επιχειρήσεις μέσω της υιοθέτησης των οικολογικών σημάτων και της τουριστικής συνείδησης. Τέλος, γίνεται αναφορά στη σημασία της βιώσιμης ανάπτυξης για τους επιχειρηματίες, τους tour operators και τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και στις αλλαγές που αυτή επιφέρει στον τρόπο λειτουργίας τους.

Λέξεις – κλειδιά : αειφορία, βιώσιμη ανάπτυξη, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, προστασία περιβάλλοντος, φυσικοί πόροι, περιβαλλοντική τουριστική συνείδηση

Περίληψη (στην ξένη γλώσσα)

In this dissertation, we refer to the concept of sustainable development and to its effects on the new enterprises. Initially, in the first chapter we discuss the concepts of sustainability and sustainable development, explain the reason for the ambiguity of this concept and present its basic principles and goals.

Then, we link sustainability in various fields, such as forestry, natural resources, the primary production sector, renewable energies and urban areas.

Below, we analyze the interface of sustainability in the tourism sector and how it can be adopted by tourist enterprises, through the adoption of eco-labels and tourism awareness. Finally, reference is made to the importance of sustainable development for entrepreneurs, tour operators and Non-Governmental Organizations and the changes it brings to their function.

Key-words: sustainability, sustainable development, renewable energies, environmental protection, natural resources, environmental tourism awareness

Κεφάλαιο 1

1.1 Εισαγωγικά

Το σύστημα ‘φυσικό περιβάλλον’ δημιουργείται από τη συνεχόμενη αλληλεπίδραση του εδάφους, του νερού και του αέρα με κάθε μορφή ζωής που βρίσκεται και αναπτύσσεται μέσα τους. Από την άλλη πλευρά, ο άνθρωπος, που επιβιώνει εντός του φυσικού περιβάλλοντος, διαμορφώνει, εξελίσσει και αναπτύσσει το ανθρωπογενές περιβάλλον εις βάρος πολλές φορές του αμιγώς φυσικού περιβάλλοντος, προκαλώντας τη συρρίκνωσή του.

Είναι γεγονός ότι τα αρκετά τελευταία χρόνια, εξαιτίας της τεράστιας ανάπτυξης της βιομηχανίας και της οικονομίας έχουν κάνει την εμφάνισή τους κι έχουν εξελιχθεί μεγάλα περιβαλλοντικά προβλήματα, των οποίων οι επιπτώσεις ενδεχομένως να έχουν αρνητική επίδραση στη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος στο σύνολό του (Αραβαντινός 1998, Γεωργόπουλος 1998). Προφανώς, αυτό το γεγονός δεν είναι πρόσφατο, αλλά παρόμοιου μεγέθους περιβαλλοντική υποβάθμιση υπήρχε και παλαιότερα, όπως η ερημοποίηση στην ευρύτερη περιοχή της Βαβυλώνας, η οποία προέκυψε από την ισχυρή γεωργική εκμετάλλευση της Μεσοποταμίας κατά την πρώιμη αρχαιότητα. Επιπροσθέτως, στην αρχαία Ελλάδα, είχε λάβει χώρα η αποψίλωση δασών της Αττικοβοιωτίας, για τη δημιουργία του Αθηναϊκού στόλου και η εκσκαφή των βουνών για την εξόρυξη των περίφημων μαρμάρων (Παρασκευόπουλος & Κορφιάτης, 2003).

Η προέλευση των περιβαλλοντικών προβλημάτων οφείλεται κατά κύριο λόγο στην υπέρμετρη κατανάλωση των φυσικών πόρων και στην περιβαλλοντική ρύπανση, διαδικασίες που απορρέουν από τις ανθρώπινες δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα κάθε μέρα, όπως μεταφορές, θέρμανση, κλιματισμός, βιομηχανία, αστική κατανάλωση, γεωργική δραστηριότητα, τουρισμός κ.α. και έχουν ως συνέπεια τη ρίψη διαφόρων ειδών αποβλήτων. Οι αποδέκτες αυτών των αποβλήτων είναι το έδαφος, η ατμόσφαιρα, τα επιφανειακά και υπόγεια νερά (Κοσμάκη, 1999).

Συμπερασματικά λοιπόν, τα πιο σπουδαία περιβαλλοντικά προβλήματα είναι (Οργανόπουλος, 2010):

- Το ενεργειακό πρόβλημα, το οποίο οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αλόγιστη ενεργειακή κατανάλωση. Προς αυτή την κατεύθυνση έχουν αρνητική συμβολή η εξάντληση των μη ανανεώσιμων ενεργειακών πόρων, κυρίως του πετρελαίου και των λιθανθράκων, η άνοδος των τιμών ενέργειας, η αβεβαιότητα της ενεργειακής τροφοδοσίας κτλ.
- Η ποιοτική και ποσοτική υποβάθμιση του νερού και του εδάφους. Το έδαφος υποβαθμίζεται ιδιαίτερα εξαιτίας της όλο και συνεχόμενης επέκτασης των καλλιεργειών εις βάρος πεδινών και τροπικών δασών
- Η ατμοσφαιρική ρύπανση, η οποία αρκετές φορές συνεπάγεται όξινη βροχή, διεύρυνση της τρύπας του όζοντος, ενίσχυση του φαινομένου του θερμοκηπίου, κλιματική αλλαγή και ακραία καιρικά φαινόμενα σε αρκετές περιπτώσεις
- Τα απορρίμματα και απόβλητα, είτε αστικής είτε βιομηχανικής φύσεως
- Ο θόρυβος, ο οποίος διακρίνεται σε οδικό / κυκλοφοριακό, σε βιομηχανικό, σε θόρυβο εγκαταστάσεων, σε σιδηροδρομικό και σε αεροπορικό
- Η οπτική / αισθητική ρύπανση. Συχνά, τα ανθρώπινα έργα έχουν ως αντίκτυπο τη διάχυση στο περιβάλλον αντιαισθητικών εικόνων, από εγκαταλελειμμένα κτίρια ή αντικείμενα. Οι επιπτώσεις αυτού του προβλήματος σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τον ψυχισμό των κατοίκων

Τα προβλήματα του περιβάλλοντος που αναφέρθηκαν προηγουμένως, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις που επιφέρουν σε αυτό, εγκυμονούν κινδύνους για τη βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων του πλανήτη, γι' αυτό και είναι η απαραίτητη η υιοθέτηση ενός νέου τρόπου ζωής και ανάπτυξης, βασισμένου κατά κύριο λόγο στην 'αιφορία'.

1.2 Ορισμοί

Για τον όρο ‘αειφόρος’ γίνεται για πρώτη φορά αναφορά στον Σοφοκλή. Ο όρος αυτός είχε υιοθετηθεί στον τομέα της δασοπονίας και σήμαινε μια συγκεκριμένη μέθοδος διαχείρισης του δάσους, σύμφωνα με την οποία « όταν αφαιρείται από το δάσος όγκος ξύλου ίσος ή και λιγότερος με αυτόν που έχει παραχθεί κατά το θεωρούμενο διάστημα, τότε λέμε ότι το δάσος αειφορεί » (Αγγελίδης κ.α., 2004). Σύμφωνα με την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission for the Environment and Development – WCED), η αειφόρος ανάπτυξη ορίζεται ως «...αυτή που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, δίχως να μειώνει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών ανθρώπων να ικανοποιήσουν τις δικές τους» (Φλογαΐτη, 2006). Η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης (IUCN – International Union for Conservation of Nature), το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών (UNEP – United Nations Environmental Programme) και το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF – World Wildlife Fund) συμπληρώνουν τον προηγούμενο ορισμό ως εξής : *‘Η ανάπτυξη είναι αειφόρος, όταν βελτιώνει την ποιότητα ζωής στο πλαίσιο των ορίων που θέτει η φέρουσα ικανότητα¹ των οικοσυστημάτων που υποστηρίζουν τη ζωή’.*

Η αειφορική ανάπτυξη, από περιβαλλοντική άποψη, έχει την έννοια της εξασφάλισης παραγωγής τροφής, κάτι που συνεπάγεται προστασία του εδάφους από τη διάβρωση, ελαχιστοποίηση μέχρι και κατάργηση χρήσης λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, αποτελεσματική χρήση γεωργικής γης και των αποθεμάτων νερού και αύξηση των αποδόσεων με τη βοήθεια της τεχνολογίας. Επιπροσθέτως, η αειφορική ανάπτυξη σημαίνει μείωση της ρύπανσης του αέρα και του νερού, αλλά και προστασία όλων των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητάς τους. Ακόμα, είναι απαραίτητη η προστασία του περιβάλλοντος από μεγάλες αλλαγές στη σύσταση της ατμόσφαιρας με ανάλογες συνεπαγόμενες αλλαγές του παγκόσμιου κλίματος, οι οποίες θα δημιουργούσαν προβλήματα επιβίωσης για τις επόμενες γενεές (Γεωργόπουλος, 1998). Έτσι, η αειφορική ανάπτυξη έχει τις βάσεις της στη γνώση της πολυπλοκότητας που συνδέει τα οικοσυστήματα του πλανήτη με τα όρια αντοχής τους. Ακόμα, βασίζεται στην απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και στη διαμόρφωση

---

¹ Για τον ορισμό της φέρουσας ικανότητας, θα αναφερθούμε ενδελεχώς παρακάτω.

οικουμενικών αξιών, οι οποίες συνήθως διασφαλίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλο το φάσμα τους, διότι οι μεν πρώτες αποτελούν χαρακτηριστικό του ενεργού πολίτη, ενώ οι δε δεύτερες συνεπάγονται κοινωνική δικαιοσύνη, αλληλεγγύη, σεβασμό και αποδοχή του άλλου (Αριανούτσου, 1999).

Σύμφωνα με τους περισσότερους διεθνείς μελετητές (Mitcham 1995, Schubert et al 2005, Sneddon et al 2006), ο όρος ‘αιεφόρος ανάπτυξη’ έγινε ιδιαίτερα γνωστός μέσω της έκθεσης Brundtland (Brundtland Report, 1987), όπου αποδόθηκε ο ορισμός που αναφέρθηκε και πρωτύτερα (*« η αιεφόρος ανάπτυξη ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, δίχως να μειώνει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών ανθρώπων να ικανοποιήσουν τις δικές τους »*). Ακόμα, μια μικρή αναφορά για την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είχε γίνει και στη Διάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972. Επίσης, το 1980, η Παγκόσμια Στρατηγική Διατήρησης (World Conservatory Strategy - WCS), που δημιουργήθηκε από το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF) και το Πρόγραμμα για το Περιβάλλον των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε την ιδέα της αιεφόρου ανάπτυξης. Όμως, τελικά η έννοια αυτή εισήλθε στα διεθνή πολιτικά δρώμενα με την έκθεση Brundtland, η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εγκαθίδρυση της ιδέας της αιεφορίας, ο οποίος ρόλος επισημάνθηκε ιδιαίτερα από αρκετούς μελετητές (Dixon & Fallon 1989, Mebratu 1998, Bebbington 2001).

Γενικά, η αιεφόρος ανάπτυξη αποτελεί μια έννοια που χρησιμοποιείται ευρέως και έχει αποσπάσει την εκτίμηση όλων των φασμάτων της επιστήμης, κυρίως τα τελευταία χρόνια (Πιμενίδης και άλλοι, 2004). Όπως αναφέρθηκε και πριν, η αιεφόρος ανάπτυξη ορίστηκε αδρά στην Έκθεση Brundtland. Γι’ αυτό και στις περιβαλλοντικές και κοινωνικές συζητήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο ο καθένας έδινε τον δικό του ορισμό (Bebbington, 2001). Επομένως, η ευρύτητα που χαρακτηρίζει την έννοια της αιεφόρου ανάπτυξης την καθιστά μεν αποδεκτή στην κοινωνία, δε βοηθά δε στον προσδιορισμό των αρχών που πρεσβεύει με σαφήνεια (Tietenberg 1992, Turner 1993). Επομένως, όσο ευρεία και να είναι η έννοια της αιεφορίας απέχει αρκετά από το να βρεθεί ένα νόημα που να είναι από όλους αποδεκτό στους σύγχρονους αναπτυξιακούς κύκλους (Preto, 1996).

Λόγω της μεγάλης ασάφειας του όρου της αιεφορίας, η έννοια έχει αμφισβητηθεί αρκετά από πολλούς μελετητές (Livesey, 2002). Η αμφισβήτηση που υπάρχει για την αιεφόρο ανάπτυξη περιλαμβάνει όσους διαφωνούν με την κύρια

έννοια της ιδέας, δηλαδή την προστασία της φύσης και την παύση της υλικής ανάπτυξης, και όσους δε συμφωνούν με την ύπαρξη ενός καινούριου είδους ανάπτυξης (Dryzek, 1997). Παρά το γεγονός ότι έχει ασκηθεί μεγάλη κριτική στην ασάφεια της έννοιας της αειφορίας, η έννοια έχει αντλήσει μεγάλο πολιτικό ενδιαφέρον (Parris & Kates, 2003), καθώς απαιτούνται ολοκληρωμένες προσεγγίσεις για την αποτύπωση των δεσμών ανάμεσα στις διαστάσεις της αειφόρου ανάπτυξης, για την ελάττωση της ασάφειάς της (UN 1993).

Από οικονομική άποψη, αρκετοί από τους νέους μελετητές (Pearce et al, 1990) αναφέρονται στον όρο ‘ευημερία’ προτείνοντας ότι η αειφόρος ανάπτυξη οφείλει να σημαίνει ότι ‘οι μελλοντικές γενιές δε θα βρίσκονται σε πιο δυσχερή θέση ποιότητας ζωής απ’ ότι η σημερινή γενιά’. Δηλαδή, η κοινωνία θα φρόντιζε για τη διατήρηση της ευημερίας της με την πάροδο του χρόνου. Επίσης, η συζήτηση γύρω από το περιεχόμενο της ‘αειφορίας’ με βάση τα οικονομικά στράφηκε κυρίως προς το φυσικό κεφάλαιο, γι’ αυτό και οι κλασικοί οικονομολόγοι συμπεριλαμβάνουν την συνολική παραγωγική λειτουργία του παράγοντα του φυσικού κεφαλαίου.

Στην πλειοψηφία των ορισμών της αειφόρου ανάπτυξης λαμβάνονται υπ’ όψιν οι μελλοντικές γενιές. Τονίζεται ότι, σύμφωνα με την αειφορία, όλοι οι φυσικοί πόροι πρέπει να χρησιμοποιούνται με σεβασμό, ώστε οι μελλοντικές γενιές να καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες τους (Tietenberg, 1992). Ακόμα, έχει εκφραστεί και η αντίληψη ότι η αειφόρος ανάπτυξη δεν καθιστά τον κόσμο έτοιμο για τις μελλοντικές γενιές, αλλά καλλιεργεί μια βάση πάνω στην οποία ο μελλοντικός κόσμος δύναται να οικοδομηθεί (Alanne & Saari, 2005).

Για να εφαρμοστεί και να υλοποιηθεί η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης είναι απαραίτητο να ενσωματωθούν οι οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές αντιλήψεις στη λήψη αποφάσεων, γεγονός που συνδυαζόμενο με τη σταδιακή εξάλειψη της φτώχειας θα δημιουργήσει ισότητα εντός των γενεών. Επιπροσθέτως, η διασφάλιση αυτής της ισότητας μπορεί να επιτευχθεί μέσω της συγκέντρωσης των οφελών της ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες περιοχές και λαμβάνοντας υπ’ όψιν τις ανάγκες των επόμενων γενεών (Kenzheguzin & Yessekina, 2004).

Άλλες προσπάθειες ορισμού της αειφορίας τη συσχετίζουν με την ορθολογική χρήση των πόρων και με θέματα δικαιοσύνης. Πιο συγκεκριμένα, ο Bowers (1997) ανέφερε ότι οι οικονομικές δραστηριότητες ευθύνονταν σε μεγάλο βαθμό για την

υποβάθμιση του περιβάλλοντος, γι' αυτό και αρκετές πολιτικές πρωτοβουλίες υπέρ της περιβαλλοντικής προστασίας προηγήθηκαν των υποσχέσεων για αειφόρο ανάπτυξη. Η αειφορία σχετίζεται στενά με πόρους όπως η ενέργεια και το περιβάλλον, οι οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για τη διαρκή ανάπτυξη της κοινωνίας. Αποτελεί πρόκληση, αλλά είναι απαραίτητο να χρησιμοποιούνται οι φυσικοί πόροι, δίχως να είναι επιβλαβές και επικίνδυνο για το περιβάλλον, ώστε να γίνονται κατανοητές οι ανάγκες της τωρινής, αλλά και της μελλοντικής κοινωνίας (Obata et al, 2005).

Αναφορικά με τη συσχέτιση της αειφορίας με θέματα δικαιοσύνης, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων έχει επικρατήσει η άποψη ότι ο όρος 'αειφόρος ανάπτυξη' είναι τεχνικός, και αφορά κυρίως εξειδικευμένη γνώση, τεχνολογία και εξειδίκευση (Costanza & Daly, 1987). Για την επίτευξη ολοκληρωμένης αειφορικής ανάπτυξης εντός μιας κοινωνίας οφείλεται η κοινωνία να είναι δυναμική οικολογικά, οικονομικά βιώσιμη, κοινωνικά δίκαιη και να διατηρεί τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της (Ανδρεοπούλου, 2008).

Συνοπτικά, οι δυσκολίες ορισμού της έννοιας της αειφορίας, λόγω των ασαφειών της, κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τους παράγοντες που έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση και είναι :

- Ορισμοί που συσχετίζουν την αειφόρο ανάπτυξη με την έννοια της μη μειούμενης ευημερίας : οι συγκεκριμένοι ορισμοί υποστηρίζουν ότι η χρήση των φυσικών πόρων από τις προηγούμενες γενιές πρέπει να μην υπερβαίνει το επίπεδο εκείνο κατανάλωσης που να εξασφαλίζει το ίδιο τουλάχιστον ή και παραπάνω επίπεδο ευημερίας στις μελλοντικές γενιές. Η συνέπεια ενός τέτοιου ορισμού είναι ότι το άθροισμα των φυσικών και υλικών πόρων, που καλείται και συνολικό κεφαλαιακό απόθεμα, δεν πρέπει να υποστεί μείωση. Επομένως, δύναται κάποια επιμέρους συστατικά στοιχεία του συνολικού αποθέματος να υποβαθμιστούν, αρκεί όμως κάποια άλλα να αυξήσουν την αξία τους, γεγονός που συνήθως επιτυγχάνεται μέσω επενδύσεων, ώστε το συνολικό κεφαλαιακό απόθεμα να μην μεταβληθεί ή να αυξηθεί περαιτέρω.
- Ορισμοί που συσχετίζουν την αειφόρο ανάπτυξη με την έννοια της μη μειούμενης αξίας του φυσικού κεφαλαίου : οι συγκεκριμένοι ορισμοί δίνουν έμφαση τουλάχιστον στη διατήρηση της αξίας του αποθέματος φυσικών πόρων, υποστηρίζοντας ότι η υποκατάσταση του φυσικού κεφαλαίου με υλικό είναι περιορισμένων δυνατοτήτων.
- Ορισμοί που συσχετίζουν την αειφορία με την έννοια της μη μείωσης της εκμετάλλευσης της ροής υπηρεσιών από κάποιους συγκεκριμένους φυσικούς πόρους : οι συγκεκριμένοι ορισμοί υποστηρίζουν ότι οι φυσικές ποσότητες που αποσπώνται από συγκεκριμένους επιλεγμένους φυσικούς πόρους πρέπει να διατηρούνται επ' αόριστον στο ίδιο περίπου επίπεδο. Η διαφορά τους με τους ορισμούς που αναφέρθηκαν πριν είναι ότι η έμφαση δίνεται στις φυσικές ποσότητες και όχι στην οικονομική αξία τους, αλλά και σε συγκεκριμένους φυσικούς πόρους και όχι σε όλους. Επίσης, τροποποίηση αυτού του ορισμού αναφέρει ότι η μείωση ενός είδους φυσικού κεφαλαίου είναι επιτρεπτή, μόνο εφόσον υπάρξει αντιστάθμιση με αύξηση κάποιου άλλου είδους φυσικού κεφαλαίου. Βέβαια, αυτός ο ορισμός είναι ατελής και παρουσιάζει προβλήματα, διότι δεν είναι δυνατόν να θεωρούνται όλοι οι φυσικοί πόροι ομοιογενείς, καθώς το νερό και ο αέρας αποτελούν ζωτικής σημασίας φυσικοί πόροι. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι έννοιες της 'κρίσιμης σημασίας φυσικού

κεφαλαίου και 'άλλου' φυσικού κεφαλαίου (πχ προστασία υδροβιότοπων)
(Turner & Jones, 1991).

1.3 Πού οφείλεται η ασάφεια της έννοιας της αειφορίας

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι για την κατανόηση του όρου της αειφορίας πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι οι πρακτικές της εφαρμογές είναι :

- ✓ Πολύ δυναμικές, εξαιτίας της διαρκούς αναζήτησης ισορροπίας στις συνθήκες του περιβάλλοντος που διαρκώς μεταβάλλονται (Angelsen et al, 1994)
- ✓ Αρκετά ασαφείς, εξαιτίας του γεγονότος ότι στηρίζονται σε αφηρημένους και αρκετά μακροπρόθεσμους στόχους (Van Pelt 1993, Flora 2001)
- ✓ Ιδιαίτερα αμφισβητήσιμες, κάτι που προκύπτει από την πληθώρα των ανθρώπινων αξιών, αντιλήψεων και αντικρουόμενων πολιτικών συμφερόντων, που έχουν σύνδεση με την έννοια της αειφορίας (Pretty, 1995)

Οι απόψεις σχετικά με την προέλευση της ασάφειας δίστανται. Οι Vogt et al (1999) διατύπωσαν την άποψη ότι η ασάφεια της ερμηνείας του όρου της αειφορίας έχει τις ρίζες της στο γεγονός ότι η αειφορία είναι δύσκολα ποσοτικοποιήσιμη και δεν υπάρχει κάποιο αειφόρο πρόγραμμα που να δύναται να χρησιμοποιηθεί ως πρότυπο. Υπάρχουν δυσκολίες στην επαρκή εκτίμηση της διαχείρισης ενός συστήματος, αν είναι αειφόρο ή όχι, λόγω της πρόσφατης φύσης της έννοιας της αειφορίας.

Ο Mog (2004) αναφέρει ότι η αειφόρος ανάπτυξη πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια αέναη διαδικασία, η οποία δεν καθορίζεται από συγκεκριμένους στόχους, αλλά προκαλεί αλλαγές ύστερα από συνεχείς διαδικασίες μάθησης και προσαρμογής. Οι Dale & Newman, το 2005, επεσήμαναν ότι η αειφόρος ανάπτυξη πρέπει να θεωρείται διαδικασία και όχι αυτοσκοπός, καθώς αποτελεί έναν συνεχώς μετακινούμενο στόχο, που τα όριά του βρίσκονται υπό διαρκή εξέλιξη, καθώς αλλάζουν οι συσχετισμοί και οι δυναμικές μεταξύ των 3 κανόνων, οικολογικών, κοινωνικών και οικονομικών.

Η συζήτηση που λαμβάνει χώρα στις μέρες μας αφορά το κατά πόσο μη αειφόρες είναι οι τωρινές κοινωνίες και τα μέτρα που είναι αναγκαίο να ληφθούν, ώστε να επιτευχθεί αειφόρος ανάπτυξη. Αξίζει να αναφερθεί ότι πέραν των όποιων ασαφειών διακρίνουν τον όρο 'αειφόρος ανάπτυξη', υπάρχουν κάποια αξιολογικά χαρακτηριστικά που τον κάνουν να διαφέρει από τις άλλες μορφές ανάπτυξης. Αυτά

είναι η άμεση σύνδεση της αειφορίας με το περιβάλλον, η έννοια ότι λαμβάνονται υπ' όψιν οι επόμενες γενιές, η αναφορά στην διασφάλιση και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής, η αναφορά στην ισότητα των ευκαιριών, η αναφορά στη δράση της με αυξημένη επίσκεψη και εν κατακλείδι το γεγονός ότι είναι απαραίτητο να υπάρχει ολόπλευρη εκτίμηση των δράσεων και των ενεργειών που επιδρούν είτε με θετικό τρόπο είτε με αρνητικό στο περιβάλλον (Δαουτόπουλος και άλλοι, 1997).

1.4 Βασικές αρχές της αειφόρου ανάπτυξης

Ο Αραμπατζής (2014) έδωσε τους παρακάτω ορισμούς για τις βασικές αρχές της αειφόρου ανάπτυξης :

Φέρουσα ικανότητα (Carrying capacity)

Η αρχή της φέρουσας ικανότητας αποτελεί την πεμπτουσία της οικοκεντρικής προσέγγισης της αειφόρου ανάπτυξης και παρουσιάζει τη δυνατότητα / ικανότητα μιας περιοχής να συντηρεί συγκεκριμένο αριθμό ανθρώπων, πανίδας και χλωρίδας. Ο ορισμός της οικολογικής φέρουσας ικανότητας είναι ο εξής : « ο μέγιστος αριθμός ενός είδους που μπορεί ένα οικοσύστημα να υποστηρίξει αεναώς. Όταν το επίπεδο του μέγιστου πληθυσμού ξεπερνιέται, τότε οι πόροι αρχίζουν να σπανίζουν με συνέπεια να φθίνει ο ίδιος ο πληθυσμός » (Van Dieren, 1995). Υποστηρίζεται ότι σε ένα Μίκρο-περιβάλλον δύναται η απορρόφηση ενός ανώτατου ορίου ενός είδους, χωρίς οι συνέπειες να είναι επιβλαβείς. Παρόλα αυτά όμως, για το ανώτατο αυτό επίπεδο δεν έχει υπάρξει επιστημονική προσέγγιση, κάτι το οποίο είναι απαραίτητο να προσδιοριστεί. Γι' αυτό και αρκετά συχνά, υπάρχουν συγκρούσεις σε περιοχές με φυσική ομορφιά, λόγω των αναπτυξιακών πιέσεων, που πολύ πιθανό να μην τις αντέχει η φέρουσα ικανότητα της περιοχής.

Βιοποικιλότητα (Biodiversity)

Θεωρείται επίσης αρκετά σημαντικός παράγοντας για την αειφορία, η διατήρηση της βιοποικιλότητας, που η έννοια της περιέχει τη διατήρηση του ζωικού, του φυτικού βασιλείου και τη διατήρηση των ανανεώσιμων πόρων. Για την βιοποικιλότητα δίνεται ο παρακάτω ορισμός : « η ποικιλία των οργανισμών του ζωικού και φυτικού κεφαλαίου γήινων, εναέριων και υδάτινων, καθώς και τα διάφορα συμπλέγματα οικοσυστημάτων που βιώνουν σε αυτό » (Department of Environment, 1994).

Διαγενεαλογική δικαιοσύνη (intergenerational equity)

Αποτελεί μια έννοια που συνοψίζεται στη φράση ότι οι προηγούμενες γενιές πρέπει να κληρονομήσουν στις επόμενες τον ίδιο αριθμό πόρων που αυτές κληρονόμησαν, δηλαδή θα πρέπει να αξιολογούνται σωστά όλες οι λήψεις αποφάσεων για τα ενδεχόμενα μελλοντικά τους αποτελέσματα. Τα προαναφερθέντα επιτυγχάνονται μέσω της ελαχιστοποίησης της χρήσης των μη ανανεώσιμων πόρων, της μείωσης της σπατάλης και της αύξησης της αποδοτικότητας.

Διασυνοριακή υπευθυνότητα (transfrontier responsibility)

Δεν πρέπει να γίνεται μεταβίβαση των αρνητικών επιπτώσεων σε μια περιοχή ως περιβαλλοντικά προβλήματα σε μια άλλη.

Συμμετοχή (Participation)

Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη στηρίζεται στην συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στη λήψη αποφάσεων, κάτι που τονίζεται και στην Agenda 21, μέσω της εμπλοκής της τοπικής αυτοδιοίκησης, των επιχειρήσεων, των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, των ντόπιων, της νεολαίας κτλ.

Αφομοιωτική ικανότητα (Assimilative capacity)

Αφομοιωτική ικανότητα ενός φυσικού αποδέκτη ρύπων ορίζεται ως η ικανότητα του να αφομοιώνει συγκεκριμένες ποσότητες (δυνατότητα αυτοκαθαρισμού), ενώ παράλληλα διατηρεί τα περιβαλλοντικά του πρότυπα.

1.5 Αειφόρος ανάπτυξη και ημερομηνίες - σταθμοί

Οι ημερομηνίες – σταθμοί της αειφόρου ανάπτυξης είναι κατά κύριο λόγο οι διασκέψεις της διεθνούς κοινότητας και τα συμπεράσματα των εργασιών τους. Παρακάτω γίνεται συνοπτική αναφορά τους :

- 1) Σύνοδος της Στοκχόλμης (Stockholm Conference, 1972) : η συγκεκριμένη Σύνοδος έλαβε χώρα από τις 5 ως τις 16 Ιουνίου 1972 και από τότε η 5^η Ιουνίου θεωρείται ως η Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος, ύστερα από πρωτοβουλία του Olof Palme (πρωθυπουργός της Σουηδίας) και του Kurt Waldheim (γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών). Σε αυτή τη Σύνοδο δήλωσαν παρούσες 113 χώρες και παραπάνω από 400 κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Η κατάληξη της Συνόδου ήταν μια Διακήρυξη 26 αρχών, αναφορικά με το περιβάλλον και την ανάπτυξη, ενώ ήταν η πρώτη φορά που τέθηκαν επί τάπητος ζητήματα όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη και οι βλαβερές επιπτώσεις των χλωροφθορανθράκων στο στρώμα του όζοντος. Αυτή η Σύνοδος θεωρήθηκε η απαρχή για την ευαισθητοποίηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, τόσο από άποψη πολιτικής όσο και πολιτών σε παγκόσμιο επίπεδο.
- 2) Επιτροπή Brundtland (Brundtland Commission, 1983) : η συγκεκριμένη επιτροπή, γνωστή και ως Παγκόσμια Επιτροπή για το περιβάλλον και την ανάπτυξη (WCED), συνήλθε το 1983 με πρωταρχικό σκοπό την ανάδειξη της διαρκώς αυξανόμενης υποβάθμισης του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, αλλά και τις αρνητικές τους επιπτώσεις στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Τα συμπεράσματα της επιτροπής ήταν ότι το θέμα του περιβάλλοντος οφείλεται να αντιμετωπίζεται σε παγκόσμιο επίπεδο κι ότι είναι προς το κοινό συμφέρον όλων μας η υιοθέτηση πολιτικών που θα υποστηρίζουν την αειφόρο ανάπτυξη.
- 3) Έκθεση Brundtland (Brundtland Report, 1987) : Δημοσιεύτηκε το 1987, παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα των εργασιών της ομώνυμης επιτροπής, με τίτλο ‘Το κοινό μας μέλλον’, επιδιώκοντας να ταυτίσει το περιβάλλον με την ανάπτυξη. Ήταν η τρίτη από μια σειρά από πρωτοβουλίες των Ηνωμένων Εθνών. Αρχικά ήταν το ‘Πρόγραμμα για την επιβίωση και κοινή κρίση’

(Programme for Survival and common crisis) και ακολούθως το πρόγραμμα για την ασφάλεια και τους αποπλισμούς (Κοινή Ασφάλεια - Common Security). Τα κέρδη που απέφερε η συγκεκριμένη Έκθεση ήταν ότι η αειφόρος ανάπτυξη θεωρήθηκε ως ένας βασικός πυλώνας άσκησης πολιτικής για την ανθρωπότητα (Redclift 1987, Meadowcroft 2000) και είχε θετική συμβολή στην ανάπτυξη πολλών χωρών, αναπτυγμένων και μη (Davis, 1991). Έτσι, αρκετές κυβερνήσεις χωρών επιχειρούσαν πλέον να επιτύχουν την άριστη – ιδανική ισορροπία μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης, των κοινωνικών αξιών και της περιβαλλοντικής διαχείρισης.

- 4) Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη (Rio Summit ή Earth Summit, 1992) : όλα τα προαναφερθέντα απετέλεσαν τα θεμέλια για τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη (United Nations Conference on Environment and Development), που έλαβε χώρα στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992 με αποκλειστικό σκοπό το μακροχρόνιο σχεδιασμό για την παγκόσμια αειφόρο ανάπτυξη (Porter & Brown, 1996). Η συγκεκριμένη διάσκεψη ήταν ένα μεγάλο θετικό βήμα μετά τη Σύνοδο της Στοκχόλμης, καθώς συμμετείχαν 110 αρχηγόι κρατών. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης Διάσκεψης Κορυφής ήταν η Διακήρυξη του Ρίο, τα ακόλουθα επίσημα κείμενα Ατζέντα 21 (Agenda 21), Συμφωνία για την Βιοποικιλότητα (Convention on Biological Diversity), οι αρχές για το δάσος (Forest principles) και το πλαίσιο συμφωνίας για την κλιματική αλλαγή (Framework Convention on Climate Change) καθώς και 27 αρχές. Πιο συγκεκριμένα, η Agenda 21, που αποτελείται από 294 σελίδες 38 κεφαλαίων και 115 ξεχωριστών θεματικών ενοτήτων και πήρε το όνομά της λόγω της αναφοράς της στον 21^ο αιώνα, περιέχει κάθε περιβαλλοντικό θέμα αλλά και διεθνείς, τοπικές, κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές που επηρεάζουν το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Στο κείμενο της Διάσκεψης αναφέρεται ότι η πρωταρχική υποχρέωση των κυβερνήσεων είναι η εφαρμογή της Agenda 21 με επιτυχία, μέσω εθνικών προσπαθειών και διεθνών συνεργασιών. Σύμφωνα με τους Porter & Brown, αυτές οι μη δεσμευτικές συμφωνίες ενδεχομένως να λειτουργήσουν ως ασπίδα προστασίας για την παγκόσμια αειφόρο ανάπτυξη. Η Διάσκεψη του Ρίο αποτέλεσε το έναυσμα για την ενίσχυση του όρου της αειφορικής ανάπτυξης σε διεθνές επίπεδο και την ανάδειξη της αειφορίας σε υποδειγματικού τρόπου ζωής (United Nations, 1993).

5) Διάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ (Earth Summit 2002) : η διάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ έλαβε χώρα 10 χρόνια μετά τη Διάσκεψη του Ρίο και το αποτέλεσμα της ήταν η Διακήρυξη του Γιοχάνεσμπουργκ, η οποία επισήμαινε την ανάγκη υιοθέτησης αειφόρου ανάπτυξης, με τρόπο περισσότερο γενικό απ' ό τι στη Διακήρυξη του Ρίο. Τα κύρια ζητήματα, στα οποία επικεντρώθηκε το ενδιαφέρον, ήταν η πείνα, η εξαθλίωση, ο πόλεμος, τα ναρκωτικά, το οργανωμένο έγκλημα, ο ρατσισμός, η τρομοκρατία, οι φυσικές καταστροφές, οι ασθένειες, η ξενοφοβία και άλλα, δηλαδή παγκόσμιες συνθήκες που εγκυμονούν κινδύνους για την αειφόρο ανάπτυξη (Johannesburg Declaration 19).

Αξίζει να τονιστεί ότι το 1996 η Επιτροπή για την αειφόρο ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών προχώρησε σε διατύπωση ενός προσχεδίου, αναφορικά με τους δείκτες αειφόρου ανάπτυξης, με σκοπό την εκτίμηση και τη σύγκριση του μεγέθους της αειφόρου ανάπτυξης σε κάθε χώρα (United Nations Commission on Sustainable Development). Αυτό αποτέλεσε την απαρχή για την εξέλιξη και την εφαρμογή των δεικτών αειφόρου ανάπτυξης σε αρκετά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Oh et al, 2005). Στην έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας (2000) για την Παγκόσμια Ανάπτυξη (World Development Report) τονίζεται η ποιότητα της ανάπτυξης, αλλά και η κατανομή της, θεωρώντας ως κύριο απαιτούμενο της αειφόρου ανάπτυξης την εξάλειψη της φτώχειας.

Η δεκαετία 2005-2014 έχει ανακηρυχθεί από τα Ηνωμένα Έθνη ως δεκαετία Εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη με την UNESCO να διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία συνδύαζε τις αρχές, τις αξίες και τις πρακτικές της αειφόρου ανάπτυξης με όλες τις όψεις της εκπαίδευσης και της μάθησης². Όμως, ο ρόλος που διαδραματίζει η εκπαίδευση στην αειφόρο ανάπτυξη θεωρήθηκε αντικείμενο μεγάλης αντιπαράθεσης (Hopkins 1998, Bonnet 1999, Foster 2001). Κι αυτό διότι πολλοί μελετητές θεωρούν ότι η αειφόρος ανάπτυξη δεν ενδείκνυται για διδασκαλία, καθώς αποτελεί μια έννοια κανονιστικής και διφορούμενης φύσεως, που εν κατακλείδι δεν έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα ως προς την επίλυση των σύνθετων προβλημάτων, με τα οποία θα τεθούν αντιμέτωπες οι μελλοντικές γενιές (Jickling, 2000).

---

² <http://portal.unesco.org/education>

1.6 Ασθενής και ισχυρή αειφορία

Η έννοια της αειφορίας, λόγω της όλο και πιο διαδεδομένης χρήσης της, τείνει να γίνεται δυσνόητη. Η όλη συζήτηση περί των διαφορετικών ορισμών της και των ευρύτερων ερμηνειών της καταλήγει συνήθως σε ένα δίπολο διαφορετικών σχετικά απόψεων, όπως ‘ρεφορμιστές’ και ‘ριζοσπαστικοί’ (Shrivastava, 1994), ‘τεχνοκράτες’ και ‘οικολόγοι’ (Pearce 1993, Adams 1995), ‘άποψη επιχειρήσεων’ και ‘άποψη κοινού’ (Rossi et al, 2000), ‘ανοιχτό πράσινο’ και ‘σκούρο πράσινο’ (Atkinson, 2000) και εντέλει ‘αδύναμη αειφορία’ και ‘ισχυρή αειφορία’ (Turner 1993, Bebbington 2001). Οι δύο τελευταίες προσεγγίσεις της αειφορίας εκφράζουν ανόμοιες απόψεις, αναφορικά με το βαθμό σοβαρότητας της υπάρχουσας περιβαλλοντικής κρίσης, το βαθμό που απειλείται η ανθρωπότητα και η φύση και το πώς αντιδρά η κοινωνία σε αυτά τα ζητήματα. Σύμφωνα με τον Turner (1997), γίνεται διάκριση τεσσάρων σχολών, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορές σχετικά με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης και με τις συνθήκες που τη διασφαλίζουν. Οι σχολές αυτές είναι :

- Πολύ ασθενής αειφορία
- Ασθενής αειφορία
- Ισχυρή αειφορία
- Πολύ ισχυρή αειφορία

Όσον αφορά την αδύναμη αειφορία, τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά προβλήματα που υπάρχουν θεωρούνται μικρής βαρύτητας σε σχέση με αυτά της ισχυρής αειφορίας, καθώς δεν υιοθετείται η άποψη ότι αποτελούν βασικά προβλήματα για τη συνέχεια της ανθρώπινης εξέλιξης. Γι’ αυτό και η πεποίθηση στην αδύναμη αειφορία είναι ότι η οικολογική κρίση αντιμετωπίζεται από τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές δομές και οικονομικούς οργανισμούς (Hajer, 1997), μέσω της μάθησης και της εξέλιξης των υπαρχουσών εφαρμογών, όπως οι μηχανισμοί της αγοράς (Pearce & Barbier, 2000). Συμπερασματικά, στην αδύναμη αειφορία, οι βασικές επιδιώξεις της εκάστοτε κοινωνίας είναι η οικονομική και η περαιτέρω ανάπτυξη, από τις οποίες υπάρχει μερική εξάρτηση των υπολοίπων διαστάσεων της αειφορίας (Ekins 1993, Dobson 1995, Meadowcroft 2000).

Από την άλλη πλευρά, η ιδέα της ισχυρής αειφορίας είναι ότι η διαρκής ανάπτυξη δεν είναι εφικτή και δε θα πρέπει να θεωρείται κυρίαρχος στόχος (Daly & Cobb, 1989), καθώς αποτελεί την κύρια αιτία για τη διαίωιση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων και η περαιτέρω επίτευξή της, ενδεχομένως να είναι επιβλαβής για την επίτευξη αειφόρου ανάπτυξης στην κοινωνία (Daly, 1977). Ακόμα, γίνεται αναφορά για την ανάγκη σημαντικής ανακατασκευής του υπάρχοντος οικονομικού συστήματος (O'Connor, 1994, Welford 1997, Everett & Neu 2000, Gray 2002).

Η διαφορά της με την αδύναμη αειφορία έγκειται στο γεγονός ότι η ισχυρή αειφορία διατηρεί μια πιο οικολογική σκοπιά, θεωρώντας ότι ο άνθρωπος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της φύσης (Dryzek, 1997). Επιπροσθέτως, η ισχυρή αειφορία υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά είναι αναπόσπαστα τμήματα της αειφόρου ανάπτυξης, ενώ υπερθεματίζει την ανάγκη της εντός των γενεών ισότητας, αλλά και τη μεταξύ των γενεών ισότητα. Υποστηρίζεται η άποψη ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι κατά κύριο λόγο δομικής φύσεως, γι' αυτό και είναι απαραίτητες οι δραστικές λύσεις.

Εν κατακλείδι, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η αδύναμη αειφορία ικανοποιείται όταν οι απώλειες του φυσικού κεφαλαίου αντισταθμίζονται με τις αυξήσεις ανθρωπογενούς κεφαλαίου ίσης αξίας, ενώ η ισχυρή αειφορία έχει ως προϋπόθεση τη μη μείωση του συνολικού φορτίου φυσικού κεφαλαίου (Harte 1997, Pasqual & Souto 2003).

1.7 Στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης

Σύμφωνα με τον διαδικτυακό ιστότοπο (http://www.environmental-develop.ntua.gr/uploads/k_8.pdf), η αειφόρος ανάπτυξη έχει συγκεκριμένους στόχους, οι οποίοι είναι συγκεντρωτικά οι παρακάτω :

- 1) Επίτευξη αναζωογόνησης της οικονομικής ανάπτυξης, με προσανατολισμό ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου η έλλειψη πλούτου ελαχιστοποιεί τις δυνατότητες των ανθρώπων για συνετή χρήση των φυσικών πόρων, κάτι που οδηγεί σε περισσότερες πιέσεις στο περιβάλλον.
- 2) Προώθηση μιας πιο κοινωνικά δίκαιης ανάπτυξης, με προσανατολισμό στη λιγότερη κατανάλωση ενέργειας.
- 3) Ικανοποίηση των βασικών αναγκών των ανθρώπων των αναπτυσσόμενων χωρών, οι οποίες είναι η σωστή διατροφή, η απαραίτητη ενέργεια, η στέγαση, το καθαρό νερό, οι υγιεινές συνθήκες διαβίωσης, η ιατρική περίθαλψη καθώς και η δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης, οι οποίες θα διασφαλίζουν τα απολύτως απαραίτητα καταναλωτικά αγαθά.
- 4) Σταθεροποίηση της αύξησης του πληθυσμού. Το συγκεκριμένο ζήτημα είναι απαραίτητο να διευθετηθεί, ιδιαιτέρως στις μεγάλες πόλεις του Τρίτου Κόσμου, που υπάρχουν τεράστιες ελλείψεις νερού, κατοικίας, υγιεινής, μέσω μαζικής μεταφοράς και ιατρικής περίθαλψης. Η επίτευξη της δημογραφικής σταθεροποίησης θα καλλιεργήσει μεγαλύτερη βιωσιμότητα στις συγκεκριμένες πόλεις.
- 5) Διατήρηση και περαιτέρω αναβάθμιση των φυσικών πόρων, οι οποίοι κινδυνεύουν από το υψηλό επίπεδο κατανάλωσης των βιομηχανικών χωρών μαζί με τον συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό, που αναφέρθηκε προηγουμένως και την αυξανόμενη κατανάλωση για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Ένας τρόπος αντιμετώπισης αποτελούν οι εναλλακτικές λύσεις στην αγροτική παραγωγή, στις χρησιμοποιούμενες τεχνολογίες και στην ενέργεια, οι οποίες έχουν καθοριστική συμβολή στη μείωση της ατμοσφαιρικής και υδατικής ρύπανσης.
- 6) Η καλύτερη χρήση της τεχνολογίας, κάνοντας στροφή σε παραγωγή προϊόντων φιλικών προς το περιβάλλον, τα οποία θα έχουν μεγαλύτερη

διάρκεια ζωής, θα συμβάλλουν στην εξοικονόμηση ενέργειας και θα ανακυκλώνονται.

- 7) Η σύγκλιση οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ο συγκεκριμένος στόχος επιτυγχάνεται μέσω της κοινωνικής απόδοσης ευθυνών, της γνώσης – πρόγνωσης των ενδεχόμενων μακροπρόθεσμων συνεπειών των σημερινών αποφάσεων και της σύμπλευσης της επιστήμης και της τεχνολογίας προς επίλυση προβλημάτων και όχι προς τη δημιουργία καινούριων. Η αειφόρος ανάπτυξη θεωρεί αναγκαία την ευρεία συμμετοχή και πρόσβαση των πολιτών στις αποφάσεις και στις πηγές πληροφοριών.

Ο Young (1992) θεωρεί ως πιο βασικούς στόχους για την αειφόρο ανάπτυξη τους παρακάτω :

- Περιβαλλοντική ακεραιότητα
- Οικονομική ικανότητα
- Δικαιοσύνη, με την έννοια να υπολογίζονται οι σημερινές και μελλοντικές γενιές και να υπολογίζονται επίσης οι πολιτιστικοί και οικονομικοί παράγοντες.

Κεφάλαιο 2

2.1 Αειφορία και δασολογία

Έπειτα από την έκθεση Brundtland, το 1987, και το Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών, το 1992, έλαβαν χώρα αρκετές προσπάθειες παγκοσμίως για την κατανόηση και προώθηση της έννοιας της αειφόρου δασοπονίας, τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Πολλές από αυτές τις προσπάθειες καρποφόρησαν (Batterham, 2003).

Η δασοπονία θεωρείται ότι στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ‘αρχή της αειφορίας των καρπώσεων’, κατά την οποία η διαχείριση των δασών πρέπει να ακολουθεί συγκεκριμένες διαδικασίες, σύμφωνα με τις οποίες, πρέπει να γίνεται απόληψη της ίδιας ποσότητας ξύλου κάθε χρόνο στο διηνεκές. Η υλοποίηση της ‘αρχής των καρπώσεων’ προϋποθέτει την τήρηση δύο άλλων αρχών (Ντάφης, 1986):

- Της διατήρησης του δάσους ως δάσους
- Της συντήρησης και βελτίωσης της παραγωγικής ικανότητας του εδάφους

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης βρίσκει εφαρμογή στην δασοπονία εδώ και δύο αιώνες περίπου, κατά κύριο λόγο σε πρακτικό επίπεδο (Καραμέρης, 2001), ενώ η ‘αειφορία των καρπώσεων’ διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων (Καζάνα, 2006). Έτσι, αποτελεί κοινή παραδοχή ότι το δάσος είναι απαραίτητο να παρέχει πολλαπλές χρήσεις, κάτι που καλείται και ‘δασοπονία πολλαπλών σκοπών’ (Παπασταύρου & Μακρής 1986), και αποτελεί θέμα διαβούλευσης εδώ και 100 χρόνια περίπου (Gorte, 1999). Η συγκεκριμένη αντίληψη για την πολλαπλή χρήση ως πρακτικό εργαλείο διαχείρισης δεν είχε ιδιαίτερα μεγάλη επιτυχία, καθώς οι πολλαπλές χρήσεις προϋποθέτουν την παραγωγή πολλών αγαθών και υπηρεσιών ταυτόχρονα από την ίδια γη (Mc Ardle, 1953).

2.2 Αειφορία και φυσικοί πόροι

Αρχικά, πρέπει να γίνει η υπόθεση ότι η αειφορία αποτελεί ένα ευγενή στόχο, στον οποίο πρέπει να στηρίζεται η διαχείριση των πόρων. Τον τελευταίο καιρό έχουν υπάρξει αξιόλογες πρωτοβουλίες, όπως η εξέλιξη των κριτηρίων και των δεικτών για την εκτίμηση και παρακολούθηση της βιωσιμότητας, με σκοπό την εφαρμογή της αειφόρου διαχείρισης των δασών και των φυσικών πόρων.

Ο Turner (1993) υποστηρίζει ότι οι προσεγγίσεις επ' αυτού είναι δύο, η οικοκεντρική και η τεχνοκρατική. Η πρώτη αντίληψη εκφράζει την ιδέα ότι η φύση δεν αποτελεί ένα σύνολο αγαθών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται κατά το δοκούν, προς εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων, αλλά ότι η οικονομική δραστηριότητα οφείλει να προσαρμοστεί στο ρυθμό αναπλήρωσης των φυσικών πόρων και στη φέρουσα ικανότητα της φύσης, με στόχο την ελαχιστοποίηση της ρύπανσης. Δύο σχολές εκπροσωπούν αυτή την προσέγγιση, η σχολή οικολογικών οικονομικών (ecological economics) και η σχολή της οικονομίας σταθερής κατάστασης (steady-state economy).

Ο Repetto (1986) επεσήμανε ότι η αειφόρος ανάπτυξη είναι μια στρατηγική που διαχειρίζεται τους φυσικούς και τους ανθρώπινους πόρους, αλλά και τα οικονομικά και φυσικά κεφάλαια, αποσκοπώντας στην αύξηση του πλούτου και της ευημερίας με μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Η προσέγγιση του Gray (1994) αφορά την λογιστική οπτική της διατήρησης του φυσικού κεφαλαίου και θεωρεί ότι ένας βιώσιμος οργανισμός πρέπει να διατηρεί το φυσικό κεφάλαιο του ανέπαφο. Κατηγοριοποιεί το φυσικό κεφάλαιο στις εξής κατηγορίες :

- Κρίσιμο, όπως είναι το στρώμα του όζοντος, η βιοποικιλότητα, η τροπική ξυλεία κ.α.
- Μη ανανεώσιμο / μη αναπληρώσιμο όπως το πετρέλαιο και ανόργανα προϊόντα
- Μη ανανεώσιμο / αναπληρώσιμο όπως η διάθεση απορριμμάτων και η χρήση ενέργειας
- Ανανεώσιμο όπως οι ιχθυότοποι και τα δασικά φυτώρια

Αποτελεί παράδοση το δικαίωμα της διαχείρισης των φυσικών πόρων να παραχωρείται σε ειδικούς και σε επαγγελματίες με εξειδίκευση, που επιδρούν σημαντικά στη διαχείριση των δασών και γενικά των φυσικών πόρων, μαζί με τη συμβολή των τοπικών κοινωνιών, που συμμετέχουν στο πλάνο και στη λήψη αποφάσεων για τον τρόπο διαχείρισης των φυσικών πόρων. Η συγκεκριμένη πρακτική δε γνώρισε ιδιαίτερη επιτυχία την δεκαετία του 2000, καθώς δεν ήταν επαρκής η αειφορική διαχείριση των φυσικών πόρων (Rosenhead & Mingers 2001, Hjtrotso 2004).

Η αειφορία σε σχέση με τους φυσικούς πόρους, κατά τους Repetto & Gillis (1988) αντιπροσώπευε την αναθεώρηση πολιτικών και πρακτικών, οι οποίες είτε θα ήταν αντιπαραγωγικές, είτε δε θα οδηγούσαν σε αποδοτική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ώστε να επιτυγχάνεται διατήρησή τους, κοινωνικοοικονομική ευημερία και περιφερειακή ανάπτυξη. Έτσι, στοχεύοντας στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων και στη σωστή κατάρτιση του πληθυσμού προς όφελος της περιφερειακής ανάπτυξης, διοργανώνονται επιμορφωτικά σεμινάρια, και μέσω διαδικτύου. Τα σεμινάρια αυτά χρησιμοποιούν καινοτομικές ή και παραδοσιακές μεθόδους για επεξεργασία των τοπικών φυσικών πλεονεκτημάτων μέσα από την προστασία του περιβάλλοντος (Ανδρεοπούλου και άλλοι, 2006).

2.3 Αειφορία και πρωτογενής τομέας παραγωγής

Αναφορικά με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ο Hileman (1990) προσπάθησε να προσεγγίσει την έννοια της αειφόρου γεωργίας διατυπώνοντας την άποψη ότι αποτελεί μια πολυετή πρακτική που εκμεταλλεύεται οτιδήποτε παράγεται ή δύναται να παραχθεί μέσω της καλλιέργειας της γης, αποσκοπώντας στην επάρκεια παραγωγικότητας, στην κερδοφορία, στην προστασία των πόρων και του περιβάλλοντος και στην εξασφάλιση τροφής. Η γεωργία στις μέρες μας, η οποία έχει βιομηχανοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό είναι αδύνατο να οδηγήσει σε αειφορία, εξαιτίας των δυσμενών επιπτώσεών της στο περιβάλλον. Ωστόσο, μια γεωργία που θα έχει τις βάσεις της στην επαρκή εκμετάλλευση και εφαρμογή σε τοπικό επίπεδο των παρακάτω λειτουργιών θα μπορεί να χαρακτηριστεί ως αειφόρος γεωργία. Οι λειτουργίες αυτές είναι οι παρακάτω :

- 1) Οικονομική, που αφορά την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες παρέχουν άμεση και έμμεση υποστήριξη στην αγροτική απασχόληση
- 2) Κοινωνική, που ο σκοπός της είναι η διαχείριση της γης, η εμπύχωση του αγροτικού κόσμου και
- 3) Οικολογική, η οποία επιτελείται με τη διατήρηση του περιβάλλοντος και τη συντήρηση του αγροτικού χώρου

Σύμφωνα με τους Σιάρδο και Κουτσουρή (2004), οι βασικοί στόχοι που διέπουν την έννοια της αειφόρου γεωργίας είναι η κοινωνική ισότητα, η απασχόληση, η εκμετάλλευση της αγροτικής γης, η βιοποικιλότητα και η διατήρηση του περιβάλλοντος. Αναφορικά με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, η αντιμετώπιση των υπαρχουσών περιβαλλοντικών ζητημάτων από την αειφόρο γεωργία μέσω της γεωργικής δραστηριότητας δεν αποτελεί ένα απλό ζήτημα, καθώς θα πρέπει να επέλθει συμβιβασμός μεταξύ της αύξησης κεφαλαίου και της προστασίας των φυσικών πόρων. Άμεση προϋπόθεση των παραπάνω αποτελεί το γεγονός ότι πρέπει να συντελεστεί δυναμική ανάπτυξη της τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας θα συντελεστεί μέσω πολιτικών επιλογών προς την κατεύθυνση της παραγωγής και της κατανάλωσης.

Η γεωργία έχει καθοριστική συμβολή στην ευημερία της πλειοψηφίας των κατοίκων των αστικών κέντρων, που παρότι ζει μέσα στην πόλη, εντούτοις επιθυμεί την προστασία και διατήρηση της φύσης και της χλωρίδας και πανίδας της Ευρώπης. Έτσι, για να επιτευχθεί το παραπάνω, θα πρέπει η ανάπτυξη της γεωργίας να συνδυάζεται με την καλυτέρευση της ψυχολογίας των ανθρώπων, μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος και της εκμετάλλευσης των οικονομικών συμφερόντων των ανθρώπων που η ζωή και η εργασία τους είναι στην ύπαιθρο, με σωστό τρόπο (Commission 1983).

Η δημιουργία της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (Κ.Α.Π.) το 1960 υποστήριξε την ενσωμάτωση των γεωργικών αγορών του κάθε κράτους μέλους σε μια κοινή αγορά, που θα έχει τα χαρακτηριστικά μιας εσωτερικής αγοράς (Commission, 1960). Η δημιουργία της αφορούσε την βελτίωση του εισοδήματος και των συνθηκών εργασίας των αγροτών, δίχως να προτρέπεται η ανάπτυξη της παραγωγής προϊόντων που ήταν σε πλεόνασμα. Έτσι, προκρίθηκαν ως κατάλληλες μέθοδοι η αναδάσωση πρόσφορων γεωργικών προϊόντων και η βελτίωση των δασικών εκτάσεων μέσα στις γεωργικές εκτάσεις (Commission, 1983).

Μέχρι τις αρχές του 1990, η εφαρμοζόμενη Κοινή Αγροτική Πολιτική στην Ευρώπη οδηγούσε σε μεγιστοποίηση της γεωργικής παραγωγής, κάτι που συνεπαγόταν μονοκαλλιέργειες των γεωργικών φυτών πανευρωπαϊκά. Η πολιτική αυτή δεν είχε θετικές επιδράσεις στο περιβάλλον, καθώς στηριζόταν εν πολλοίς στην εντατική χρήση των εντομοκτόνων και φυτοφαρμάκων (Arabatzis, 2005). Επομένως, μετά το 1990 και προς τη δεκαετία του 2000 έλαβε χώρα μια ριζική αναδιάρθρωση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και από τα μερικά πλεονασματικά αγροτικά προϊόντα υιοθετήθηκε η μείωση της παραγωγής και η χρήση περισσότερων αειφόρων μορφών εκμετάλλευσης της γεωργικής γης (Κυριαζόπουλος, 2008).

Αναφορικά με την αειφορική κτηνοτροφία (sustainable farming), ο όρος αυτός συμπεριλαμβάνεται στον όρο της αειφορικής γεωργίας. Επίσης, σχετικά με άλλο κλάδο του πρωτογενούς τομέα παραγωγής, τη δασοπονία, υποστηρίζεται η άποψη ότι η βιωσιμότητα για τη δασοπονία οφείλει να περιλαμβάνει 3 είδη βιωσιμότητας : την οικονομική, την κοινωνικοπολιτική και την οικολογική (Zonneveld, 1990). Στα προαναφερθέντα είδη πρέπει να συμπεριληφθεί και η δασοπονική βιωσιμότητα, η οποία λαμβάνει υπ' όψιν την αειφορία των καρπώσεων (Price, 1989). Εκφράζει την

αντίληψη της αειφόρου δασικής διαχείρισης, η οποία αποσκοπεί στην ορθολογική και αποδοτική εκμετάλλευση των πολλαπλών μορφών χρήσης του δάσους (κυνήγι, ξυλεία, κατασκήνωση, χιονοδρομικά κέντρα, πεζοπορίες) σε συνδυασμό με στοιχεία δασικής οικολογίας και διατήρησης (Schleifenbaum 1993, Stecker 1995).

Πάντως μια τέτοια στρατηγική απαιτεί διαφορετικούς χειρισμούς για κάθε δάσος (Bowers, 2005), κι αυτό γιατί οι κοινωνικές αξίες που αφορούν στα δάση, συνεχώς μεταβάλλονται σε αντιστοίχιση με τις συνολικές κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις (Wiersum, 1995). Για το λόγο αυτό, υπάρχει μια δυσκολία στον καθορισμό της έννοιας της αειφόρου δασοπονίας – αειφόρου δασικής διαχείρισης (Sustainable forest management), η οποία σύμφωνα με τον International Tropical Timber Organization (1998) αποτελεί «τη διαδικασία διαχείρισης των δασών για την επίτευξη ενός ή περισσότερων σαφώς καθορισμένων στόχων διαχείρισης, σε σχέση με την παραγωγή μιας συνεχόμενης ροής επιθυμητών δασικών προϊόντων και υπηρεσιών, χωρίς άσκοπη μείωση των υπαρχουσών αξιών και της μελλοντικής παραγωγικότητας και χωρίς ανεπιθύμητα αποτελέσματα στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον». Επιπροσθέτως, οι Peters & Wiebecke (1983) όρισαν την αειφόρο δασοπονία ως τη διαχείριση των δασών με σκοπό τη συνεχιζόμενη και άριστη παροχή των αρκετών δασικών προϊόντων και υπηρεσιών, προς όφελος των σημερινών και επόμενων γενεών, συνδυαζόμενη παράλληλα με την ακεραιότητα και προστασία των δασικών οικοσυστημάτων.

2.4 Αειφορία σε αστικές περιοχές

Είναι γεγονός ότι οι αστικές περιοχές συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον και την ανάγκη επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης, διότι αποτελούν τους βασικότερους πυλώνες της οικονομίας μιας χώρας και η καλή κατάστασή τους συμβάλλει στην ενίσχυσή της θέσης της χώρας στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Το Διεθνές Συμβούλιο Τοπικών Πρωτοβουλιών για το Περιβάλλον (International Council for Local Environmental Initiatives - ICLEI) ορίζει την έννοια της Αειφόρου Αστικής Ανάπτυξης ως «την ανάπτυξη που παρέχει βασικές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές υπηρεσίες σε όλους τους κατοίκους μιας κοινότητας, χωρίς να αποτελεί απειλή για τη βιωσιμότητα των φυσικών, δομικών και κοινωνικών συστημάτων, από τα οποία εξαρτάται η παροχή αυτών των υπηρεσιών» (European Commission, 1996).

Η ανάγκη για αειφορία γίνεται ακόμη μεγαλύτερη σε αυτές τις περιοχές, αν κάποιος λάβει υπ' όψιν το γεγονός ότι ο αστικός πληθυσμός ολοένα και αυξάνεται σε παγκόσμιο επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, υπολογίζεται ότι το 2030, το ποσοστό του συνολικού πληθυσμού που θα κατοικεί σε αστικές περιοχές θα ανέρχεται περίπου στο 60% (United Nations Population Division, 2002), με τη μεγαλύτερη μεταβολή να λαμβάνει χώρα στις περιοχές της Ασίας και της Αφρικής, στις οποίες θα αυξηθεί ο πληθυσμός στις Μεγαλόπολεις (πόλεις άνω των 10 εκατομμυρίων κατοίκων) και στις πόλεις με πληθυσμό άνω του 1 εκατομμυρίου. Στην Ευρώπη, η κατανομή του πληθυσμού μαρτυρά ότι το 80% του συνολικού πληθυσμού κατοικεί σε πόλεις άνω των 10000 κατοίκων (European Commission, 1998).

Παρά τις διαφορές στη μορφή και το μέγεθος που έχουν οι μικρές και οι μεγάλες πόλεις, η ανάγκη για βιώσιμη ανάπτυξη υπάρχει εξίσου και στα δύο είδη πόλεων, διότι αποτελούν ένα μεγάλο κομμάτι της περιβαλλοντικής καταστροφής. Στα περιβαλλοντικά προβλήματα των αστικών περιοχών δεν έχει μείνει αμέτοχη η Ευρώπη, καθώς έχουν ληφθεί αρκετές πρωτοβουλίες προς την υποστήριξη της αειφορικής ανάπτυξης, όπως Προγράμματα Δράσης για το Περιβάλλον (4^ο, 5^ο και 6^ο το 1987, 1992 και 2004 αντίστοιχα), η Πράσινη Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το αστικό περιβάλλον (European Commission, 1990), η ίδρυση της Ομάδας Εμπειρογνομώνων για το Αστικό Περιβάλλον (1991), το πρόγραμμα 'Αειφόρες

πόλεις' (1995), η 'Αειφόρος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση : Πλαίσιο Δράσης' (European Commission, 1998) και άλλα.

Η αντιμετώπιση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το θέμα της αειφόρου ανάπτυξης γίνεται με την προσέγγιση του ζητήματος μέσω Ολοκληρωμένης Αποτίμησης (Integrated Assessment). Σε κάθε απόπειρα ορισμού της έννοιας της Ολοκληρωμένης Αποτίμησης, η εστίαση γίνεται σε τρία βασικά στοιχεία : στη διεπιστημονική συνεργασία, στην οργάνωση της γνώσης και στην υποστήριξη στη λήψη αποφάσεων. Με βάση αυτά, ο ορισμός που μπορεί να δοθεί είναι ο εξής : 'Αποτελεί μια διαδικασία σχεδιασμού διεπιστημονική, ερμηνείας και μετάδοσης γνώσεων από διάφορους επιστημονικούς φορείς, με τρόπο ώστε όλες οι πτυχές του υπό εξέταση προβλήματος να λαμβάνονται υπ' όψιν με στόχο την υποστήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων'. Επομένως, η Ολοκληρωμένη Αποτίμηση χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι προσπαθεί να παρέχει χρήσιμες πληροφορίες σε αποφασίζοντες και όχι απλώς να προωθήσει την κατανόηση ενός ζητήματος προς ίδιων όφελος, και από το γεγονός ότι καλύπτει ένα ευρύτερο σύνολο τομέων μελέτης, μεθόδων, τρόπων μελέτης ή βαθμών ετοιμότητας, πέρα από αυτών που θα χαρακτήριζε τυπικά μια μελέτη πάνω στο ίδιο θέμα, εντός των ορίων ενός μόνο επιστημονικού τομέα (Parson 1995, Rotmans & Dowlatabadi 1997).

Η αναγκαιότητα προσφυγής στην Ολοκληρωμένη Αποτίμηση στηρίζεται στο γεγονός ότι στις μέρες μας, τα κοινωνικά προβλήματα πρέπει να προσεγγίζονται από μια ολοκληρωμένη σκοπιά, καθώς υπάρχει το στοιχείο της μεγαλύτερης κλίμακας (δηλαδή πλέον, η επίδραση παγκόσμιων και διεθνών διαδικασιών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο είναι αξιόλογη). Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει και η αλματώδης πρόοδος της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, η οποία επιτρέπει την άμεση διάδοση της πληροφορίας, διευκολύνοντας την άμεση αντίδραση σε μια σειρά ζητημάτων (για παράδειγμα, διεθνών προβλημάτων, όπως η διαρροή πετρελαίου – UNCHS Habitat 2001). Επομένως, αντιλαμβανόμαστε ότι υπάρχει μια εμπλοκή των εμπορικών και οικονομικών συναλλαγών με τις πολιτικές αποφάσεις και διαδικασίες, και η διαχείριση αυτής της κατάστασης απαιτεί την υιοθέτηση μεθόδων, μέσω των οποίων θα συγκεραστεί το βραχυπρόθεσμο με το μακροπρόθεσμο, το βέβαιο με το αβέβαιο, το ποσοτικό με το ποιοτικό. Η Ολοκληρωμένη Αποτίμηση υποστηρίζει αυτόν τον νέο τρόπο σχεδιασμού, μέσω της συσχέτισης διαφορετικών θεματικών

περιοχών, την ανάλυση διατομειακών τάσεων και εξελίξεων και την αντιμετώπιση των ζητημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο κι όχι σε ατομικό (ICIS, 1999).

Πιο συγκεκριμένα, η Ολοκληρωμένη Περιβαλλοντική Αποτίμηση (Ο.Π.Α.) είναι όρος που έκανε την εμφάνισή του κοντά στο 1990, στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη, και ασχολείται με τις μελέτες συγκεκριμένων περιβαλλοντικών θεμάτων μέσα από μελέτες κόστους – οφέλους οικονομικού περιεχομένου. Η ολοκλήρωση κατηγοριοποιείται σε 2 είδη : κάθετη ή ‘από άκρη σε άκρη’ ολοκλήρωση, η οποία ενσωματώνει όλη την αλυσίδα αίτιου – αποτελέσματος για ένα συγκεκριμένο περιβαλλοντικό πρόβλημα : τις κοινωνικοοικονομικές κινητήριες δυνάμεις, τις πιέσεις στο περιβάλλον τη συνεπακόλουθη αλλαγή στην κατάσταση του περιβάλλοντος, τις επιπτώσεις και τα απαιτούμενα διαχειριστικά μέτρα και την οριζόντια ολοκλήρωση, η οποία διευρύνει τη μελέτη σε περισσότερες επιστημονικές περιοχές στα πλαίσια ενός μόνο στοιχείου της αλυσίδας αίτιου – αποτελέσματος. Για παράδειγμα, αναφορικά με τις περιβαλλοντικές πιέσεις, υπάρχουν διάφοροι τύποι ανάλογα με τον οικονομικό τομέα προέλευσής τους. Μετά γίνεται περαιτέρω διαφοροποίηση των πιέσεων σε σχέση με τον επιμέρους ρύπο και τη μορφή του, αν είναι στερεάς, υγρής ή αέριας μορφής, ή το περιβαλλοντικό μέσο στο οποίο εκλύονται, αν είναι ο αέρας, η θάλασσα, τα ύδατα κτλ (ICIS, 1999).

2.5 Αειφορία και ενέργεια

Είναι γνωστό ότι μέχρι τον 19^ο αιώνα, οι άνθρωποι κάλυπταν τις ενεργειακές τους ανάγκες μόνο μέσω των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως ήταν η αιολική ενέργεια (ανεμόμυλοι) και η υδραυλική ενέργεια (νερόμυλοι). Ύστερα από τη βιομηχανική επανάσταση, τα ορυκτά καύσιμα (πετρέλαια, φυσικό αέριο κτλ) απετέλεσαν τις βασικές πηγές ενέργειας, οπότε έγινε στροφή από τις ελεύθερες πηγές ενέργειας, σε αυτές που υπήρχαν σε μια μειοψηφία χωρών, οπότε ήταν απαραίτητο να γίνουν εισαγωγές. Η νέα αυτή πραγματικότητα οδήγησε σε νέους γεωπολιτικούς σχεδιασμούς με αποτέλεσμα να εμφανιστούν στο προσκήνιο χώρες που παλαιότερα δεν διαδραμάτιζαν σπουδαίο ρόλο στα διεθνή δρώμενα.

Έτσι, καθώς η εκβιομηχάνιση εντεινόταν όλο και περισσότερο, άρχισαν να μεγαλώνουν οι ενεργειακές ανάγκες, κάτι που οδήγησε στην εξάντληση των αποθεμάτων ορυκτού πλούτου κι έκανε ορατή την ανάγκη υποκατάστασης τους από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Εκτός όμως από την σταδιακή εξάντληση των αποθεμάτων ορυκτού πλούτου, και οι βλαβερές επιπτώσεις του στο περιβάλλον, αλλά και οι συνεχόμενες διακυμάνσεις στην τιμή του έκαναν ακόμα πιο αναγκαία την στροφή στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, κάτι που αποτελεί παγκόσμιο στόχο. Άλλες εναλλακτικές είναι η υιοθέτηση προγραμμάτων πυρηνικής ενέργειας, που έχουν υψηλό κόστος και πάντα ελλοχεύει ο κίνδυνος ατυχημάτων και η εύρεση νέων τεχνολογιών που θα αξιοποιούν όσο το δυνατόν καλύτερα τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Παρακάτω θα αναλυθούν συνοπτικά (Νατσιόπουλος, 2011) οι τεχνολογίες αυτές εκμετάλλευσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με προσανατολισμό την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Αρχικά, η αιολική ενέργεια από τα πολύ παλιά χρόνια ήταν χρήσιμη για τον άνθρωπο (ιστιοφόρα). Αποτελεί μια μορφή ενέργειας που δημιουργείται με έμμεσο τρόπο από την ηλιακή ακτινοβολία. Πρακτικά, η αιολική ενέργεια είναι ανεξάντλητη, γι' αυτό καλείται και ανανεώσιμη πηγή ενέργειας. Έχει γίνει εκτίμηση ότι αν βρεθεί τρόπος εκμετάλλευσης του συνολικού αιολικού δυναμικού της γης, τότε η παραγόμενη σε ένα χρόνο ηλεκτρική ενέργεια μέσω της αιολικής θα ήταν υπερδιπλάσια από τις ανάγκες για ηλεκτρική ενέργεια της ανθρωπότητας για το ίδιο χρονικό διάστημα. Εντούτοις, μόνο ένα μικρό ποσοστό

είναι εκμεταλλεύσιμο. Στις μέρες μας υπάρχει μεγάλη χρήση της αιολικής ενέργειας στην παραγωγή ηλεκτρισμού, μέσω της μετατροπής της κινητικής ενέργειας, αρχικά σε μηχανική και στη συνέχεια σε ηλεκτρική (ανεμογεννήτριες). Οι κύριες εφαρμογές της αιολικής ενέργειας είναι οι παρακάτω :

- Η παραγωγή και αποθήκευση της ηλεκτρικής ενέργειας
- Οι παραδοσιακοί ανεμόμυλοι
- Οι εγκαταστάσεις άντλησης νερού
- Η ναυσιπλοΐα
- Οι εγκαταστάσεις αφαλάτωσης νερού
- Οι εγκαταστάσεις αποθήκευσης νερού ή συμπιεσμένου αέρα
- Ο φωτισμός φάρων
- Οι τηλεπικοινωνιακοί αναμεταδότες

Σχετικά με την ηλιακή ενέργεια αξίζει να αναφερθεί ότι η προσπάθεια αξιοποίησης της ηλιακής ενέργειας έχει ξεκινήσει από τα βάθη των αιώνων. Τα τελευταία χρόνια έχει συντελεστεί περαιτέρω ανάπτυξη της εκμετάλλευσης της ηλιακής ενέργειας, όπως η χρήση της σε εφαρμογές ηλεκτρικής ενέργειας (δεδομένα παρακολούθησης και επικοινωνιών), αλλά και σε απλούστερες χρήσεις όπως ρολόγια χειρός και υπολογιστές τσέπης. Οι πολλαπλές χρήσεις της μπορούν να διαχωριστούν σε δύο είδη :

- Την παθητική ηλιακή ενέργεια : εδώ, αναφερόμαστε στη χρήση της ηλιακής ενέργειας για να γίνουν πιο αποδοτικά ενεργητικά τα σπίτια και τα κτίρια. Η συλλογή της γίνεται με εκμετάλλευση του φαινομένου του θερμοκηπίου, την αποθήκευση της, με βάση τη διαμόρφωση του κτιριακού συγκροτήματος
- Την ενεργό ηλιακή ενέργεια : σε αυτή την περίπτωση έχουμε αποθήκευση της ηλιακής ενέργειας και μετατροπή της σε άλλες χρήσεις, μέσω αυτοτελών διατάξεων του εκάστοτε κτιρίου

Σε κάθε περίπτωση, οι τεχνολογίες εκμετάλλευσης της ηλιακής ενέργειας δεν επιδρούν αρνητικά στο περιβάλλον, καθώς δε ρυπαίνουν τον αέρα ή το νερό.

Σχετικά με τη βιομάζα, η οποία είναι ύλη που έχει οργανική – βιολογική προέλευση και περιλαμβάνει : φυτικές ύλες με προέλευση είτε από φυσικά οικοσυστήματα, είτε από ενεργειακές καλλιέργειες, παραπροϊόντα και κατάλοιπα της

φυτικής, ζωικής, δασικής και αλιευτικής παραγωγής, παραπροϊόντα με προέλευση από τη μεταποίηση ή την επεξεργασία των υλικών αυτών όπως πριονίδι, ελαιοπυρηνόξυλα κ.α. και μέρος των αστικών λυμάτων και απορριμμάτων με βιολογική προέλευση, μπορεί να αναφερθεί ότι αποτελεί μια ανεξάντλητη και φιλική προς το περιβάλλον πηγή ενέργειας, που μπορεί να συμβάλει προς τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η βιομάζα μπορεί να φανεί χρήσιμη για την κάλυψη μιας πληθώρας αναγκών που αναφέρονται παρακάτω, όμως βασική προϋπόθεση, η αξιοποίηση της να γίνεται κοντά στον τόπο παραγωγής της, για να αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά ο μεγάλος όγκος και οι δυσχέρειες διαχείρισης της πρώτης ύλης. Οι ανάγκες – εφαρμογές που μπορούν να καλυφθούν είναι :

- Τηλεθέρμανση κατοικημένων περιοχών
- Θέρμανση θερμοκηπίων
- Παραγωγή υγρών καυσίμων με βιοχημική μετατροπή βιομάζας
- Παραγωγή υγρών καυσίμων με θερμοχημική μετατροπή βιομάζας
- Βιοαέριο
- Ενεργειακές καλλιέργειες

Αναφορικά με τη γεωθερμία, η οποία είναι η θερμότητα που εκλύεται στον διάπυρο πυρήνα της γης, οι τρόποι αξιοποίησης της είναι πολλαπλοί. Ένας από αυτούς είναι και οι ιαματικές πηγές, αλλά και αρκετές μη ηλεκτρικές χρήσεις, όπως θερμοκήπια, ιχθυοκαλλιέργειες κ.α. Στην Ελλάδα, εξαιτίας των ειδικών γεωλογικών συνθηκών, οι ποσότητες γεωθερμικής ενέργειας είναι πολύ υψηλές και λόγω των υψηλών δυνατοτήτων γεώτρησης, οι προοπτικές αξιοποίησής της είναι πολύ μεγάλες.

Εν κατακλείδι, τα φωτοβολταϊκά αποτελούν άλλη μία πηγή ενέργειας, η οποία συμβάλει στη μετατροπή της ηλιακής ενέργειας σε ηλεκτρική μέσω του φωτοβολταϊκού φαινομένου, που εμφανίζεται σε ημιαγώγιμα υλικά, όταν αυτά εκτεθούν σε ηλιακή ακτινοβολία. Αυτό που κάνει τα φωτοβολταϊκά να ξεχωρίζουν από τις άλλες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας είναι κάποια χαρακτηριστικά όπως :

- Είναι αρκετά φιλικά προς το περιβάλλον, καθώς η λειτουργία τους είναι αθόρυβη, αλλά και η εκπομπή ρύπων στον αέρα και το έδαφος είναι μηδενική, κάτι που προτρέπει την υιοθέτησή τους μες στις πόλεις

- Δύναται να γίνει εγκατάστασή τους στις οροφές των κτιρίων, με σκοπό την ενεργειακή αξιοποίησή της διαθέσιμης επιφάνειας. Αξίζει να τονιστεί ότι η πρόοδος που έχει επέλθει στο σχεδιασμό τους κάνει πιο εύκολη την εγκατάστασή τους εντός των αστικών πολεοδομικών συγκροτημάτων.
- Δύναται να λειτουργήσουν αυτόνομα, δηλαδή να παράγουν απευθείας ηλεκτρική ενέργεια
- Διαθέτουν μεγάλη διάρκεια ζωής και αξιοπιστία και είναι εύκολη η εγκατάστασή και συντήρησή τους. Ακόμα και η επέκτασή τους, μέσω τοποθέτησης νέων πλαισίων είναι απλή
- Είναι δυνατός ο συνδυασμός τους με άλλες μορφές ενέργειας, κατά κύριο λόγο ανανεώσιμες μορφές ενέργειας
- Διαθέτουν υψηλό κόστος επένδυσης. Ειδικά στην αρχή υπήρχε πρόβλημα με αυτό το ζήτημα, όμως σταδιακά επερχόταν μείωση του κόστους του πλαισίου με ταυτόχρονη βελτίωση της απόδοσης

Στις μέρες μας, με φωτοβολταϊκά συστήματα λειτουργούν κατά κύριο λόγο οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές τσέπης, τα τηλεπικοινωνιακά συστήματα, οι εγκαταστάσεις άντλησης νερού, οι σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, συστήματα σχετικά με τις μεταφορές (ηλιακό αυτοκίνητο) και άλλα.

Κεφάλαιο 3

3.1 Αειφορία και τουρισμός

Η ανάπτυξη του τουρισμού με βάση τις αρχές της αειφορίας απασχόλησε τους ερευνητές του τουρισμού και της τουριστικής βιομηχανίας αρκετές φορές (Butler, 1993), καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η τουριστική ανάπτυξη οφείλει να είναι βιώσιμη. Είναι γεγονός ότι κάθε τουριστική αγορά πρέπει να εκμεταλλεύεται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, να δημιουργεί δηλαδή ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Η υιοθέτηση ενός τέτοιου πλάνου ανάπτυξης προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων στο σύστημα των τουριστικών δραστηριοτήτων της εκάστοτε τουριστικής αγοράς, από τους απλούς κατοίκους μέχρι τους τουριστικούς επιχειρηματίες και τους κρατικούς φορείς (Κοκκώσης & Τσάρτας, 1999).

Μια τέτοιου είδους στρατηγική είναι ο οικοτουρισμός, ο οποίος προστατεύει τα οικοσυστήματα, συμβάλει στην τοπική οικονομική ανάπτυξη και βελτιώνει τα επίπεδα διαβίωσης της τοπικής κοινωνίας (Honey, 1999). Δυστυχώς, υπάρχουν περιπτώσεις που ο οικοτουρισμός δεν μένει πάντα πιστός στις αρχές του, δηλαδή δεν επιτυγχάνεται αειφόρος ανάπτυξη (Buckley, 2003). Οι νέοι τρόποι προώθησης των τουριστικών δραστηριοτήτων, βασισμένων στην ιδέα της αειφορίας, περιλαμβάνουν :

- 1) Τη διαφοροποίηση των αγροτικών δραστηριοτήτων, ώστε στην παροχή υπηρεσιών τους να περιλαμβάνεται η στέγαση και η σίτιση (πρωινό και γεύμα) των τουριστών, η συμμετοχή τους σε γεωργικές εργασίες, αλλά και γενικά στην καθημερινή ζωή των αγροτών (Παπακωνσταντινίδης 1992, Walford 2001)
- 2) Την ανάπτυξη επιχειρήσεων, που θα δίνουν έμφαση στις υπαίθριες δραστηριότητες, όπως η αναρρίχηση, η πεζοπορία και άλλες (Hudson & Miller, 2005)
- 3) Την αποδοτική αξιοποίηση των τόπων και των φυσικών πόρων, όπως τα εθνικά πάρκα (Abrudan & Turnock, 1998)

4) Την ανάπτυξη των χιονοδρομικών κέντρων (ορεινός τουρισμός), ένα είδος τουρισμού που συγκεντρώνει συνήθως τουρίστες υψηλών εισοδημάτων (Moser & Moser, 1986). Μια τέτοια πρωτοβουλία παρουσιάζει αρκετά οφέλη, όπως οικονομικά (ενίσχυση εισοδήματος), ψυχολογικά (‘ψυχολογική σταθερότητα των κατοίκων της περιοχής’), δημογραφικά (αύξηση τοπικού πληθυσμού, κυρίως με νέους ανθρώπους (Daumas 1986)), αλλά και βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών (έργα υποδομής). Όμως, αξίζει να αναφερθούν και οι αρνητικές συνέπειες μιας τέτοιας πρωτοβουλίας που είναι κυρίως η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, οι μεταβολές στο τοπίο των περιοχών (Pignatti, 1993), ο κοινωνικός διαχωρισμός μεταξύ αυτών που είναι υπέρ του τουρισμού και των κατοίκων που είναι κατά (Smith & Krannich, 1998) και η υποβάθμιση της πολιτιστικής και αστικής κληρονομιάς (Billet, 2003). Ακόμα μια σοβαρή αρνητική συνέπεια αποτελεί το γεγονός ότι υπάρχει μεταπήδηση ατόμων – εργαζομένων από τον πρωτογενή τομέα παραγωγής στον τριτογενή (παροχή υπηρεσιών), ζήτημα το οποίο έχει γίνει αντιληπτό σε αρκετές ορεινές ευρωπαϊκές περιοχές (Oberacher, 1995).

Η τουριστική βιομηχανία θα οδηγηθεί προς την αειφόρο ανάπτυξη, αν υιοθετήσει τις παρακάτω πρακτικές :

- Αύξηση της ευαισθητοποίησης για την εξοικονόμηση κόστους προερχόμενου από την κατανάλωση ευαίσθητων πόρων
- Αναγνώριση από μέρους των επαγγελματιών του τουριστικού τομέα και των πρακτόρων ότι η περιβαλλοντική ποιότητα είναι ουσιώδης για ένα ανταγωνιστικό προϊόν
- Αντίληψη ότι η τουριστική ανάπτυξη ενδεχομένως και να επιδεινώνει το περιβάλλον
- Αντίληψη ότι οι κοινωνίες έχουν τη δυνατότητα να ασκούν επιρροή στην τουριστική πολιτική

Είναι γεγονός ότι ο παγκόσμιος τουρισμός έρχεται αντιμέτωπος με μεγάλα ζητήματα εν’ όψει του 21^{ου} αιώνα, όπως είναι η αειφόρος ανάπτυξη, η αντιμετώπιση των ανισοτήτων σε ζητήματα πλούτου και ευκαιριών, αλλά και η ορθή και δίκαιη κατανομή και διαχείριση των ήδη υπάρχων φυσικών πόρων. Γι’ αυτό και οι ανεπτυγμένες χώρες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση της ‘πράσινης’ αγοράς,

αλλά και στην υιοθέτηση ‘πράσινων’ τεχνολογιών, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, ένας τομέας όπου η Ελλάδα βρίσκεται σχετικά πίσω.

3.2 Αειφορία και τα αρνητικά της τουριστικής δραστηριότητας

Σε αυτό το κομμάτι θα γίνει αναφορά στα προβλήματα που ενδεχομένως να αντιμετωπίζει το φυσικό περιβάλλον εξαιτίας της έντονης τουριστικής δραστηριότητας, θα αναλυθεί η έννοια της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και θα τονιστεί η διασύνδεση των προβλημάτων με αυτήν. Είναι ξεκάθαρο το γεγονός πως ο τομέας του τουρισμού αποτελεί τον πιο ραγδαία αυξανόμενο τομέα της παγκόσμιας οικονομίας, κατά κύριο λόγο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αξίζει να τονιστεί όμως ότι η μεγάλη τουριστική ανάπτυξη που έχει συντελεστεί, εκτός από τον θετικό αντίκτυπο που είχε στην κοινωνία, μέσω της βελτίωσης των υποδομών, της ενθάρρυνσης διατήρησης των τοπικών παραδόσεων, στον τομέα της οικονομίας (δημιουργία θέσεων εργασίας, πολλαπλασιαστική ιδιότητα, φορολογικά έσοδα) αλλά και στο περιβάλλον (διατήρηση 'άγριας ζωής' και τροπικών δασών μέσω του Οικοτουρισμού) έχει και αρνητικές, οι οποίες κάνουν την εμφάνισή τους κατά κύριο λόγο στη διαχείριση του περιβάλλοντος³.

Σχετικά με το φυσικό περιβάλλον, ο δεσμός του με τον τουρισμό είναι πολύπλοκος, διότι ο τομέας του τουρισμού εμπεριέχει αρκετές δραστηριότητες, οι οποίες έχουν άμεση σύνδεση με το ευρύτερο περιβάλλον και είναι αρκετά επιβλαβείς για τους φυσικούς του πόρους. Για παράδειγμα, αξίζει να τονιστεί ότι η άναρχη δόμηση, της οποίας η δημιουργία προκαλείται λόγω της ανέγερσης ξενοδοχειακών μονάδων ή εγκαταστάσεων υποδομής (δρόμοι, αεροδρόμια, μαρίνες) δύναται ενδεχομένως να οδηγήσει σε υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, προκαλώντας έτσι αρνητικό αντίκτυπο στους φυσικούς του πόρους, γεγονός που μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα ως και την εξάντλησή τους (νερό, έδαφος, αέρας, ενέργεια), στα οικοσυστήματα και σε διάφορους τύπους περιοχών (εθνικά πάρκα, παράκτιες περιοχές, ορεινές περιοχές). Ειδικότερα, οι συνέπειες της τουριστικής δραστηριότητας στους φυσικούς πόρους και στους διάφορους τύπους περιοχών συνοψίζονται παρακάτω :

---

³ <http://traveltips.usatoday.com/positive-negative-effects-tourism-63336.html>

Φυσικοί πόροι

- Νερό : Η τουριστική βιομηχανία σε γενικές γραμμές εκμεταλλεύεται υπερβολικά τους υδάτινους πόρους για ξενοδοχεία, πισίνες, γήπεδα γκολφ αλλά και για την προσωπική χρήση νερού του εκάστοτε τουρίστα στο δωμάτιό του κι όχι μόνο. Η κατάχρηση αυτή υπάρχει πιθανότητα να οδηγήσει σε υποβάθμιση των υδάτινων αποθεμάτων, ως και σε έλλειψή τους, αλλά συνάμα και στη δημιουργία ενός μεγαλύτερης ποσότητας ‘αχρησιμοποίητου’ νερού.⁴
- Έδαφος : Είναι ορατά φαινόμενα διάβρωσης του εδάφους και μεταβολής του ιζηματογενή κύκλου, κι αυτό εξαιτίας του μη επαρκούς σχεδιασμού φιλικών προς το περιβάλλον υποδομών και χωροθέτησης. Επιπλέον, η απόρριψη σκουπιδιών, ξέχωρα από το φαινόμενο της οπτικής ρύπανσης αποτελεί και εστία μόλυνσης. Εν κατακλείδι, η υποτυπώδης και ενδεδειγμένη διαχείριση των στερεών αποβλήτων είναι ακόμα ένα θέμα προς προβληματισμό και συζήτηση (Κοκκώσης & Τσάρτας, 1999).
- Αέρας : Μέσω των μεταφορών, της χρήσης οχημάτων εσωτερικής καύσης, όπως τα αυτοκίνητα σε περιοχές έξαρσης του φαινομένου του τουρισμού αλλά και της κατανάλωσης ορυκτών καυσίμων από τεράστια ξενοδοχειακά συγκροτήματα (πετρέλαιο) ενισχύεται η ατμοσφαιρική ρύπανση (Κοκκώσης & Τσάρτας, 1999).
- Ενέργεια : Η ενέργεια δεν είναι φυσικός πόρος, όμως για να ‘παραχθεί’ είναι αναγκαία η κατανάλωση φυσικών πόρων. (Κατανάλωση υδρογονανθράκων για παραγωγή ενέργειας).

Διάφοροι τύποι περιοχών

- ✓ Εθνικά Φυσικά Πάρκα : Στις περιοχές αυτές, το γεγονός ότι συρρέει πλήθος επισκεπτών, ταυτόχρονα με την παράλληλη ανάγκη δημιουργίας κατάλληλων τεχνικών υποδομών, ώστε να παρέχεται η καλύτερη δυνατή εξυπηρέτησή

4

<http://www.unep.org/resourceefficiency/Business/SectoralActivities/Tourism/FactsandFiguresaboutTourism/ImpactsofTourism/EnvironmentalImpacts/TourismsThreeMainImpactAreas/tabid/78776/Default.aspx>

στους επισκέπτες, ενδέχεται να μεταβάλλει και να διαβρώσει τον κύκλο αναπαραγωγής της ‘άγριας φύσης’.

- ✓ Ορεινές περιοχές : Οι ορεινές περιοχές είναι δύσβατες, επομένως δύσκολα μπορεί να παρέμβει ανθρώπινο χέρι στις περιοχές αυτές. Ωστόσο, είναι ορατή η υποβάθμιση του ορεινού τοπίου, εξαιτίας του γεγονός ότι αποφιλώνονται δέντρα, εξαιτίας της διάβρωσης του εδάφους, της διάθεσης των υγρών αποβλήτων στα ποτάμια των αέριων ρύπων κτλ.
- ✓ Παράκτιες περιοχές : οι παράκτιες περιοχές είναι οι δέκτες της πλειοψηφίας των περισσότερων αρνητικών επιπτώσεων μιας άναρχης ανάπτυξης του τουρισμού. Για να γίνουμε πιο σαφείς, προκύπτουν αρκετά προβλήματα, εξαιτίας της έλλειψης επεξεργασίας των λυμάτων, της μόλυνσης από τη συγκέντρωση σκαφών αναψυχής στις μαρίνες, την αλλαγή του παραδοσιακού τρόπου ζωής, της κυκλοφοριακής συμφόρησης, κατά κύριο λόγο την περίοδο των μηνών αιχμής κτλ

Σε σχέση με τον αντίκτυπο στα φυσικά οικοσυστήματα, η κατασκευή αλλά και συντήρηση των υποδομών (δρόμοι, αεροδρόμια, πίστες σκι, μαρίνες) προϋποθέτει συχνά ως αναγκαία την αποψίλωση μεγάλων δασικών εκτάσεων, έχοντας ως αποτέλεσμα έτσι τη διάβρωση του τοπικού φυσικού χώρου. Ακόμα, η φυσική κυκλοφορία του νερού αλλάζει, καθώς επίσης και ο θόρυβος (ηχορύπανση) λόγω των εργασιών που συντελούνται έχει αρνητικό αντίκτυπο στην πανίδα και σε οικολογικές διεργασίες (επώαση πουλιών). Ακόμα, αρκετά συχνά είναι ορατό το φαινόμενο του μετά-πληθυσμού και της ανυπαρξίας φυσικών διαδρόμων επικοινωνίας, λόγω του γεγονότος της επέκτασης του δομημένου περιβάλλοντος σε βάρος του φυσικού. Επιπροσθέτως, η αύξηση της διάθεσης των υγρών αποβλήτων, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε δυσκολία αφομοίωσης τους από το περιβάλλον ενισχύει το φαινόμενο του ευτροφισμού, που έχει επιβλαβείς συνέπειες στις βιοκοινότητες. Ακόμα, εξαιτίας της άναρχης ανάπτυξης του τουρισμού σε κάποιες προστατευόμενες περιοχές έχουμε μείωση του πληθυσμού σπάνιων ειδών (Κοκκώσης & Τσάρτας, 1999).

Οι αρνητικές συνέπειες από τις τουριστικές δραστηριότητες δυστυχώς βρίσκουν εφαρμογή και στο δομικό περιβάλλον. Ρόλο καθοριστικής σημασίας στο παραπάνω παίζουν οι περιοχές που φημίζονται για την πολιτισμική και ιστορική τους

κληρονομιά, και οι οποίες αποτελούν τη βασική υποδομή για τη διατήρηση της τουριστικής ανάπτυξης. Περιοχές που πληρούν τα παραπάνω είναι τα μνημεία όλων των εποχών, τα παραδοσιακά κτίσματα και οι οικισμοί, καθώς και τα πιο σύγχρονα, τα οποία λειτουργούν ως τουριστικά αξιοθέατα και ως πόλοι έλξης των τουριστών. Η σωστή αντιμετώπιση τέτοιων θεμάτων απαιτεί ιδιαίτερη προσέγγιση και σχεδιασμό, συνδυαζόμενα από ορθή χρήση και διαχείριση των φυσικών πόρων, εξαιτίας κυρίως της πολυσυνθετότητας και της πολυδιάστασης του κλάδου του τουρισμού.

Για να μειωθούν οι επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον, είναι αναγκαία η υιοθέτηση μιας πιο φιλικής προσέγγισης προς το περιβάλλον, γεγονός που έλαβε χώρα τα τελευταία χρόνια, κατά κύριο λόγο εξαιτίας της αειφόρου (τουριστικής) ανάπτυξης. Η αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί την «ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες», δηλαδή είναι η μέριμνα, έτσι ώστε η σημερινή μεγέθυνση να μην θέτει σε κίνδυνο τις δυνατότητες μεγέθυνσης των μελλοντικών γενεών⁵. Άλλος ενδεικτικός ορισμός είναι : «Βιώσιμη ανάπτυξη είναι η βελτίωση της ποιότητας της ζωής μέσα στα πλαίσια της φέρουσας ικανότητας των υποστηρικτικών οικοσυστημάτων» (IUCN, UNEP, WWF, 1991). Επίσης, σύμφωνα με την World Bank (1992), στη βιώσιμη ανάπτυξη, οι αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές πολιτικές βασίζονται σε μια ανάλυση κόστους-οφέλους και σε μια εμπειριστατωμένη οικονομική ανάλυση που θα ενισχύει την περιβαλλοντική προστασία και θα συνεπάγεται αυξημένα επίπεδα ευημερίας.

Η αειφόρος-βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη του τουρισμού, η οποία λαμβάνει υπ' όψιν πλήρως τις τρέχουσες και τις μελλοντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του, αντιμετωπίζοντας τις ανάγκες των επισκεπτών, τη βιομηχανία, το περιβάλλον και τις κοινότητες υποδοχής (UNEP & UNWTO, 2005). Η επίτευξη αρμονικής τουριστικής ανάπτυξης έχει ως προϋπόθεση τη συνεργασία ανάμεσα σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, αλλά και ισχυρή πολιτική ηγεσία, ώστε να εξασφαλιστεί η ευρεία συμμετοχή και κοινωνική συναίνεση. Η επίτευξη βιώσιμου τουρισμού είναι μια αέναη διαδικασία, γι' αυτό και είναι αναγκαία η συνεχή παρακολούθηση του αντίκτυπου, εισάγοντας ενίοτε τα

---

⁵

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/index_el.htm

απαραίτητα προληπτικά ή / και διορθωτικά μέτρα, όποτε αυτό κριθεί αναγκαίο. Επιπλέον, ο βιώσιμος τουρισμός οφείλει να διατηρεί ένα υψηλό επίπεδο ικανοποίησης των τουριστών, αλλά και να εξασφαλίζει μια σημαντική εμπειρία για τους τουρίστες, την ευαισθητοποίηση τους σε θέματα βιωσιμότητας και την προώθηση των πρακτικών αειφόρου τουρισμού μεταξύ τους (WTO, 2004)⁶.

Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μια διαρκή πάλη, ωστόσο επιτευχθεί η απόλυτη ισορροπία ανάμεσα στις παρακάτω παραμέτρους :

- Στην αποτελεσματικότητα της οικονομίας
- Στην κοινωνική δικαιοσύνη
- Στην προστασία του περιβάλλοντος

Η βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω : προστασία του περιβάλλοντος, ανάπτυξη των κλάδων της οικονομίας χωρίς εξαιρέσεις, συνεχή ανατροφοδότηση της παραγωγικής δομής, αυτάρκεια και αυτονομία της τοπικής περιοχής, ενεργό συμμετοχή του ντόπιου πληθυσμού στη λήψη πρωτοβουλιών και στις αναπτυξιακές διαδικασίες. Οι προϋποθέσεις ανάπτυξης του τουρισμού είναι η προστασία του περιβάλλοντος, ο σεβασμός στις τοπικές κοινωνικές παραδόσεις και η οικονομική βιωσιμότητά του. Ακόμα, θα πρέπει να υπηρετείται ένα συντονισμένο σχέδιο δράσης από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς που θα δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα παρακάτω σημεία (Αραμπατζής, 2014) :

- Στους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους κάθε περιοχής και στις δυνατότητές τους
- Στις διαθέσιμες τουριστικές υποδομές
- Στο είδος και στην ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών
- Στο θεσμοθετημένο πλαίσιο για την τουριστική ανάπτυξη
- Στο γενικότερο επίπεδο των υποδομών που ασκούν επιρροή στην προσφορά και στη ζήτηση
- Στο τουριστικό σχέδιο μάρκετινγκ και προώθησης
- Στο διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό
- Στις υπάρχουσες έρευνες και μελέτες, οι οποίες αναφέρονται στις προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής

---

⁶ <http://www.sustainabletourism.net/definitions.html>

3.3 Εργαλεία υποστήριξης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης

Είναι γεγονός ότι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί, καθώς συναντά αρκετές δυσκολίες, λόγω της πολυδιάστατης φύσης του τουρισμού, αλλά και της ανικανότητας των αρμόδιων φορέων να έρθουν σε συνεννόηση και αμιγή συνεργασία. Γι' αυτό το λόγο έχουν προωθηθεί αρκετά εργαλεία, τα οποία έχει τη δυνατότητα μια επιχείρηση, νέα ή παλιά, να υιοθετήσει με σκοπό την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Τα εργαλεία αυτά συνοψίζονται παρακάτω :

- Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων : το συγκεκριμένο εργαλείο αφορά την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τις δραστηριότητες των ανθρώπων – επιχειρήσεων (ξενοδοχειακών συγκροτημάτων, οδικών δικτύων κ.α.). Ο απώτερος σκοπός αυτού του εργαλείου είναι η έγκυρη και έγκαιρη ενημέρωση των υπευθύνων για τις ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες της εκάστοτε δραστηριότητας, η διατύπωση εναλλακτικών λύσεων στο συγκεκριμένο ζήτημα, αν καταστεί ανάγκη, και η ενημέρωση των τοπικών αρχών για τα αποτελέσματα της έγκρισης του έργου.
- Περιβαλλοντικός έλεγχος : πρόκειται για ένα εργαλείο που δίνει την δυνατότητα στις τουριστικές επιχειρήσεις να κάνουν αξιολόγηση της περιβαλλοντικής τους απόδοσης, που πρέπει να είναι εναρμονισμένη με την υπάρχουσα νομοθεσία και να προωθεί την προστασία του περιβάλλοντος.
- Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας : πρόκειται για εργαλείο βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης που συμβάλει στο να καθοριστεί η ικανότητα μιας περιοχής να ανταπεξέρχεται στην ολοένα και αυξανόμενη ανάπτυξη του τουρισμού. Ο διαχωρισμός της φέρουσας ικανότητας γίνεται σε τρεις διαστάσεις : την φυσικό-οικονομική, την κοινωνικό-δημογραφική και την πολιτικό-οικονομική, με κάθε διάσταση να παρουσιάζει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις δικές της ιδιαιτερότητες.
- Συστήματα διαχείρισης επισκεπτών : το συγκεκριμένο εργαλείο αποσκοπεί στη χωρική και χρονική κατανομή των επισκεπτών – τουριστών σε μια

συγκεκριμένη περιοχή, ώστε να αποφεύγεται η υπερσυγκέντρωσή τους, να προστατεύεται το περιβάλλον και να μην υποβαθμίζεται.

- Δείκτες βιώσιμου τουρισμού : αφορούν και τις τρεις διαστάσεις της βιώσιμης τουριστικής και της φέρουσας ικανότητας της εκάστοτε τουριστικής περιοχής που αναφέρθηκαν πριν. Το συγκεκριμένο εργαλείο βοηθά στην παρακολούθηση του επιπέδου εφαρμογής της βιώσιμης ανάπτυξης.
- Πιστοποίηση και οικολογική σήμανση : πρόκειται για ένα εργαλείο, το οποίο ουσιαστικά επιβραβεύει τις τουριστικές επιχειρήσεις, που εφαρμόζουν τις περιβαλλοντικές ρυθμίσεις που θεσπίζονται από τους εθνικούς φορείς.
- Ευρωπαϊκό βραβείο για τον τουρισμό και το περιβάλλον : σε συνέχεια της πιστοποίησης και της οικολογικής σήμανσης, θεσπίστηκε αυτό το βραβείο, που έχει ως αποκλειστικό στόχο την γνωστοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης σε κάθε τουριστικό φορέα, την μόνιμη επικοινωνία και συνεργασία ανάμεσα σε όλους τους αρμόδιους φορείς για την τουριστική ανάπτυξη και την επιβράβευση των δράσεων που συνδέουν το περιβάλλον με τον τουρισμό.

Η ανάγκη για την εφαρμογή ενός προτύπου τουρισμού που θα έχει σαφή αιμοφορική προοπτική απαιτεί προσπάθειες, τόσο από τους κρατικούς φορείς, όσο και από τους ιδιωτικούς. Γι' αυτό το λόγο, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, μαζί με το World Travel & Tourism και το Earth Council δημιούργησε την Agenda 21, στην οποία αναφέρονται οι πρωτοβουλίες – αρμοδιότητες των κρατικών φορέων :

- Αξιολόγηση του υπάρχοντος οικονομικού πλαισίου για την επίτευξη της αιμοφορίας του τουρισμού
- Σχεδίαση ήπιας τουριστικής ανάπτυξης και προϊόντων αιμοφόρου τουρισμού
- Συνεχής εκπαίδευση και κατάρτιση
- Αξιολόγηση της επιτυχίας και εφαρμογής του επιθυμητού στόχου.

Παράλληλα με αυτές τις πρωτοβουλίες, οι άξονες δράσης της τουριστικής βιομηχανίας οφείλουν να δώσουν έμφαση στα παρακάτω ζητήματα :

- Μείωση της παραγωγής σκουπιδιών, κατανάλωσης νερού, ατμοσφαιρικής ρύπανσης
- Εξοικονόμηση ενέργειας
- Συστηματική διαχείριση των στερεών και υγρών αποβλήτων

Τα προαναφερθέντα δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, αλλά είναι γεγονός ότι αρκετοί ισχυροί ταξιδιωτικοί πράκτορες έχουν υποστηρίξει αυτές τις πρακτικές και τις έχουν συμπεριλάβει στα συμβόλαια που συνάπτουν με τα ξενοδοχειακά συγκροτήματα, ότι δηλαδή στα συμβόλαια αυτά περιλαμβάνονται και περιβαλλοντικά θέματα, κάτι το οποίο ευαισθητοποιεί αρκετούς τουρίστες. Αυτό συμβαίνει διότι θεωρείται σκόπιμο η κάθε τουριστική περιοχή να διαφυλάσσει το φυσικό και κοινωνικό της κεφάλαιο. Η άναρχη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της περιοχής προορισμού, κάτι που πολύ πιθανόν να οδηγήσει στην χειροτέρευση της οικονομικής δραστηριότητας και στην υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Γι' αυτό τον λόγο και οι τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή έχουν την υποχρέωση να υιοθετούν κατάλληλες μεθόδους για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, οι υποδομές να αντέχουν την εισροή των επισκεπτών – τουριστών, ώστε να αποφεύγεται η υπερσυγκέντρωση, και οι πρακτικές τους να προστατεύουν την πολιτιστική κληρονομιά.

Βέβαια το βασικότερο ζήτημα που χρίζει απάντησης για τις τουριστικές επιχειρήσεις και γενικότερα για τη βιομηχανία του τουρισμού είναι αν μπορεί να συνδυαστεί η αλματώδης ανάπτυξη του τουρισμού και των τουριστικών δραστηριοτήτων με τη διασφάλιση της ορθής χρήσης των φυσικών πόρων, με ανταποδοτικό όφελος στον τουριστικό τομέα. Κι αυτό γιατί ο τουριστικός τομέας συμβάλει με θετικό τρόπο στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να αποτελέσει και παράγοντας περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιβαρύνσεων. Αυτό μπορεί να συμβεί εξαιτίας : της υπερβολικής χρήσης των υποδομών, δίχως να γίνονται επενδύσεις για τη συντήρησή τους, της τεράστιας ανάπτυξης που ενδεχομένως να επιδεινώσει τα οικοσυστήματα, των τοπικιστικών συμπεριφορών απληστίας και προσωπικού οφέλους που αρκετά συχνά έχουν δυσμενείς συνέπειες στον εκάστοτε τουριστικό προορισμό.

3.4 Βασικές προϋποθέσεις διατήρησης της αειφορίας για την Ελλάδα και αειφόρος τουριστική συνείδηση

Είναι γνωστό ότι η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μείζον θέμα για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην Ελλάδα η αρχή της αειφορίας άρχισε σταδιακά να υιοθετείται μετά την ίδρυση του Υπουργείου Τουρισμού, σε συνδυασμό με την άνθιση του οικοτουρισμού και του ‘πράσινου’ τουρισμού. Όπως είναι ευρέως γνωστό, ο τουρισμός (τουριστικές εισπράξεις) μπορεί να αποτελέσει τον κύριο πυλώνα της οικονομίας της Ελλάδας, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, εντούτοις αντιπροσωπεύσει τα τελευταία χρόνια περίπου το 5-5.5% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Παπαηλίας, 2014). Παρόλα αυτά, τον τελευταίο καιρό παρατηρείται μια υποβάθμιση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, γι’ αυτό και παρακάτω αναφέρονται επτά προϋποθέσεις, που μπορεί και να αρκούν για την επίτευξη αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα⁷ (Τσάρτας, 2004).

- 1) να διαφοροποιηθεί το πρότυπο ανάπτυξης, που εστιάζεται κατά κύριο λόγο στον οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Το συγκεκριμένο πρότυπο είναι συνδεδεμένο με ευρωπαϊκές αγορές και υποστηρίζει περισσότερο τον τουρισμό έναντι άλλων κλάδων της οικονομίας. Η μεγάλη ζήτηση για τις υποδομές και τις απαιτήσεις αυτού του προτύπου είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή υποβάθμιση της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.
- 2) Να υπάρξει πλουραλισμός στο ελληνικό τουριστικό προϊόν, μέσω υποδομών, προϊόντων, υπηρεσιών κ.α. Οι πρωτοβουλίες που έχουν παρθεί προς αυτή την κατεύθυνση, από τον ΕΟΤ και ιδιώτες, δεν είχαν τον κατάλληλο συντονισμό και χαρακτηρίζονταν από ελλιπές μάρκετινγκ, κάτι που οι άμεσοι ανταγωνιστές της χώρας έχουν διαφοροποιήσει ποιοτικά, αλλά και έχουν προχωρήσει σε επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.
- 3) Η επιτυχής αντιμετώπιση της υπερσυγκέντρωσης τουριστών σε έναν τουριστικό προορισμό μέσω της σωστής γεωγραφικής κατανομής της προσφοράς του τουριστικού προϊόντος. Έτσι θα αποφευχθεί το υψηλό κόστος

---

⁷ <http://www.kathimerini.gr/197313/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/epta-vasikes-proupotheseis-gia-mia-viwsimh-toyristikh-anapty3h>

υποδομών, η επιδείνωση του τοπικού περιβάλλοντος, η υποβάθμιση του τοπικού τουριστικού προϊόντος, αλλά και η στέρηση της περαιτέρω τουριστικής ανάπτυξης των γύρω κι όχι μόνο τουριστικών προορισμών.

- 4) Να καταπολεμηθεί η έλλειψη συνέπειας. Η ίδρυση του Υπουργείου Τουρισμού αποτελεί ένα θετικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς οι ανταγωνιστές της χώρας βρίσκονται αρκετά βήματα μπροστά.
- 5) Να γίνει ποιοτική αναβάθμιση και διαφοροποίηση του προσφερόμενου ελληνικού τουριστικού προϊόντος (υποδομές, υπηρεσίες, δραστηριότητες, ανθρώπινο δυναμικό) το συντομότερο, καθώς ο διεθνής ανταγωνισμός εντείνεται συνεχώς, διότι μπαίνουν στο παιχνίδι νέες χώρες, νέα τουριστικά προϊόντα, χαμηλότερες τιμές. Για την αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος, είναι απαραίτητες κρίσιμες αποφάσεις (κίνητρα και θεσμικό πλαίσιο), που θα αποσκοπούν, από τη μία πλευρά στην ποιοτική βελτίωση και από την άλλη, στην σταδιακή εμπορική αποχώρηση, είτε μέσω αλλαγής εμπορικού προσανατολισμού είτε μέσω κλεισίματος, αρκετών επιχειρήσεων, κατά κύριο λόγο καταλυμάτων από την αγορά. Τα συγκεκριμένα μέτρα θα συμβάλουν καθοριστικά στη βελτίωση της προς τα έξω εικόνας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος και στον έλεγχο του υπερεπαγγελματισμού, που αρκετές φορές διέπεται από παράνομες δραστηριότητες και κακής ποιότητας υπηρεσίες.
- 6) Να ενταθεί η αναζήτηση νέων αγορών, εκτός από τις ήδη υπάρχουσες, ώστε μέσω της σωστής εξειδίκευσης του τουριστικού μάρκετινγκ, να προβληθεί αποτελεσματικότερα η 'εικόνα' της Ελλάδας και να προσελκυστούν καλύτερης ποιότητας τουρίστες.
- 7) Τέλος, να σχεδιαστεί πιο αποτελεσματικά η βιώσιμη ανάπτυξη κάτι που προϋποθέτει, όπως τονίζεται συνεχώς, την συμμετοχή όλων των φορέων (κράτους, ιδιωτών, ειδικών εκπροσώπων που σχετίζονται άμεσα με τον τομέα του τουρισμού, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης).

Η σύνδεση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης για την αειφορία με τον αειφόρο τουρισμό παρουσιάζει ιδιαίτερη σημαντικότητα, διότι έχει καθοριστική συμβολή στην καλλιέργεια αειφόρου τουριστικής συνείδησης μέσα στην κοινωνία των πολιτών, μέσω των προγραμμάτων και των σεμιναρίων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και των δράσεων μεταξύ τοπικών και κοινωνικών

φορέων. Όλοι οι άμεσα εμπλεκόμενοι με τον τουριστικό τομέα, δηλαδή οι τουρίστες, οι επενδυτές και οι κάτοικοι ενός τουριστικού προορισμού, κι όχι μόνο, οφείλουν να καλλιεργούν την τουριστική συνείδησή τους, μέσω της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία, η οποία ξεκινά από την Πρωτοβάθμια και την Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και διαρκεί όλη τους τη ζωή.

Η αειφόρος τουριστική συνείδηση στηρίζεται στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων, στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης και σεβασμού, στην παροχή θετικών εμπειριών τόσο από την πλευρά των τουριστών όσο και από αυτή των φιλοξενούντων, στη βελτίωση της τοπικής κοινωνίας και στην παροχή άμεσων οικονομικών οφελών για τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Το σημαντικότερο για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη είναι η σύνδεση της εκπαίδευσης για το περιβάλλον με τον τουρισμό, κι αυτό διότι ο αειφόρος τουρισμός δεν αποτελεί είδος τουρισμού, αλλά δύναται και πρέπει να χαρακτηρίζει κάθε είδους τουρισμού. Στις μέρες μας, ο τουρισμός έχει ξεφύγει από τις τοπικές κοινωνίες και δυστυχώς προσανατολίζεται σε επιπόλαιες προσλήψεις θεάματος και πληροφοριών. Όμως, πέραν τούτου, έχει δημιουργηθεί και μια γκάμα τουριστικών επιλογών όπως για παράδειγμα αγροτικός, ιαματικός, συνεδριακός κ.α., οι οποίοι αποσκοπούν στην επαναπροσέγγιση της τουριστικής εμπειρίας υπό άλλο πρίσμα και στην εξοικείωση του επισκέπτη – τουρίστα με τις τοπικές αρετές, τις τοπικές συνήθειες, τις τοπικές τροφές, τους τοπικούς χορούς κτλ, βασισμένοι κατά κύριο λόγο στην ολοκληρωμένη ανάλυση ωφελειών και επιβαρύνσεων, με προοπτική μακροχρόνιου ορίζοντα.

3.5 Σήματα και πιστοποιητικά περιβαλλοντικής ποιότητας και ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και φορέων

Όπως έγινε αναφορά και πιο πριν, η αλματώδης άνοδος του τουριστικού κλάδου, ξέχωρα από τις θετικές επιπτώσεις σε αρκετούς τομείς της οικονομίας, έχει και αρνητικές. Αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις εμφανίστηκαν μετά από τη διενέργεια επιστημονικής ανάλυσης, από το γεγονός ότι διαφοροποιήθηκαν τα δεδομένα στη ζήτηση των τουριστών, από την απρογραμμάτιστη και συχνά παράνομη δόμηση και από τις αρνητικές επιπτώσεις που είχαν στο περιβάλλον, είτε με τη μορφή ρύπανσης είτε με την εξάντληση φυσικών πόρων κ.α. Όλα τα προαναφερθέντα συνδυαζόμενα με την αλλαγή της πολιτικής του μεγαλύτερου μέρους των tour-operators, οι οποίοι ‘εμπορευματοποίησαν’ τον τουρισμό, επιδιώκοντας έτσι να προσφέρουν ένα υψηλής ποιότητας προϊόν σε οποιονδήποτε ενδιαφερόταν, το οποίο να ξεχωρίζει για τη φιλικότητά του προς το περιβάλλον, οδήγησαν στην υιοθέτηση της βιώσιμης-αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Άρα, αυτό είχε ως αποτέλεσμα η τουριστική βιομηχανία, είτε με τις ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις είτε με τις νεοσύστατες, να κάνει στροφή προς αυτήν την κατεύθυνση.

Η στροφή προς αυτή την πολιτική έλαβε χώρα μέσα από την υιοθέτηση σημάτων και πιστοποιητικών περιβαλλοντικής ποιότητας. Τα συγκεκριμένα σήματα και πιστοποιητικά αποτελούν ένα είδος ‘μηχανισμού’, ο οποίος υπολογίζει με αξιόπιστο τρόπο την εφαρμογή από τις επιχειρήσεις ‘καλών πρακτικών’ απέναντι στο περιβάλλον, έτσι ώστε να υπάρχει εξασφάλιση της εμπιστοσύνης του καταναλωτικού κοινού απέναντι σε ανακριβείς ισχυρισμούς⁸. Η χρήση των σημάτων βρίσκεται σε συνεχόμενη έξαρση στην τουριστική βιομηχανία και η χρήση τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις γίνονται ολοένα και πιο φίλα προσκείμενες στο περιβάλλον, έχοντας καθοριστική συμβολή έτσι στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, στην διατήρηση των φυσικών πόρων, της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ομορφιάς των τοπίων. Αυτά που μόλις αναφέρθηκαν συνεπάγονται επιπλέον αύξηση της τουριστικής ζήτησης, διότι ο επισκέπτης που θα βρεθεί ένα τέτοιο μέρος και μένοντας ευχαριστημένος από τις προσφερόμενες υπηρεσίες και τις «πράσινες πολιτικές του», είναι σίγουρο ότι θα επιδιώξει να το ξανά

---

⁸ <http://www.ecological-tourism.gr/index.php/el/simata-oikologikis>

επισκεφθεί ή ακόμα καλύτερα θα το συστήσει και σε άλλους ενδιαφερόμενους, διαδραματίζοντας έτσι ρόλο στη δημιουργία οικονομικού οφέλους για την επιχείρηση αυτή αλλά και της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας.

Όπως ειπώθηκα και πιο πριν, ο εντεινόμενος προβληματισμός για τις συνέπειες της τουριστικής δραστηριότητας σε περιβαλλοντικό και οικολογικό επίπεδο, είχε ως αποτέλεσμα μια σειρά αρχών και ενεργειών σε διεθνές επίπεδο, οι οποίες είχαν ως στόχο την διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών για την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, πάντα με βασική μέριμνα την προστασία του περιβάλλοντος,

Αξίζει να τονιστεί ότι οι όποιες κινήσεις και πράξεις που έχουν υιοθετηθεί είναι προαιρετικές, αλλά έχουν τη βάση τους στο να τηρούνται εθελοντικά. Στη συνέχεια συνοψίζονται κωδικοποιημένα κάποιοι βασικοί φορείς, οι οποίοι με το έργο τους και τις ενέργειες τους σε διεθνές επίπεδο συμβάλουν στο συγκερασμό της τουριστικής δραστηριότητας με την περιβαλλοντική προστασία (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

- ✓ UNWTO: Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού με μια σειρά πρωτοβουλιών που αναπτύσσει το τελευταίο χρονικό διάστημα και με την έκδοση οδηγού για όσους ενδιαφέρονται να αναπτύξουν την τουριστική τους δραστηριότητα σε τοπικό επίπεδο, συμβάλλει προς την κατεύθυνση αυτή. Ακόμα, με την έκδοση του οδηγού «Δέκα εντολές για την προστασία των τόπων παγκόσμιας κληρονομιάς» τονώνει το έργο της UNESCO για την προστασία των περιοχών αυτών, ενώ με τις διαρκείς συστάσεις του για τον σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης σε όλους τους τομείς και τα επίπεδα αλλά και με την διατύπωση των αρχών που πρέπει να διέπουν μια βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη διαδραματίζει ενεργό ρόλο στην διαμόρφωση περιβαλλοντολογικής συνείδησης στους φορείς του τουρισμού.
- ✓ UNEP/UNDP: Τα Ηνωμένα Έθνη και συγκεκριμένα το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος Ηνωμένων Εθνών (UNEP) και το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών (UNDP) σε συνεργασία με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, έχουν εκδώσει πρόγραμμα και διάφορους κανονισμούς για τις περιοχές που χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας.

- ✓ WTTC: Το Συμβούλιο Παγκόσμιου Τουρισμού και Ταξιδιών πολλές φορές προβαίνει σε παρεμβάσεις με στόχο την τουριστική ανάπτυξη μέσα σε θεμιτά περιβαλλοντικά πλαίσια.
- ✓ IFTO: Η διεθνής ομοσπονδία tour operators το 1994 προέβη στην δημιουργία ενός προγράμματος για τις επιπτώσεις του τουρισμού.
- ✓ Η ΕΕ με την λειτουργία διάφορων προγραμμάτων όπως το THERMIE (αύξηση ενεργειακής απόδοσης και ενθάρρυνση ήπιων μορφών ενέργειας) ή το LIFE (προστασία του περιβάλλοντος), έχει ως σκοπό την ενθάρρυνση της τουριστικής δραστηριότητας με σεβασμό στο περιβάλλον, αλλά και στον βιώσιμο τουρισμό. Ακόμα, με το δίκτυο ECONETT (Δίκτυο Ευρωπαϊκής Κοινότητας για το Περιβαλλοντικό Ταξίδι και Τουρισμό) που δημιούργησε το 1996, προσφέρει πληροφορίες σχετικά με την σχέση που διέπει τον τουρισμό με το περιβάλλον.
- ✓ Σύμβαση Άλπεων: Στο πρωτόκολλο της Σύμβασης αυτής εμπεριέχεται η δέσμευση των περιοχών αυτών στην προώθηση ενός βιώσιμου μοντέλου τουρισμού.

Για την εφαρμογή μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αναπτύχθηκαν διάφορα εργαλεία, με τα πιο διαδεδομένα να είναι οι σφραγίδες περιβαλλοντικής ποιότητας. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής⁹ :

- Περιβαλλοντική Σφραγίδα Ποιότητας (Environmental quality seal) από την Γερμανική Ένωση Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Εστιατορίων.
- Πράσινη Αποσκευή (Green suitcase) από την Ένωση οικολογικού τουρισμού της Ευρώπης
- Μπλε Χελιδόνη της σύμφωνης ταξιδιωτικής ομάδας (Blue swallow of the travel compatibly group) για τους ταξιδιωτικούς πράκτορες
- Ο κύκνος της Νορβηγίας : Εδραιώθηκε το 1989 από την Νορβηγική Κυβέρνηση και αναγνωρίζεται εκτός των άλλων στην Σουηδία, Δανία, Φινλανδία και Ισλανδία.
- Μπλε Άγγελος : Παρουσιάστηκε το 1978 από την Γερμανία και είναι το πρώτο οικολογικό σήμα.

---

⁹ *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 'Τουρισμός και Περιβάλλον', Στρασβούργο, 1992*

3.6 Ecolabel και χρησιμότητα στις επιχειρήσεις

Το περιβαλλοντολογικό πλαίσιο λειτουργίας των επιχειρήσεων και η παραγωγή-παροχή διαφόρων προϊόντων και υπηρεσιών εντός αυτού αποτελούσε πάντα πεδίο συζητήσεων και προβληματισμών εντός της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Οι προβληματισμοί αυτοί, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, της βιομηχανίας και της ολοένα μαζικότερης παροχής και κατανάλωσης προϊόντων, εντάθηκαν. Ως αποτέλεσμα των συνθηκών αυτών ήταν η δημιουργία και η προαιρετική εφαρμογή, οικολογικών σημάτων, τα οποία αποτελούν χαρακτηριστικές ετικέτες που κάνουν γνωστό στους καταναλωτές ότι τα αγαθά που τις φέρουν ως σήμανση διακρίνονται για τη φιλικότητά τους προς το περιβάλλον, σε σύγκριση με άλλα ομοειδή ανταγωνιστικά προϊόντα. Με τον γερμανικό «Μπλε Άγγελο» να είναι η πρώτη προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση¹⁰, πολλές τέτοιου είδους οικολογικές πιστοποιήσεις δημιουργήθηκαν, με το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα (EU Ecolabel) να είναι το πλέον αναγνωρίσιμο και πιο διαδεδομένο ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε.

Το EU Ecolabel, με λογότυπο ένα λουλούδι, έχει θέση ανάμεσα στις προαναφερόμενες εθελοντικές σημάνσεις και καθιερώθηκε το 1992 με στόχο την υποστήριξη της αγοράς προϊόντων φιλικά προς το περιβάλλον. Ο εν ισχύει κανονισμός είναι ο 66/2010 (ΕΚ) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2009, ενώ από 1η Μαΐου 2003 έχει εφαρμογή στην παροχή υπηρεσιών τουριστικών καταλυμάτων¹¹. Η απόκτηση της Πιστοποίησης ευνοείται γιατί:

- 1) Η πιστοποίηση λαμβάνει χώρα από έναν ανεξάρτητο οργανισμό, ο οποίος όμως έχει ισχύ για όλη την Ευρώπη και είναι και μοναδική στο είδος της, καθώς ταυτόχρονα η απόκτησή επιτρέπει στην επιχείρηση να απολαμβάνει ιδιαίτερο κύρος.
- 2) Επειδή προσθέτει ποιοτική αξία στην επιχείρηση που το αποκτά.
- 3) Επειδή τονίζει την περιβαλλοντικά καλή απόδοση της εταιρείας.

---

¹⁰

<http://www.env.aegean.gr/eda/Envirohelp/greece/bestpractices/BestPracticeEcolabel/ls.html>

¹¹ <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=521&language=el-GR>

- 4) Επειδή επιβραβεύει τις υπηρεσίες τουριστικών καταλυμάτων για την περιβαλλοντική τους ευαισθησία.
- 5) Επειδή παρέχεται η ευκαιρία για ικανοποίηση των προσδοκιών των πελατών.

Τα οφέλη που απορρέουν από τη χρήση του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Σήματος συνοψίζονται παρακάτω (Θεοχάρη, 2009) :

Οφέλη του «Ευρωπαϊκού λουλουδιού» για τις τουριστικές επιχειρήσεις

1. Παρέχει αναγνωρισιμότητα : Τα ξενοδοχεία και τα κάθε μορφής καταλύματα, όταν αποκτούν τη συγκεκριμένη πιστοποίηση γίνονται άμεσα αναγνωρίσιμα από ιδιαίτερα απαιτητικούς πελάτες με οικολογικές ευαισθησίες, ενώ σηματοδοτούνται ως τουριστικές εγκαταστάσεις με στόχο την παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών.
2. Παρέχει υψηλή ποιότητα προσφερόμενων υπηρεσιών και περιβαλλοντικών επιδόσεων : Η λήψη της πιστοποίησης αυτής αποτελεί ένα είδος εγγύησης για τις περιβαλλοντικές επιδόσεις της επιχείρησης, ενώ σαν ένα επίσημο εμπορικό σήμα καταξιωμένο και αναγνωρίσιμο διεθνώς, αναδεικνύει και προβάλλει την προσπάθεια εναρμόνισης της βραβευμένης εταιρείας με τους κανόνες προστασίας του περιβάλλοντος.
3. Προσφέρει δωρεάν διαφήμιση στην ιστοσελίδα της Ε.Ε και στο Green Store του European Ecolabel.
4. Διαφοροποιεί το προϊόν έναντι των ανταγωνιστών.
5. Παρέχει οικολογική απόδοση και οικονομικό όφελος. Παραδείγματος χάριν, η μείωση της κατανάλωσης ρεύματος ή ο περιορισμός της αλόγιστης χρήσης νερού επιδρά καταλυτικά στη μείωση των πάγιων δαπανών της εταιρείας.
6. Αποτελεί επιπρόσθετο εργαλείο Marketing.

Όφελος καταναλωτών

1. Αίσθηση άνεσης και περιβαλλοντικά φιλικές διακοπές
2. Λήψη περισσότερων πληροφοριών για τις περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν στον επισκεπτόμενο προορισμό.

3. Χαμηλότερη ρύπανση στο χώρο διαμονής τους.
4. Κατανάλωση βιολογικών και οικολογικών προϊόντων.

Οφέλη για την τοπική και ευρύτερη κοινωνία

1. Εξοικονόμηση φυσικών πόρων.
2. Χρήση Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας.
3. Χρήση υλικών φιλικά προς το περιβάλλον.
4. Εκπαίδευση προσωπικού.
5. Αύξηση ζήτησης τοπικών προϊόντων διατροφής.
6. Αντικατάσταση χρησιμοποιούμενων επιβλαβών υλικών.
7. Ενίσχυση μεθόδων βιώσιμης ανάπτυξης

Όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, η χρήση του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Σήματος μπορεί να έχει αρκετά ανταποδοτικά οφέλη, είτε για την επιχείρηση, είτε για τους καταναλωτές, είτε για την κοινωνία. Παρακάτω θα αναφερθούν ενδεικτικές προτάσεις που θα μπορούσαν να διευρύνουν τη χρήση του στην ελληνική τουριστική βιομηχανία, για όσο το δυνατόν περισσότερη εφαρμογή της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σε πρώτη φάση, θα ήταν θεμιτό να υπάρχει παροχή χρηματικών πόρων, με μορφή επιδοτήσεων, έτσι ώστε να παρέχεται το κίνητρο να γίνονται οι αναγκαίες διορθωτικές κινήσεις, για να επιτυγχάνεται να πληρούν οι επιχειρήσεις τα απαιτούμενα κριτήρια. Είναι προφανές ότι θα υπάρχει ενδελεχή παρακολούθηση των έργων ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Επιπλέον, θα μπορούσε να υπάρχει η δυνατότητα περισσότερης αναγνωρισιμότητας στην εκάστοτε επιχείρηση που έχει την πιστοποίηση, είτε μέσω διαδικτύου με κατάταξη προτίμησης (ranking), που θα αναβαθμίζεται σε ετήσια βάση, είτε μέσω προτεραιότητας σε ιστοσελίδες κρατήσεων (πχ booking.com) είτε σε συμφωνία με τους tour operators, ώστε να παρέχεται μια 'άτυπη' προτεραιότητα σε αυτού του είδους τα καταλύματα.

Επιπροσθέτως, θα μπορούσε να υπάρχει η δυνατότητα σύνδεσης της πιστοποίησης με νεοσύστατες επιχειρήσεις με τον εξής τρόπο. Στις νεοσύστατες επιχειρήσεις θα παρέχεται η δυνατότητα να λαβαίνουν μια βεβαίωση της πιστοποίησης, δίχως να είναι απαραίτητο να πληρούν όλα τα υποχρεωτικά κριτήρια. Η υποχρέωση έγκειται στο να κάνουν έργα βελτίωσης όπου κριθεί αναγκαίο, εντός εύλογου χρονικού διαστήματος (πχ 1 έτος), ώστε στη συνέχεια να αποκτήσουν με κάθε επισημότητα τη σφραγίδα της πιστοποίησης. Ουσιαστικά, η βεβαίωση θα λειτουργεί ως προθάλαμος και θα δίνει κίνητρο στις νεοσύστατες επιχειρήσεις να λάβουν την πιστοποίηση. Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να θεσπιστεί και ένα σχήμα επιβράβευσης, δηλαδή αν μια επιχείρηση πληροί τις προϋποθέσεις για το Σήμα για ένα χρονικό διάστημα (πχ 5 χρόνια), να επιβραβεύεται με επιδότηση για περαιτέρω οικολογικές δραστηριότητες.

3.7 Επιχειρηματικά πλαίσια αριστείας

Το 1987, ένας σημαντικός αριθμός πλαισίων αριστείας της επιχειρηματικότητας έκανε την εμφάνισή του, με σκοπό να βοηθήσει τις εταιρίες στη δημιουργία χρηματοοικονομικής αξίας και στη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας τους στην παγκόσμια οικονομία. Τότε εισήλθε και για πρώτη φορά ο όρος ‘βιώσιμη – πράσινη – αειφόρος ανάπτυξη’ (sustainable development). Από τότε, έχουν εγκαθιδρυθεί πάνω από 75 πλαίσια επιχειρηματικής αριστείας. Τα εθνικά και τοπικά προγράμματα που προωθούν αυτά τα πλαίσια συντονίζονται από έναν διεθνή οργανισμό, γνωστό ως GEM (Global Excellence Model Council). Οι περισσότερες από τις τοπικές και εθνικές ολότητες υιοθετούν προγράμματα επιχειρηματικής αριστείας και ανταμοιβής.

Αυτό που είναι πιο σημαντικό είναι ότι αυτά τα πλαίσια χρησιμοποιούνται από αμέτρητες χώρες, σε βιομηχανικούς και κυβερνητικούς τομείς, ως μέσο διευκόλυνσης της αυτό-αξιολόγησης και της συνεχούς βελτίωσης. Για την ακρίβεια, αυτά τα πλαίσια αποτελούν τον ‘κορμό της γνώσης’ που απαιτείται για την θεμελίωση της πρακτικής της πράσινης επιχειρηματικότητας. Τα πλαίσια επιχειρηματικής αριστείας έχουν σε γενικές γραμμές τρία διασυνδεδεμένα στοιχεία (Pojasek, 2007) :

- Ένα μέσο για την χαρτογράφηση των βασικών αξιών ενός οργανισμού ή των κατευθυντήριων αρχών, έναντι μιας συναινετικής λίστας των αρχών επιχειρηματικής αριστείας
- Ένα σύνολο γνωστικών πεδίων, που χρησιμοποιείται για κατεύθυνση συνεχούς βελτίωσης ενός οργανισμού
- Μια μεθοδολογία κατευθυνόμενη από τα αποτελέσματα, η οποία χρησιμοποιείται για σχεδιασμό, εφαρμογή, υπολογισμό και συνεχή βελτίωση του προγράμματος του οργανισμού

Τα παραπάνω στοιχεία δύνανται να αυξήσουν τις πιθανότητες ενός ρεαλιστικού επιτυχούς και πράσινου επιχειρηματικά αποτελέσματος. Τα πλαίσια επιχειρηματικής αριστείας, τυπικά διαχωρίζουν τα γνωστικά πεδία σε εφτά κατηγορίες – κριτήρια, που αναφέρονται παρακάτω :

- Ηγεσία (leadership)
- Εστίαση στον πελάτη ή τον stakeholder (focus on customer or stakeholder)
- Στρατηγική και σχέδιο (strategy and planning)
- Πληροφόρηση και γνώση (information and knowledge)
- Ανθρώπινος παράγοντας (people)
- Διαχείριση των διαδικασιών (process management)
- Επιτυχία και αειφορία (success and sustainability)

Τα προγράμματα πράσινης επιχειρηματικότητας βασίζονται σε ένα σύνολο αξιών – θεμελιωδών κανόνων ή αξιών που αντιπροσωπεύουν τι είναι επιθυμητό και θετικό για τον οργανισμό, που αναζητά την πράσινη επιχειρηματικότητα. Οι αρχές αυτές βοηθούν τον οργανισμό να καθορίσει την ορθότητα και τα σφάλματα από τις αειφόρες δράσεις του. Οι αρχές αυτές είναι σημαντικότερες απ’ ότι οι πολιτικές και οι στόχοι και στην πραγματικότητα προορίζονται για να ‘κυβερνούν’ και οι δύο. Όλοι οι οργανισμοί έχουν αρχές. Συχνά καλούνται ‘βασικές αξίες’ ή ‘κατευθυντήριες αρχές’. Οι οργανισμοί χρησιμοποιούν τις αρχές σα θεμέλιο, πάνω στο οποίο δουλεύουν και διεξάγουν τις επιχειρηματικές τους ενέργειες. Οι αρχές ιδανικά κατευθύνουν έναν οργανισμό σε όλη τη διάρκεια των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων του, ανεξαρτήτως των αλλαγών στους στόχους και τις αλλαγές στους τύπους εργασίας και στα ανώτερα στελέχη του οργανισμού. Επιπροσθέτως, υπογραμμίζουν τη συμπεριφορά και τα πιστεύω, που συχνά αναφέρονται ως ‘κουλτούρα’ του οργανισμού. Κάποια παραδείγματα βιώσιμων επιχειρηματικών αρχών είναι (Rojasek, 2007) :

- Ηγεσία : παρέχει ξεκάθαρες κατευθύνσεις, ‘χτίζει’ την εναρμόνιση όλων των τμημάτων του οργανισμού και εστιάζει στην βιώσιμη επίτευξη των στόχων
- Ανθρώπινος παράγοντας : αναπτύσσει τις ικανότητες – δεξιότητες του ανθρώπινου προσωπικού. Απελευθερώνει τη δημιουργικότητά και την επινοητικότητά του, αποσκοπώντας στη βελτίωση του οργανισμού
- Συνεχής βελτίωση : ανάπτυξη ευελιξίας, προσαρμοστικότητας και γρήγορης ανταπόκρισης βασισμένη σε μια κουλτούρα συνεχούς βελτίωσης, εκμάθησης και καινοτομίας

- Πληροφόρηση και γνώση : βελτίωση της απόδοσης μέσα από τη χρήση δεδομένων, πληροφοριών και γνώσης για την αναγνώριση της ποικιλίας και βελτίωση της στρατηγικής και λειτουργικής λήψης αποφάσεων
- Ευθύνες της εταιρίας : συμπεριφορά με οικονομικό, ηθικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικά υπεύθυνο τρόπο
- Αειφόρα – πράσινα αποτελέσματα : εστίαση στα αειφόρα αποτελέσματα

Κεφάλαιο 4

4.1 Γιατί η αειφορία στις επιχειρήσεις είναι στρατηγικής σημασίας

Μια βιώσιμη – αειφόρος επιχείρηση είναι μια επιχείρηση, η οποία δεν έχει αρνητικό αντίκτυπο στο παγκόσμιο ή τοπικό περιβάλλον, κοινωνία ή οικονομία. Είναι κάθε οργανισμός που προβαίνει σε φιλικές προς το περιβάλλον ή αλλιώς ‘πράσινες’ δραστηριότητες, για να διασφαλίσει ότι όλες οι διαδικασίες, τα προϊόντα και οι κατασκευαστικές δραστηριότητες είναι επαρκώς εναρμονισμένες με τις τρέχουσες περιβαλλοντικές ανησυχίες, ενώ ταυτόχρονα παράγεται κέρδος. (Haji, 2015)Με άλλα λόγια πρόκειται για μια διαδικασία, η οποία εκτιμά πώς θα σχεδιαστούν προϊόντα, τα οποία θα ενσωματώσουν τα πλεονεκτήματα της τρέχουσας οικολογικής κατάστασης και πόσο καλά αποδίδουν τα προϊόντα της εταιρίας με ανανεώσιμες πηγές (Rennie, 2008). Όλες οι μεγάλες επιχειρήσεις ανά τον κόσμο προσπαθούν να επιτύχουν συνθήκες αειφορίας – βιωσιμότητας στο περιβάλλον τους. Παρακάτω αναφέρονται κάποια παραδείγματα επ’ αυτού.

Για παράδειγμα, η Volkswagen δημιούργησε το CSR και την βιώσιμη – αειφόρα διαχείριση εντός της εταιρίας, το 2009. Η BP υποστήριξε ότι ο σκοπός της είναι να μην υπάρχουν ατυχήματα στο χώρο εργασίας, να μην είναι κάτι επιβλαβές για τους ανθρώπους και να μην δημιουργούνται καταστροφές στο περιβάλλον, απόψεις που είναι θεμελιώδεις για την BP. Κάτι που θα το επιτύγχανε μέσα από συνεπείς διαδικασίες management, συνεχή εκπαιδευτικά προγράμματα, αυστηρή διαχείριση του κινδύνου και μιας κουλτούρας συνεχούς βελτίωσης (BP, 2009). Τέλος, η Lukoil έχει επίσης φιλοσοφία βιώσιμης ανάπτυξης. Για την συγκεκριμένη εταιρία, ζητήματα όπως υψηλή ενεργειακή απόδοση, αποφυγή αρνητικού περιβαλλοντικού αντίκτυπου και αντίκτυπου στην ανθρώπινη ζωή και υγεία, είναι υψηλής προτεραιότητας. Το 2008, η Lukoil τελείωσε το πενταετές περιβαλλοντικό πρόγραμμα ασφάλειάς της και υιοθέτησε ένα καινούριο ως το 2013 (Lukoil, 2008).

Το 2009-10, ο Giovanni Tordi, ως CEO μιας αειφόρου εταιρίας, στο πανεπιστήμιο Luiss της Ρώμης, είχε κάνει διαλέξεις σχετικά με την αειφορία στο επιχειρείν και στο περιβάλλον. Σε γενικές γραμμές, οι εταιρίες πρέπει σε

μέσο/μακροπρόθεσμο ορίζοντα να παράγουν κέρδος. Είναι αντιληπτό ότι αν επικεντρωθούμε στην άμεση – βραχυπρόθεσμη παραγωγή κέρδους, το κέρδος θα είναι αισθητά σε κίνδυνο. Γενικά θεωρείται ότι η αειφορία στις επιχειρήσεις βασίζεται στην παρακάτω σχέση :

ΑΕΙΦΟΡΙΑ = ΑΝΑΠΤΥΞΗ + ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΡΙΣΚΟΥ

Η αειφορία πλέον δεν είναι κατά κύριο λόγο μια έννοια με κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις, αλλά και με οικονομικές. Στην πραγματικότητα, μια μη αειφόρος προσέγγιση από μια εταιρία, μπορεί ενδεχομένως να προκαλέσει προοδευτική στασιμότητα. Γι' αυτό το λόγο, η εισαγωγή της αειφορίας στην συμπεριφορά των επιχειρήσεων προσφέρει κάποια πλεονεκτήματα, τα οποία περιγράφονται μέσα από τα παρακάτω παραδείγματα :

Πρόβλεψη της αγοράς – καινοτομία : η εισαγωγή της αειφορίας στις διαδικασίες και στα προϊόντα επιτρέπει την καινοτομία και τη διαφοροποίηση έναντι των ανταγωνιστών. Αρκετές εταιρίες στις ημέρες μας, εταιρίες όπως η Toyota και η Fiat, παρουσιάζουν υβριδικά μοντέλα – με βενζίνη και ηλεκτρικά ή αέριο – ικανά να μειώνουν την κατανάλωση, βελτιώνοντας το κόστος αποτελεσματικότητας (cost efficiency), μειώνοντας του ρύπους διοξειδίου του άνθρακα. Οι μορφές κατανάλωσης έχουν τροποποιηθεί. Ο καταναλωτής είναι πιο προσεκτικός και διαλλακτικός αν, σε περίπτωση ίδιας αποτελεσματικότητας – απόδοσης και ικανοποίησης των απαιτήσεών του, μπορεί να λάβει έμμεσο όφελος για την κοινωνία και το περιβάλλον.

Παραγωγή βελτίωσης της ποιότητας : σε πολλές περιπτώσεις, μία από τις επιδράσεις της αειφορικής ολοκλήρωσης είναι η προκαλούμενη βελτίωση στην ποιότητα των προϊόντων. Η μείωση του περιβαλλοντικού αντίκτυπου ενός δοθέντος προϊόντος, μέσω της τροποποίησης της μεθόδου παραγωγής, αναπαριστά ένα στοιχείο ποιότητας, το οποίο το αντιλαμβάνεται ο εκάστοτε πελάτης. Μια εταιρία που παράγει μπατονέτες πάντα αντιμετώπιζε προβλήματα από τους περιβαλλοντικούς οργανισμούς κι αυτό εξαιτίας του γεγονότος ότι η πλαστική λαβή δεν ήταν βιοαποδομήσιμη και έτσι μόλυνε τη θάλασσα. Γι' αυτό το λόγο, μόλις η εν λόγω εταιρία ανακάλυψε υλικό που ήταν απόλυτα βιοαποδομήσιμο και είχε τα ίδια δομικά χαρακτηριστικά με την πλαστική λαβή, η επίδραση από την αντιμετώπιση από τους περιβαλλοντικούς οργανισμούς και τους πελάτες ήταν ιδιαίτερα θετική.

Μείωση λειτουργικού κόστους : στις μέρες μας, αρκετές εταιρίες επαναπροσδιορίζουν το ενεργειακό σύστημα των κτιριακών τους εγκαταστάσεων. Είναι απόλυτα ενήμερες του γεγονότος ότι η ενέργεια είναι υψηλού κόστους, κάτι που οφείλεται στις αυξήσεις που προκαλούνται από την έλλειψη ορυκτών καύσιμων υλικών. Η χρήση νέων τεχνολογιών από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ηλιακής, αιολικής) επιτρέπει την εξοικονόμηση μέχρι και 60%-70% του ενεργειακού κόστους, αλλά και μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.

Μείωση αποβλήτων και του περιβαλλοντικού αντίκτυπου : στις διαδικασίες παραγωγής, αλλά επίσης και στις υπηρεσίες, η διάθεση των απορριμμάτων μπορεί να βελτιστοποιηθεί με ουσιώδη κέρδη για το περιβάλλον. Στον τομέα των ηλεκτρονικών απορριμμάτων, αρκετά τμήματα των απορριμμάτων μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή νέων προϊόντων. Αρκετά συχνά παρατηρούμε την επιδιόρθωση παλιών υπολογιστών, που μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν όπου δεν υπάρχουν χρηματικά αποθέματα για την αγορά μηχανημάτων, παραδείγματος χάριν στα σχολεία, στις φυλακές κτλ. Αυτό είναι ένα υλικό – από παράδειγμα διαχείρισης αποβλήτων και κοινωνικά περιβαλλοντικά οφέλη. Υπάρχουν εταιρίες, όπως η Νόκια, η οποία κάθε χρόνο διοργανώνει καμπάνιες ανακύκλωσης συσκευών. Επιπροσθέτως, υπάρχει και η αλληλεγγύη με το εμπόριο τροφίμων, με τρόφιμα τα οποία βρίσκονται κοντά στην ημερομηνία λήξης τους και μπορούν να εξυπηρετήσουν φτωχές οικογένειες. Η στρατηγική μηδενικών αποβλήτων υιοθετείται σε πάνω από το 50% των πόλεων της Νέας Ζηλανδίας, Καναδά, Αυστραλίας, από την Καλιφόρνια, την πολιτεία του Όρεγκον και αρκετές διεθνείς εταιρίες όπως η Toyota, Bell Canada, Xerox, Hewlett Packard και άλλες. Παραδείγματος χάριν, η Xerox εκτιμά ότι η πολιτική μηδενικών αποβλήτων της, της εξοικονόμησε από το 1990, παραπάνω από δύο δισεκατομμύρια δολάρια. Η Hewlett Packard στο Roseville της California, μείωσε περίπου 95% τα απορρίμματα και εξοικονόμησε 870564 δολάρια το 1998. Η Interface Inc, στην Atlanta της Georgia εξοικονόμησε πάνω από 90 εκατομμύρια. Το 2000, η εγκαθίδρυση της Epson στο Portland του Oregon μείωσε τα απορρίμματα στο μηδέν και εξοικονόμησε 30000 δολάρια. Το 2006, η Toyota πέτυχε το στόχο των μηδενικών απορριμμάτων σε όλα τα ευρωπαϊκά της εργοστάσια.

Βελτίωση εργασιακού περιβάλλοντος : ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία για ευημερία στις επιχειρήσεις είναι η διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού. Προς αυτή την κατεύθυνση, η υιοθέτηση πολιτικών προς όφελος των εργαζομένων είναι το κλειδί

της επιτυχίας. Υπάρχουν πολυάριθμες υποθέσεις ευεξίας στην εργασία : εταιρίες, οι οποίες φιλοξενούν χώρους γυμναστηρίου για τους εργαζόμενους τους ή βρεφικούς – παιδικούς σταθμούς για τα παιδιά των εργαζομένων. Οι συγκεκριμένες εταιρίες παρουσιάζουν αξιοπρόσεχτη βελτίωση στην αποδοχή και στην παραγωγικότητα. Κάποιες επιχειρήσεις στην Ισπανία επιτρέπουν μια μακρά περίοδο ξεκούρασης στη μέση της ημέρας εργασίας, ώστε να μπορούν οι εργαζόμενοι να ξεκουράζονται στο σπίτι τους. Γι' αυτό το λόγο, οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις έχουν αύξηση της παραγωγικότητας τις απογευματινές ώρες. Η ενσωμάτωση των υπηρεσιών για τους εργαζόμενους στο μοντέλο της εταιρίας αποτελεί σίγουρα ένα στοιχείο επιτυχίας για την προσέλκυση νέων ταλέντων και για τη διατήρηση της εταιρίας. Το 2009, σε μια έρευνα του MonsterTrak.com βρέθηκε ότι το 80% των νέων επαγγελματιών ενδιαφέρεται να δουλέψει σε ένα εργασιακό περίγυρο που έχει θετικό αντίκτυπο στο περιβάλλον, ενώ το 92% τείνει να δουλέψει για μια εταιρία που είναι φιλική προς το περιβάλλον. Μια αλυσίδα γρήγορου φαγητού στις Ηνωμένες Πολιτείες, μέσω μιας έρευνας μεταξύ των εργαζομένων, βρήκε ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση μεταξύ της επιδίωξης εφαρμογής αειφόρων πολιτικών (οργανικό φαγητό, μείωση αποβλήτων, εκπαίδευση, ενεργειακά αποτελεσματικό φωτισμό κ.α.) και της δυνατότητας προσέλκυσης εργατών με αρκετά προσόντα.

Μείωση λειτουργικού κόστους : άλλη μια πτυχή της διακυβέρνησης του κινδύνου είναι σίγουρα η μείωση του νομικού και ασφαλιστικού ρίσκου. Είναι επαρκές να σκεφτούμε για επιστροφές χρημάτων, που γίνονται από εταιρίες του χρηματοοικονομικού τομέα, μέσω ομολόγων, για αποστελλόμενα προϊόντα, τα οποία δεν ήταν εναρμονισμένα με το προφίλ κινδύνου των πελατών και δεν είχαν περάσει από εξέταση αειφορίας. Αυτό σήμαινε μακριές και δαπανηρές διαδικασίες, οι οποίες παρήγαγαν απίστευτα κόστη επανόρθωσης για τις εταιρίες.

Πρόβλεψη αλλαγών πολιτικής : έχοντας μια αειφορική προσέγγιση και ακολουθώντας τη με μια προληπτική εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών, συχνά επιτρέπει να προβλέπουμε περιόδους και να ξεπερνάμε, δίχως σημαντικό αντίκτυπο, αλλαγές πολιτικών. Σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες, η εισαγωγή μιας ενεργειακής πιστοποίησης είναι υποχρεωτικό στοιχείο για την προώθηση της πώλησης κτιρίων (γεγονός, που ισχύει και σε κάποιες ιταλικές περιοχές). Αν οι επιχειρησιακές και οι εργασιακές διαδικασίες είναι ένα στοιχείο αξιοσημείωτου πλεονεκτήματος, τότε πρέπει να προβλεφθεί ένα βήμα προς την δημιουργία πιστοποίησης. Σύμφωνα με μια

μελέτη που δημοσιεύτηκε στην McKinsey, το 80% των managing directors προσδοκούν νέα περιβαλλοντολογική νομοθεσία, η οποία να σχετίζεται με την κλιματική αλλαγή εντός των προσεχών ετών. Αυτοί, οι οποίοι προσδοκούσαν κάτι τέτοιο νωρίτερα, έχουν ήδη προετοιμαστεί για τη βελτίωση των εργασιακών τους προτύπων.

Μείωση των κινδύνων υστεροφημίας : η προκαλούμενη επίδραση που έχει η ενσωμάτωση των πολιτικών αειφορίας στο επιχειρείν μπορεί να γίνει αντιληπτή μέσω ανόδου της υστεροφημίας της εκάστοτε επιχείρησης, βασισμένη σε γεγονότα. Πολυάριθμες εταιρίες επενδύουν αρκετά εκατομμύρια ευρώ στη διαφήμιση της επικοινωνίας τους, αποσκοπώντας στην πώληση των προϊόντων τους και προσπαθώντας να προκαλέσουν μια θετική επίδραση στον καταναλωτή. Στην πραγματικότητα, στις μέρες μας, εξαιτίας και της διάχυσης και του ίντερνετ, που αντιπροσωπεύει μια εξέλιξη για τον καταναλωτή, αφού έχει τη δυνατότητα να πληροφορείται σχεδόν τα πάντα μόνος του, η υστεροφημία – φήμη μπορεί εύκολα να επιτευχθεί με γεγονότα. Γι' αυτό το λόγο είναι ορατή σε διάφορες εταιρίες, η δημιουργία τμημάτων διαχείρισης του κινδύνου υστεροφημίας. Πρόκειται για μονάδες, οι οποίες ειδικεύονται στην προληπτική αξιολόγηση των κινδύνων, οι οποίοι ενδεχομένως να προκαλούνται εξαιτίας αποφάσεων της διοίκησης της εκάστοτε εταιρίας. Την ίδια στιγμή, η μη ορθή ενσωμάτωση της αειφορίας στο επιχειρείν μπορεί να αποβεί μοιραία για την σωστή ανάπτυξη της εταιρίας.

Κίνδυνοι ρύπανσης : πρόκειται για την επίδραση των μη αειφόρων διαδικασιών. Ένα ασύγκριτο παράδειγμα μπορεί να είναι η τεράστια καταστροφή του περιβάλλοντος που συντελείται από την αποβολή στο περιβάλλον πολύ επιβλαβών και τοξικών ουσιών στο περιβάλλον. Παρακάτω αναφέρονται μερικά παραδείγματα επ' αυτού :

- το 1976 η εκπομπή διοξίνης στο Seveso άφησε τον εκεί πληθυσμό με ένα δείκτη θανάτου 6.6 φορές πιο υψηλό από τον ιταλικό μέσο όρο.

- το 1984, στο εργοστάσιο φυτοφαρμάκων Bhopal στην Ινδία σκοτώθηκαν 3787 άνθρωποι μέσα σε λίγες μέρες, ύστερα από την 'ελευθέρωση' 4⁰ τόνων ισοκυανικού μεθυλίου. Αλλά, ακόμα και στις μέρες μας, ο δείκτης θνησιμότητας είναι 2.4 φορές πιο υψηλός από τον εθνικό μέσο όρο.

- μετά την έκρηξη του τέταρτου αντιδραστήρα του πυρηνικού εργοστασίου το 1986, ο πληθυσμός του Τσερνομπίλ μειώθηκε από τους 300000 κατοίκους στους 400 κατοίκους. Συντρίμια ακόμα είναι εύκολο να βρεθούν σε όλη την Ευρώπη.

- η βρετανική εταιρία πετρελαίου διατάζεται να χρηματοδοτήσει με 9.5 δις δολάρια τον πληθυσμό του κόλπου του Μεξικό, εξαιτίας διαρροής περισσότερων από τεσσάρων εκατομμυρίων βαρελιών στον ωκεανό.

Αυτές οι καταστροφές έχουν προκαλέσει το θάνατο αρκετών ανθρώπων, έχουν αναστατώσει τις ζωές χιλιάδων ανθρώπων και έχουν καταστρέψει το περιβάλλον με ένα δραματικό τρόπο, αλλά στις μέρες μας μιλάμε για την ρύπανση επίσης στην οικονομία. Αξίζει να γίνει αναφορά στα ‘τοξικά’ ομόλογα, δηλαδή σε ομόλογα των οποίων η αξία, παρόλο που έχει αναγνωριστεί από οικονομικούς αναλυτές γνωστών οικονομικών οίκων αξιολόγησης (Moody’s, Fitch), εντούτοις μηδενίστηκαν και διέλυσαν τις οικονομίες αρκετών επενδυτών.

Μπορούμε να θυμηθούμε την υπόθεση της Lehman Brothers, μιας ιστορικής εταιρίας στο χώρο του διεθνούς χρηματοοικονομικού τομέα, η οποία είχε υψηλή αξιολόγηση (A+), η οποία εξαιτίας της κερδοσκοπίας στο στεγαστικό τομέα στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, τελικά πτώχευσε. Ο αντίκτυπος από αυτήν την αποτυχία ήταν δραματικός, όχι μόνο για τους χιλιάδες εργαζόμενους, οι οποίοι έχασαν τη δουλειά τους, αλλά και για όλους αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι ήταν παραπληροφορημένοι ή κακώς πληροφορημένοι και έχασαν μεγάλο κομμάτι των οικονομιών τους.

Προβλήματα σε προϊόντα ή υπηρεσίες : πάντα, εξαιτίας του τεράστιου όγκου πληροφοριών μέσω του κοινωνικού ιστού, αν ένα δοθέν προϊόν έχει κάποια προβλήματα, στο διαδίκτυο αμέσως κυκλοφορεί αυτό ως πληροφορία. Υπάρχουν αρκετά μη εξειδικευμένα μπλογκς, τα οποία έχουν τη δική τους ανεξάρτητη άποψη για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες, σχολιάζοντας με κολακευτικά ή όχι κολακευτικά σχόλια τη δουλειά διαφόρων εταιριών. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η περίπτωση της Dell, μιας εταιρίας που παράγει ηλεκτρονικούς υπολογιστές και εισήλθε στην αγορά με αρκετά ανταγωνιστικές τιμές. Το πρόβλημα που διαπιστώθηκε από τους πελάτες ήταν στον τομέα της φροντίδας και της τεχνικής υποστήριξης και συντήρησης. Για αυτούς τους λόγους, μετά από λίγο καιρό, μια ανεξάρτητη καμπάνια στο ίντερνετ ‘επιτέθηκε’ στην εταιρία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια βαθιά μείωση στις πωλήσεις

και ανάγκασε την εταιρία να προβεί σε βελτιώσεις και να εξασφαλίσει μια καλύτερη after – sale εξυπηρέτηση προς τους πελάτες της. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι αν η Dell είχε ενεργήσει από την αρχή σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας, τότε καμία επίθεση έναντι των προϊόντων και των υπηρεσιών της δε θα είχε λάβει χώρα.

4.2 Πράσινος επιχειρηματίας και λόγοι στροφής προς αυτή την κατεύθυνση

Είναι δεδομένο ότι είναι πιο εύκολο για κάποιον να αναγνωρίσει έναν επιχειρηματία που υιοθετεί την πράσινη επιχειρηματικότητα, παρά να τον ορίσει. Σε γενικές γραμμές, ως επιχειρηματίας ορίζεται κάποιος, ο οποίος μπορεί και αναγνωρίζει επιχειρηματικές ιδέες, έχει μια διαφορετική προσέγγιση των πραγμάτων από τους υπόλοιπους και καταφέρνει να μετατρέπει αυτές τις ιδέες σε προϊόντα ή υπηρεσίες. Η πλειοψηφία των ενεργειών, στις οποίες προβαίνει εμπεριέχουν αρκετό ρίσκο, καθότι δεν είναι εύκολο να εκτιμηθεί το τελικό τους αποτέλεσμα (Παπαγιαννάκης & Μπούρα, 2012).

Πέραν των παραπάνω, ο πράσινος επιχειρηματίας, που η κύρια ενασχόλησή του είναι με την πράσινη επιχειρηματικότητα, έχει κάποια ιδιαίτερα γνωρίσματα. Αρχικά, δραστηριοποιείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να έχει θετικό αντίκτυπο στο φυσικό περιβάλλον, εναρμονισμένος με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Στη συνέχεια, οι δράσεις του λαμβάνουν χώρα με γνώμονα την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Η σημασία που δίνεται από τον εκάστοτε επιχειρηματία στις παραπάνω αξίες, σε σχέση με τις οικονομικές αξίες διαφέρει κατά περίπτωση. Ορισμένοι επιχειρηματίες έχουν πιο υψηλά στην ιεραρχία τους περιβαλλοντικούς στόχους σε σχέση με τους οικονομικούς, ενώ για άλλους ισχύει το αντίστροφο. Έτσι, με αυτό τον τρόπο, γίνεται διαχωρισμός των συνειδητοποιημένων πράσινων επιχειρηματιών και των ‘κατά λάθος’ πράσινων επιχειρηματιών (Shaper, 2005), των οποίων η περιβαλλοντική προοπτική αποτελεί προοπτική ανάγκης ή παράπλευρη τάση.

Οι κυριότεροι λόγοι, για τους οποίους κάποιος στρέφεται στην πράσινη επιχειρηματικότητα συνοψίζονται παρακάτω :

- **πιέσεις των ενδιαφερόμενων ομάδων και νομοθεσίας** : οι ενδιαφερόμενες ομάδες, στις οποίες αναφερόμαστε, είναι οι πελάτες, οι υπάλληλοι, οι μέτοχοι, οι προμηθευτές και γενικά οποιοδήποτε πρόσωπο μπορεί να επηρεάσει τη λειτουργία μιας επιχείρησης ή να επηρεαστεί από αυτή. Τον τελευταίο καιρό είναι ορατό το φαινόμενο οι ομάδες αυτές να διαθέτουν υψηλή περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση,

κάτι που συχνά μεταφράζεται σε πιέσεις προς τις εκάστοτε εταιρίες, ώστε να υιοθετούν φιλικές προς το περιβάλλον πρακτικές, αλλά και να προωθούν πράσινα προϊόντα και υπηρεσίες. Σύμφωνα με τους Greeno και Robinson (1992), δεν είναι λίγοι οι καταναλωτές που στρέφουν την πλάτη τους σε επιχειρήσεις, που δεν έχουν οικολογική συνείδηση. Είναι σύνηθες το φαινόμενο, κατά το οποίο περιβαλλοντικές οργανώσεις και ερευνητικά κέντρα προβαίνουν σε ποιοτική και ποσοτική αξιολόγηση των επιχειρήσεων και στη συνέχεια δημοσιοποιούν τα ευρήματά τους. Επιπροσθέτως, οι επιχειρήσεις δέχονται πιέσεις και από τους προμηθευτές, οι οποίοι, δεδομένης της περιβαλλοντικής τους συνείδησης, πιέζουν τις επιχειρήσεις προς αυτή την κατεύθυνση, ώστε να διατηρήσουν ψηλά τη φήμη τους (Henriques & Sadosky, 1999).

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι ενδιαφερόμενες ομάδες ασκούν τεράστια επιρροή στη λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων, καθώς έχουν υπό την αρμοδιότητά τους τον έλεγχο των παραγωγικών πόρων, οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την ομαλή λειτουργία και βιωσιμότητα των επιχειρήσεων. Είναι τέτοια η εξωτερική πίεση που ασκούν οι εξωτερικές ομάδες, που τελικά οδήγησε στην κάμψη της απροθυμίας των επιχειρήσεων για αλλαγή των μέχρι τότε υφιστάμενων πρακτικών και διαδικασιών, με αποτέλεσμα πλέον οι επιχειρήσεις να λαμβάνουν περισσότερο σοβαρά τις περιβαλλοντικές παραμέτρους (Kallio & Nordberg, 2006). Εκτός της πίεσης που ασκείται από τις ενδιαφερόμενες ομάδες, είναι αναγκαίο να αναφερθεί και η ασκούμενη πίεση από την τρέχουσα εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία, η οποία αφορά την περιβαλλοντική επίδοση των επιχειρήσεων και εκφράζεται με την επιβολή ανώτατων ορίων για τους ρύπους, με την συμμόρφωση με κανόνες για την πρακτική καθαρισμού των αποβλήτων κ.α. Οι παραπάνω ρυθμίσεις, σε συνδυασμό με την υπακοή στα όρια και στους κανόνες που τίθενται, δημιουργούν ένα δεσμευτικό περιβάλλον, αλλά συνάμα και ένα περιβάλλον ευκαιριών στο επιχειρείν, έχοντας έτσι καθοριστική συμβολή στην περιβαλλοντική δραστηριότητα των επιχειρήσεων.

- **απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος** : εκτός από τις πιέσεις που ασκούνται από το εξωτερικό περιβάλλον, υπάρχουν και άλλα κίνητρα, τα οποία συνδέονται με την προσδοκία απόκτησης ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Η θέση των επιχειρήσεων έναντι των ανταγωνιστών της μπορεί να γίνει με ποικίλους τρόπους, μέσω της εφαρμογής πρακτικών εναρμονισμένων με το φυσικό περιβάλλον. Τέτοιες πρωτοβουλίες μπορεί να είναι η χρησιμοποίηση ανακυκλούμενων ή

επαναχρησιμοποιούμενων υλικών, η αποδοτική διαχείριση των αποβλήτων, η εφαρμογή συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης. Σε γενικές γραμμές, πρακτικές που στοχεύουν στην ελάττωση της χρήσης ενέργειας, νερού και πρώτων υλών, εκτός από το ότι διέπονται από τη φιλικότητά τους προς το περιβάλλον, έχουν παράλληλα καθοριστική συμβολή στη μείωση του κόστους παραγωγής, αλλά και του κόστους λειτουργίας των επιχειρήσεων. Ακόμα μια πηγή απόκτησης ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος αποτελεί η διαφοροποίηση (diversification). Τα προϊόντα, τα οποία διακρίνονται για την περιβαλλοντική τους ευαισθησία θεωρούνται από τους καταναλωτές ‘καλύτερα’, αναφορικά με τα συμβατικά, κι αυτό για το λόγο ότι υπάρχει αξιοσημείωτη αύξηση, τα τελευταία χρόνια, του ποσοστού των περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένων καταναλωτών, κάτι που συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας αγοράς και συνάμα μιας νέας επιχειρηματικής ευκαιρίας. Έτσι, σε μια υψηλού ανταγωνισμού παγκοσμιοποιημένη αγορά, η υιοθέτηση της ‘πράσινης διαφοροποίησης’ μπορεί ενδεχομένως να αποτελέσει και στρατηγική επιλογή. Αυτό φαινόμενο έχουν αρχίσει σιγά σιγά να καταλαβαίνουν και οι εκάστοτε επιχειρηματίες, οι οποίες σε σχετικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί τάσσονται υπέρ της κατάταξης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, που αφορούν την επιχείρησή τους, σε υψηλό ιεραρχικό επίπεδο (Mercer Investment Consulting, 2006).

-ψυχογραφικά χαρακτηριστικά επιχειρηματιών : έχει αποδειχθεί ότι τα ψυχογραφικά χαρακτηριστικά έχουν σημαντική επιρροή, άλλοτε μεγάλου άλλοτε μικρού βαθμού στη διαδικασία λήψης επιχειρηματικών αποφάσεων, συμπεράσμα στο οποίο έχει καταλήξει και σχετική έρευνα, η οποία αναλύει ότι οι ψυχογραφικοί παράγοντες ενίοτε διαμορφώνουν αντιλήψεις και στάσεις, ασκώντας επιρροή στις συμπεριφορές των ατόμων (Ajzen, 1991). Η περιβαλλοντική ψυχολογία έχει αναπτύξει και εφαρμόσει μοντέλα, τα οποία αποδεικνύουν μια σύνδεση μεταξύ των προσωπικών αξιών (personal values) και των περιβαλλοντικών στάσεων (environmental attitudes) με την περιβαλλοντική συμπεριφορά (environmental behavior). Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, οι αξίες αποτελούν πληροφορίες προερχόμενες από το εξωτερικό περιβάλλον με συνέπεια τη διαμόρφωση αντίστοιχων συμπεριφορών (Rokeach, 1973). Έχει αποδειχθεί ότι η περιβαλλοντική συμπεριφορά, κομμάτι της οποίας είναι και η πράσινη επιχειρηματικότητα, επηρεάζεται σε θετικό βαθμό από αξίες όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη και η ειλικρίνεια ενώ σε αρνητικό βαθμό από αξίες όπως η κοινωνική δύναμη, ο πλούτος και η εξουσία (

Nordlund & Garvill, 2002). Οι περιβαλλοντικές τάσεις αφορούν την τάση ενός ατόμου απέναντι στη σχέση άνθρωπος-φυσικό περιβάλλον, η οποία ανέκαθεν ήταν ανθρωποκεντρική. Σύμφωνα με αυτή, το φυσικό περιβάλλον αποτελεί αντικείμενο προς εκμετάλλευση, αποσκοπώντας στην ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών. Κυριαρχεί η θεωρία της μη εξάντλησης των φυσικών πόρων, του γεγονότος ότι η ανθρώπινη ανάπτυξη δεν έχει όρια και ότι η τεχνολογία αποτελεί πανάκεια για την επίλυση όλων των προβλημάτων. Αντιθέτως, η οίκο-κεντρική προσέγγιση αναφέρει ότι το φυσικό περιβάλλον βρίσκεται πάνω από τον άνθρωπο. Διακηρύσσει την ανεπάρκεια των φυσικών πόρων, θέτει όρια στην βιομηχανική ανάπτυξη, ενώ καθίσταται σαφής η υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας για επίλυση όλων των ζητημάτων που άπτονται του φυσικού περιβάλλοντος. Έχει αποδειχθεί από έρευνες ότι άτομα που ενστερνίζονται την οίκο-κεντρική προσέγγιση είναι θετικά προδιαθετειμένα για ανάληψη δράσεων περιβαλλοντικού περιεχομένου (Stern, 2000).

4.3 Μορφές πράσινης επιχειρηματικότητας

Η πράσινη – βιώσιμη – αειφόρος επιχειρηματικότητα αποτελεί ένα μέσο επίτευξης της αποστολής και του οράματος ενός οργανισμού. Μπορεί να περιγραφεί ως η εφαρμογή της γνώσης, των ικανοτήτων – δυνατοτήτων, των εργαλείων και των τεχνικών στις δραστηριότητες ενός οργανισμού, στα προϊόντα και τις υπηρεσίες του, με σκοπό την επίτευξη των ακολούθων (Rojasek, 2007) :

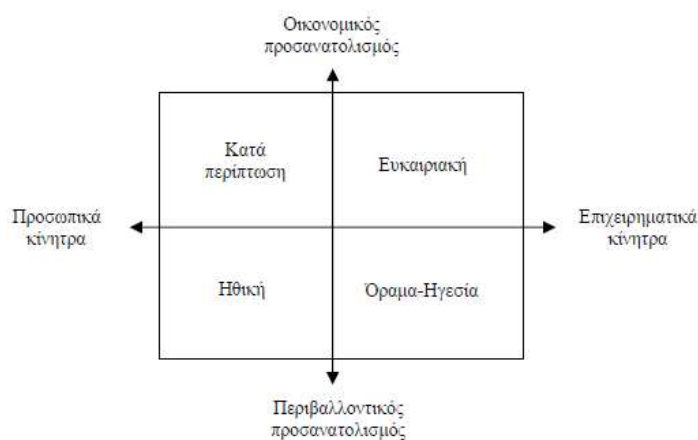
- Παροχή πλαισίου εντός του οποίου ο εκάστοτε οργανισμός περιγράφει τις δραστηριότητες, τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του
- Αναγνώριση σημαντικών στοιχείων και στόχων, που απορρέουν από το όραμα του οργανισμού, τα οποία πρέπει να επιτευχθούν
- Αφαίρεση εμποδίων, τα οποία ενδεχομένως να δυσχεραίνουν την επίτευξη των στόχων του οργανισμού
- Επιτρέπει στον οργανισμό να καταλαβαίνει τα πιθανά αποτελέσματα των ελέγχων και άλλων στρατηγικών μετριασμού για την αντιμετώπιση των εμποδίων
- Επιτρέπει στον οργανισμό να καταλάβει πως μπορεί να συνεχίσει να επιτυγχάνει τους στόχους του, ακόμα και αν προκύπτουν δυσκολίες
- Δημιουργία κριτηρίων και ‘συναγερμών’ για την εφαρμογή πρωτοκόλλων κρίσεως και άμεσης ανταπόκρισης και διαδικασιών επανάκαμψης
- Διασφάλιση ότι το προσωπικό και ο manager αντιλαμβάνονται τους ρόλους και τις αρμοδιότητες – ευθύνες τους, κατά τη διάρκεια φυσιολογικής λειτουργίας, όταν προκύπτει σημαντική διαταραχή
- Διασφάλιση ότι υπάρχει μια ξεκάθαρη αντίληψη ενός οργανισμού, του τι ευθύνες και αρμοδιότητες υπάρχουν, όταν υπάρχει μια έκτακτη κατάσταση ή ένα μεγάλο ζήτημα των stakeholders
- Θεμελίωση ομοφωνίας και δέσμευσης στις απαιτήσεις, στην εφαρμογή και στην ανάπτυξη της αειφόρου επιχειρηματικότητας και συνέχειας, που ολοκληρώνονται σα μέρος της καθημερινότητας των λειτουργιών του εκάστοτε οργανισμού

Η κατηγοριοποίηση των διαφόρων μορφών πράσινης επιχειρηματικότητας λαμβάνει χώρα με βάση τα παρακάτω κριτήρια :

1) το βαθμό ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων στο κέντρο του πράσινου επιχειρείν. Με αυτό τον τρόπο, γίνεται ο διαχωρισμός των επιχειρηματικών δράσεων με οικονομικό προσανατολισμό, οι οποίες υιοθετούν όσο το δυνατόν λιγότερο απαιτητές περιβαλλοντικές πρακτικές και των περιβαλλοντικών δράσεων, οι οποίες έχουν στηρίξει τα 'θεμέλια' των δραστηριοτήτων τους πάνω στην αειφόρο ανάπτυξη.

2) τις κινητήριες δυνάμεις της πράσινης επιχειρηματικότητας : στο συγκεκριμένο κριτήριο λαμβάνει χώρα ο διαχωρισμός μεταξύ των κινήτρων, τα οποία προέρχονται από εξωτερικούς παράγοντες και των κινήτρων από εσωτερικούς, μαζί με την προσωπικότητα του ίδιου του επιχειρηματία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια, η πράσινη επιχειρηματικότητα μπορεί να αναπαρασταθεί ως εξής (Walley & Taylor, 2005):

Εικόνα 1 - Μορφές πράσινης επιχειρηματικότητας

Παρακάτω επεξηγείται κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

- Κατά περίπτωση : πρόκειται για πράσινες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, οι οποίες αναπτύχθηκαν ως υποπροϊόντα άλλων ενεργειών και όχι βάσει ενός σωστού προγραμματισμού και σχεδιασμού. Σε αυτή την περίπτωση, τα κίνητρα είναι περισσότερο οικονομικής φύσεως, παρά βασισμένα σε

περιβαλλοντικές αξίες, ενώ ισχυρά σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το προσωπικό δίκτυο και οι σχέσεις του εκάστοτε επιχειρηματία.

- Ευκαιριακή : αυτή η μορφή αναφέρεται κατά κύριο λόγο σε περιβαλλοντικές δράσεις, αποσκοπώντας συνήθως σε οικονομικά ανταλλάγματα, μέσω της εκμετάλλευσης των ευκαιριών που προσφέρονται στο επιχειρηματικό περιβάλλον. Αυτές οι ευκαιρίες απορρέουν από την αγορά, για παράδειγμα από την αυξημένη ζήτηση πράσινων υπηρεσιών και προϊόντων, από τη νομοθεσία, από τις ανακαλύψεις και καινοτομίες στον τεχνολογικό τομέα κ.α.
- Ηθική : σε αυτή την περίπτωση γίνεται αναφορά σε πρωτοβουλίες με περιβαλλοντικό πρόσημο, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί από τις προσωπικές περιβαλλοντικές αξίες και την επιρροή του στενού προσωπικού δικτύου του επιχειρηματία. Το αρνητικό σε αυτές τις δράσεις είναι ότι δεν λαμβάνεται σχεδόν καθόλου υπ' όψιν οι επιχειρηματικές ευκαιρίες που προκύπτουν από το εξωτερικό περιβάλλον, άρα η δράση τους είναι περιορισμένη.
- Όραμα – ηγεσία : αναφέρεται σε δράσεις, επίσης με περιβαλλοντικό πρόσημο, οι οποίες προέρχονται από επιχειρηματικές αδυναμίες ή ελλείψεις του εξωτερικού περιβάλλοντος. Πρωταρχικό στοιχείο αποτελεί το περιβαλλοντικό όραμα του επιχειρηματία, αλλά και οι θεμελιώδεις αλλαγές που πρέπει να συντελεστούν, ώστε να γίνει πραγματικότητα. Τέτοιες πρωτοβουλίες συνήθως μεταβάλλουν το υφιστάμενο επιχειρηματικό τοπίο και αποτελούν βάση συζήτησης για αντίστοιχες ενέργειες στο μέλλον.

4.4 Πράσινη επιχειρηματικότητα και κίνητρα προς αυτή την κατεύθυνση στην Ελλάδα

Σύμφωνα με την Αθανασοπούλου (2011), η πράσινη επιχειρηματικότητα αποτελεί μια μορφή επιχειρηματικότητας, η οποία ενσωματώνει στον συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό της εκάστοτε επιχείρησης την προστασία της φύσης, του περιβάλλοντος και του ανθρώπου. Τα κύρια χαρακτηριστικά μιας τέτοιας επιχείρησης είναι¹² :

- Η πολιτική της είναι άμεσα συνυφασμένη από την περιβαλλοντική νομοθεσία
- Η παραγωγή, διακίνηση και διάθεση στους πελάτες της των προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρει γίνονται με τρόπο που είναι φιλικός προς το περιβάλλον
- Φροντίζει ώστε να ελαχιστοποιούνται οι αρνητικές επιδράσεις που μπορεί να έχει στο περιβάλλον από τις δραστηριότητές της
- Η υιοθέτηση θετικής στάσης απέναντι σε περιβαλλοντικά ζητήματα από το σύνολο του προσωπικού της επιχείρησης, κάτι που προσθέτει αξία στην προς πώληση υπηρεσία της επιχείρησης
- Η συνεχής και αδιάκοπη δέσμευση για να παρθούν και να βελτιωθούν περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες, καθώς η πράσινη επιχειρηματικότητα δεν πρέπει να αποτελεί προσωρινό πυροτέχνημα
- Η διαρκής παρουσίαση με σαφήνεια και ειλικρίνεια των δράσεων που έχουν γίνει με πρωτοβουλία της προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης

Είναι γεγονός ότι για την προώθηση της πράσινης επιχειρηματικότητας απαιτούνται κάποιοι βασικοί παράγοντες όπως να υπάρχει καθεστώς και συνθήκες προστατευόμενων περιοχών και περιβάλλοντος, να υπάρχει το κατάλληλο νομοθετικό καθεστώς και πλαίσιο κανονισμών που να συμβάλουν στη ρύθμιση των επιχειρηματικών παραγωγικών δράσεων στο περιβάλλον και να υπάρχει καθεστώς πράσινης αγοράς υπηρεσιών και προϊόντων. Μια βασική αρνητική πτυχή της

¹²

<http://esee-support.gr/prasiniepixeirimatikotita/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%B8%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%82%CE%93%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CF%82ecocommerce/%CE%95%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE.aspx>

πράσινης επιχειρηματικότητας είναι ότι η ανταγωνιστικότητα είναι χαμηλή, λόγω της έλλειψης τοπικής και ευρύτερης διαμορφωμένης αγοράς, εμπόδιο που μπορεί να υπερκεραστεί με τη δημιουργία καινοτομιών, που μπορεί να αποτελέσει συγκριτικό πλεονέκτημα.

Οι βασικότερες προϋποθέσεις για την οικονομική βιωσιμότητα της πράσινης επιχειρηματικότητας είναι (Ζήσης, 2013) :

- Διαθεσιμότητα φυσικών πόρων
- Συμμόρφωση επενδυτών με αρχές Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και αποδοχή κοινωνικού περιβάλλοντος
- Θεμιτή αξιοποίηση πόρων
- Καταλληλότητα επιχειρηματικού σχεδίου μακροχρόνιας προοπτικής και με εναλλακτικές προτάσεις διαχείρισης
- Επενδύσεις που να σχετίζονται με την ανάπτυξη της περιοχής (Δημόσιος τομέας, τοπική αυτοδιοίκηση)
- Θεσμοθετική υποστήριξη-ένταξη (δίκτυα σήμανσης ποιότητας, συνεργασία με περιβαλλοντικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις)

Είναι αντιληπτό σε παγκόσμιο επίπεδο ότι οι τομείς της οικονομίας που παρουσιάζουν ισχυρή ανάπτυξη, όπως ο τουρισμός, η ενέργεια κτλ κάνουν ακόμα πιο αναγκαία τη διασύνδεση της οικονομίας με την ποιότητα και το περιβάλλον. Υπό αυτά τα δεδομένα, η Ελλάδα οφείλει να επενδύσει στα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, αφού το περιβάλλον και η ποιότητα αποτελούν υποχρεωτικούς παράγοντες για τις οικονομικές δραστηριότητες και πεδίο εφαρμογής νέων ευκαιριών σε ένα πλήρως ανταγωνιστικό τομέα. Το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας έγκειται στα παρακάτω :

- Διαθέτει ως προίκα ένα από τα πλουσιότερα οικοσυστήματα της Ευρώπης, που συνδυάζεται με ένα γεωγραφικό τοπίο με έντονη ποικιλομορφία, αποτελώντας ένα ιδιαίτερο τουριστικό προϊόν προσέλκυσης τουριστών
- Εν αντιθέσει με άλλες περιοχές της Ευρώπης, η περιβαλλοντική κατάσταση στην Ελλάδα έχει δυνατότητες βελτίωσης, παρά τα κρούσματα ρύπανσης, παραβατικότητας σε διάφορους τομείς και τις πυρκαγιές
- Ύπαρξη αρκετών μνημείων και με παγκόσμιο ενδιαφέρον

- Εξειδίκευση στην ανάπτυξη υποδομών και ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να υπάρχει εκμετάλλευση των νέων ευκαιριών μέσα από την ποιότητα και το περιβάλλον
- Ύπαρξη οικονομικών ευκαιριών για την ποιότητα του περιβάλλοντος και των προϊόντων μέσα από Ευρωπαϊκούς και Εθνικούς πόρους (προγράμματα εκμετάλλευσης της αιολικής και ηλιακής ενέργειας)
- Ύπαρξη υψηλών αποθεμάτων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και δυνατοτήτων ολοκληρωμένης διαχείρισης αποβλήτων
- Ύπαρξη ευκαιριών και δυνατοτήτων στο εσωτερικό της χώρας αλλά και διεθνώς, που σχετίζονται με την αειφόρο διαχείριση του περιβάλλοντος και την ποιότητα των προϊόντων (βιολογικός καθαρισμός, αφαλάτωση νερού)

Κατά καιρούς η Ελλάδα έχει προσφέρει ένα θεσμικό πλαίσιο που έχει αρκετά κίνητρα και ωθούσε την προσέλκυση επενδύσεων για την πράσινη επιχειρηματικότητα. Ο επενδυτικός νόμος 3908/2011 δημιούργησε πολιτικές, στις οποίες οι επενδύσεις γίνονταν γρήγορα, με διαφάνεια, με χαμηλό ποσοστό γραφειοκρατίας και υψηλό σαφήνειας. Τα κίνητρα ήταν φορολογικές απαλλαγές, επιχορηγήσεις, επιδοτήσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing) και ευνοϊκά δάνεια από το ΕΤΕΑΝ (Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης).

4.5 Επιχειρηματίες και βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

Οι τουριστικοί επιχειρηματίες έχουν τη δυνατότητα με συλλογικό τρόπο να διαδραματίσουν κομβικό ρόλο στη διαχείριση του τουριστικού τομέα και στη στροφή του προς μια βιώσιμη κατεύθυνση. Αυτό γιατί γνωρίζουν τους επισκέπτες – τουρίστες των τόπων υποδοχής, αλλά και τις δυνάμεις της αγοράς και της ζήτησης. Το βασικό που απαιτείται για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης στον τουρισμό είναι η αλλαγή της επιχειρηματικής νοοτροπίας και της αντίληψης περί ανάπτυξης με σκοπό τον περιορισμό των κακών συνεπειών από τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων κάθε μορφής.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 είχαν διαμορφωθεί τα 3R που αποτελούσαν σημεία αναφοράς για τις επιχειρήσεις που επιθυμούσαν την υιοθέτηση ορθών περιβαλλοντικών πρακτικών διαχείρισης. Ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα, τα R που αποτελούσαν σημεία αναφοράς έγιναν 10 στο πλήθος, επεξηγώντας τι χρειάζεται για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτά συνοψίζονται παρακάτω (Τσάρτας και άλλοι, 2010) :

- Αναγνωρίστε (Recognize) : πριν την ανάληψη οποιασδήποτε δράσης, πρέπει να γίνεται αναγνώριση της φύσης των ζητημάτων, των προβλημάτων και των δυνατοτήτων βελτίωσης. Αυτό σημαίνει ενημέρωση, κατανόηση, συνεργασία, έρευνα, ανάλυση και αποτελεί τη βάση για την μετέπειτα αξιολόγηση των αποτελεσμάτων
- Αρνηθείτε (Refuse) : είναι ίσως η απλούστερη πρακτική και αναφέρεται στην άρνηση της ανάπτυξης δραστηριοτήτων, οι οποίες είναι αρκετά πιθανόν να αποβούν βλαβερές για το περιβάλλον (πχ περιπτώσεις επέκτασης ξενοδοχειακών συγκροτημάτων, κάτι που ενδεχομένως να αποτελεί πρόβλημα για το περιβάλλον)
- Μειώστε (Reduce) : αφορά το γεγονός ότι αν δε γίνεται να αποφευχθεί η χρησιμοποίηση κάποιων προϊόντων βλαβερών για το περιβάλλον, τουλάχιστον να μειωθεί η χρησιμοποίησή τους. Σε κάθε είδους επιχείρηση, πόσο μάλλον σε τουριστική, υπάρχουν τρόποι μείωσης, οι οποίοι εξοικονομούν χρηματικούς πόρους και βελτιώνουν την περιβαλλοντική

διαχείριση της επιχείρησης. Κάτι τέτοιο άλλωστε είναι συνυφασμένο με την αλλαγή της νοοτροπίας και την κατάρτιση του προσωπικού προς αυτή την κατεύθυνση

- Αντικαταστήστε (Replace) : αφορά την αντικατάσταση προϊόντων ή διαδικασιών με άλλες, οι οποίες ενδεχομένως να είναι λιγότερο επιβλαβείς για το περιβάλλον και να συντελούν και στη μείωση του κόστους λειτουργίας της εκάστοτε επιχείρησης. Τέτοιο παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί η αντικατάσταση των χημικών καθαριστικών με άλλα πιο φιλικά στο περιβάλλον
- Επαναχρησιμοποιήστε (Reuse) : πρόκειται για την δυνατότητα που υπάρχει να συγκεντρωθούν τα προϊόντα που χρησιμοποιούνται και να βρεθούν τρόποι να επαναχρησιμοποιηθούν, αντί να πεταχτούν στα σκουπίδια. Αυτή η πρακτική είναι δεδομένο ότι μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό οικονομικό πλεονέκτημα για την εκάστοτε επιχείρηση
- Ανακυκλώστε (Recycle) : σύμφωνα με την προηγούμενη πρακτική, αν κάτι δε γίνεται να χρησιμοποιηθεί, τότε υπάρχει η δυνατότητα να ανακυκλωθεί, ώστε να περιοριστούν οι πιέσεις προς το περιβάλλον. Αξίζει να υιοθετηθούν προγράμματα ανακύκλωσης πόρων όπως χαρτιού και γυαλιού, διαχείρισης απορριμμάτων και άλλα
- Σχεδιάστε εκ νέου (Reengineer) : πρόκειται για την αλλαγή των παραδοσιακών δομών διαχείρισης και λειτουργίας μιας επιχείρησης και στον επανασχεδιασμό τους, στοχεύοντας στη μείωση κόστους και στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής πολιτικής ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον. Αρκεί με τις απλές προϋποθέσεις να ενταχθούν και περιβαλλοντικά κριτήρια
- Επανακαταρτίστε (Retrain) : τα προγράμματα κατάρτισης αποτελούν τον καθρέφτη της επιχείρησης για το πώς αντιμετωπίζει και εφαρμόζει τις περιβαλλοντικές πρακτικές. Οι εργαζόμενοι της επιχείρησης ακολουθώντας μια σωστή κατάρτιση ευαισθητοποιούνται, ενημερώνονται για την ποιότητα των περιβαλλοντικών πόρων και μαθαίνουν να υιοθετούν διάφορες πρακτικές προς αυτή την κατεύθυνση (ορθολογική χρήση νερού κ.α.)
- Ανταμείψτε (Reward) : με την επίτευξη βιωσιμότητας σε μια επιχείρηση, δημιουργείται ικανοποίηση στους εργαζόμενους, κάτι που τους δίνει κίνητρο να προσπαθούν περισσότερο. Και αυτό θα πρέπει να επιβραβευθεί

- Επανεκπαιδεύστε (Reeducate) : η αλλαγή της καταναλωτικής συμπεριφοράς επιτυγχάνεται μέσω της επανεκπαίδευσης. Οι επιχειρήσεις μπορούν να ενημερώνουν τους πελάτες τους για την περιβαλλοντική αξία των προϊόντων που αγοράζουν, αλλά και να τους εκπαιδεύουν για απόκτηση περιβαλλοντικής συνείδησης. Οι επιχειρήσεις μπορούν να εκμεταλλευτούν το προσωπικό τους, ώστε να αποτελέσει ένας διάυλος επικοινωνίας περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης

Ένα παράδειγμα των ανωτέρω αποτελεί και η αλυσίδα ξενοδοχείων Grecotel, μια από τις μεγαλύτερες στην Ελλάδα, η οποία προχώρησε στην ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου προγράμματος περιβαλλοντικής διαχείρισης, υπό την αιγίδα και συνεργασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όρισε σε κάθε ξενοδοχείο έναν συντονιστή για τις ενέργειες που αφορούσαν το περιβάλλον, ενώ εισήγαγε και περιβαλλοντικά καθήκοντα για κάθε θέση εργασίας. Διανεμήθηκε στο προσωπικό ένας Οδηγός, στον οποίο γινόταν ανάλυση πώς κάθε εργαζόμενος θα υιοθετούσε μια περιβαλλοντικά υπεύθυνη θέση, ενώ έγιναν και σεμινάρια εκπαιδευτικού χαρακτήρα, καθώς και προγράμματα για να ενημερωθεί το προσωπικό. Αναλυτικότερα, τα μέτρα που ελήφθησαν από τον όμιλο αυτό και που εφαρμόζονταν στην καθημερινή λειτουργία της επιχείρησης ήταν :

- Σωστή διαχείριση του νερού και εκ νέου χρήση του, ύστερα από επεξεργασία, για πότισμα, υπολογισμός της κατανάλωσης και της ποιότητας νερού, αντικατάσταση καθαριστικών με άλλα, λιγότερο βλαβερά για το περιβάλλον
- Διαχείριση των απορριμμάτων και διαχωρισμός τους σε οργανικά και μη οργανικά, διανομή των τροφίμων που δεν έχουν καταναλωθεί για άλλες χρήσεις (πχ στους αγρότες για ζωοτροφή)
- Εφαρμογές εξοικονόμησης ενέργειας, αντικατάσταση λαμπτήρων με λαμπτήρες χαμηλής κατανάλωσης, ηλιακοί θερμοσίφωνες, συστήματα αυτόματου φωτισμού
- Ανακαίνιση των ξενοδοχειακών μονάδων με τοπικά υλικά, χρήση οργανικών λιπασμάτων, ενώ στους κήπους έχουν χρησιμοποιηθεί τοπικά φυτά
- Διοργάνωση περιβαλλοντικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων – δραστηριοτήτων, επιδίωξη της προώθησης ευαισθητοποίησης και σε άλλες τουριστικές επιχειρήσεις στο χώρο της Μεσογείου

- Αγορά των προμηθειών του ξενοδοχείου για τον επισιτισμό από τοπικούς παραγωγούς (κρασιά, οπωροκηπευτικά) και μεταφορά τους σε ξύλινα κιβώτια, τα οποία δύνανται να επαναχρησιμοποιηθούν

4.6 Βιώσιμη ανάπτυξη και tour operators

Είναι γεγονός ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του τουριστικού προϊόντος, γιατί έρχονται σε επαφή και με τους τουρίστες και με τους ντόπιους. Για τη μετάβαση από το παλιό – παραδοσιακό πρότυπο του τουρισμού, στο καινούριο πρότυπο του βιώσιμου τουρισμού, όπου οι έννοιες τουριστικές επιχειρήσεις, τοπικοί φορείς και ομάδες πολιτών και περιβαλλοντικοί φορείς και οργανώσεις είναι αλληλένδετες, απαιτείται ουσιαστική συμμετοχή και συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων (WTO, 1993). Ακόμα, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να ανατρέψουν την επικρατούσα άποψη σε αρκετούς τουριστικούς προορισμούς ότι συνεχώς αποσκοπούν στην αύξηση των κερδών τους, και να αρχίσουν να υιοθετούν επιχειρηματικές πρακτικές που θα χαρακτηρίζονται από περιβαλλοντική υπευθυνότητα, αποτελεσματική και αποδοτική συνεργασία με τοπικούς φορείς και περιβαλλοντικές οργανώσεις.

Οι διεθνείς επιχειρήσεις παραγωγής τουριστικών πακέτων (tour operators), στις μέρες μας, παίζουν πολύ καθοριστικό ρόλο στην παραγωγή και διάθεση του τουριστικού προϊόντος, αφού παρεμβαίνουν με ενεργό τρόπο στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του προϊόντος τουριστικών προορισμών ή ακόμη και ολόκληρων χωρών (Κούτουλας & Σταυρινούδης, 2006). Οι δράσεις των tour operators προς την προσπάθεια συνεργασίας με τοπικούς φορείς και οργανώσεις αφορά θέματα όπως (Τσάρτας και άλλοι, 2010) :

- Διαχείριση αποβλήτων
- Έρευνας και μεταφοράς τεχνογνωσίας σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος
- Ανάπτυξης προϊόντων που μειώνουν την επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος
- Καλλιέργειας περιβαλλοντικής συνείδησης τόσο στους τουρίστες όσο και στους κατοίκους της περιοχής

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα των προαναφερθέντων αποτελεί το ‘The Tour Operators Initiative (TOI)’, που αποτελεί ένα δίκτυο tour operator, το οποίο υποστηρίζει την ανάγκη υιοθέτησης των αρχών της αειφορίας στη λειτουργία του. Υπάρχει αποδοχή

των μελών του ότι η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά του συνδέεται με άμεσο τρόπο με τον αειφόρο τουρισμό. Έτσι, το δίκτυο αυτό προχώρησε σε συνεργασία με τοπικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και τοπικούς επιχειρηματίες, προς όφελος της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος και του τουριστικού προορισμού. Μια τέτοια προσπάθεια ήταν η συνεργασία με την Conservation International έκδοση του 'Πρακτικού Οδηγού Καλών Πρακτικών: Διαχείριση περιβαλλοντικών και κοινωνικών θεμάτων στον τομέα της φιλοξενίας'. Η χρησιμότητα αυτού του οδηγού ήταν η παροχή συμβουλών φιλοξενίας προς τις επιχειρήσεις σε θέματα που αφορούσαν διαχείριση ενέργειας, διαχείριση υδάτινων πόρων και διατήρηση και διαχείριση του περιβάλλοντος. Άλλο παράδειγμα, με άμεσες θετικές συνέπειες για την Ελλάδα, ήταν η πρωτοβουλία του tour operator Hotelplan για δημιουργία ταμείου για την αειφορία, με σκοπό οι χρηματικοί πόροι να χρησιμοποιηθούν για τη χρηματοδότηση πολιτικών – δράσεων προστασίας του περιβάλλοντος στους τόπους προορισμού της εταιρίας.

4.7 Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων

Πέραν των απλών επιχειρήσεων και επιχειρηματιών, πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά και στις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, οι οποίες αποτελούν μια ιδιαίτερη έμφαση της κοινωνίας των πολιτών, που με αυτό τον τρόπο εκδηλώνουν τη θέλησή τους να συμμετέχουν ενεργά στα κοινά και να βάλουν το λιθαράκι τους στη βελτίωση της κοινωνικής ζωής. Οι δράσεις των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων ευνοούν τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, ειδικά αν σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος. Οι δράσεις τους μπορεί να έχουν συμπληρωματικό – ενισχυτικό ρόλο, όταν παίρνονται θετικές και ρεαλιστικές πρωτοβουλίες διατήρησης του περιβάλλοντος κάτω από την υιοθέτηση κατάλληλων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης ή να λειτουργούν ως αντίβαρο, εκφράζοντας τη διαφωνία τους σε πρακτικές που είναι επιβαρυντικές για το φυσικό περιβάλλον και αποτελούν κίνδυνο για τη μελλοντική βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου και των κατοίκων του. Η ισχύς και οι αυξημένος ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων γι' αυτό το εγχείρημα πηγάζει από την κοινωνική αποδοχή που έχουν οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, από το μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα τους, από την ανεξάρτητη δράση τους και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών (Τσάρτας και άλλοι, 2010). Παρακάτω, αναφέρεται ο ρόλος και τα κύρια σημεία δράσης των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (Kennedy & Dornan, 2009) :

- Δίνουν έμφαση σε θέματα και δράσεις εκπαίδευσης, επιμόρφωσης, ευαισθητοποίησης των πολιτών στον τομέα δραστηριοποίησής τους (πχ προστασία περιβάλλοντος), που σε μακροχρόνιο ορίζοντα έχουν καθοριστική συνεισφορά σε σημαντικές αλλαγές σε τοπικό και εθνικό επίπεδο
- Ασκούν πιέσεις σε τοπικό και εθνικό επίπεδο για τη λήψη αποφάσεων και τη διαμόρφωση πολιτικών και πρακτικών που θα είναι ευνοϊκές για την τοπική ανάπτυξη και βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών, λειτουργώντας ταυτόχρονα ως θεματοφύλακες σε θέματα τήρησης και εφαρμογής του νόμου, εντοπισμού των παρεκκλίσεων και άσκησης πίεσης για τη διόρθωσή τους
- Αναπτύσσουν ή συμμετέχουν σε πρωτοβουλίες και έρευνες σε πεδία ενδιαφέροντος που τους απασχολούν

- Προωθούν νέες και καινοτόμες δράσεις και αναζητούν τις αναγκαίες χρηματοδοτήσεις από τοπικούς, εθνικούς και διεθνείς φορείς και επιχειρήσεις
- Αναπτύσσουν συνεργίες με άλλους τοπικούς ή/και εθνικούς φορείς

Ακόμα, οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και ενός περιβαλλοντικά υπεύθυνου τουρισμού. Προς αυτή την κατεύθυνση παρουσιάζονται τα σημεία, στα οποία μπορούν να παρέμβουν καθοριστικά οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Τσάρτας και άλλοι, 2010) :

- Συμβολή στο σχεδιασμό και στη διαχείριση ενός προορισμού. Η επιλογή του τύπου τουριστικής ανάπτυξης γίνεται με βάση τα χαρακτηριστικά της περιοχής, τον προσδιορισμό των ανεκτών ορίων ανάπτυξης, τον προσδιορισμό του αριθμού και του τύπου τουριστών που μπορεί να αντέξει η περιοχή, ώστε να μην υποβαθμιστεί πολιτιστικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά
- Συμβολή σε εκπαιδευτικές και κοινωνικά υπεύθυνες διαδικασίες στον εκάστοτε προορισμό (πχ εκπαιδευτικά σεμινάρια)
- Δράση με στόχο συγκεκριμένο έργο ή πρόβλημα, δηλαδή πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος που υπάρχει ή υπάρχει περίπτωση να δημιουργηθεί και να αποτελέσει κίνδυνος για την βιώσιμη ανάπτυξη
- Συμβολή στην αναζήτηση πόρων, στην παροχή τεχνογνωσίας και στην προβολή ενός περιβαλλοντικά υπεύθυνου προορισμού (πχ πρωτοβουλίες για την διεκδίκηση οικονομικών πόρων μέσω Κοινοτικών προγραμμάτων για την αναστύλωση μιας υποβαθμισμένης περιοχής, ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κτλ)
- Προώθηση κωδικών και καλών πρακτικών σε ευρύτερες ομάδες του πληθυσμού, που θα αποσκοπούν σε ένα κοινωνικά υπεύθυνο ταξίδι
- Συμβολή στη δημιουργία υποδομών, υπηρεσιών και δραστηριοτήτων στον τόπο υποδοχής με συνεργασία με τους τοπικούς συνεταιρισμούς, τις τοπικές επιχειρήσεις κτλ
- Άσκηση πίεσης προς τους αρμόδιους που λαμβάνουν αποφάσεις, ώστε να δημιουργηθεί μια στρατηγική για περιβαλλοντικά υπεύθυνο τουρισμό και για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

Συμπεράσματα

Σε αυτή την πτυχιακή εργασία παρουσιάστηκε η έννοια της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης. Έγινε σαφής η μεγάλη σημαντικότητά της στην διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, έτσι ώστε να μην αντιμετωπίσουν οι μελλοντικές γενιές περιβαλλοντικά προβλήματα. Τονίστηκε η διασύνδεση της αειφορίας με αρκετούς τομείς, αλλά ιδιαίτερα με τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και τις πολλές χρήσεις της εκεί, και με τον τουρισμό, όπου περιγράφηκαν τα πολλά οφέλη που μπορεί να αποκομίσει και η Ελλάδα από την υιοθέτηση της βιώσιμης ανάπτυξης στον τουρισμό, αλλά και οι τουριστικές επιχειρήσεις. Κι όλα αυτά μέσα από την αξιόπαινη συνεργασία του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Εν κατακλείδι, παρουσιάστηκαν οι επιπτώσεις της πράσινης επιχειρηματικότητας και της αειφορίας στις επιχειρήσεις από την σκοπιά των επιχειρηματιών, από την σκοπιά των tour operators και από των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, που έχουν μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αγγελίδης Ζ. και άλλοι, 'Περιβαλλοντική εκπαίδευση: Εκπαίδευση για το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα', (2004), Θεσσαλονίκη
- Αθανασοπούλου Α., 'Πράσινη επιχειρηματικότητα και οι επιπτώσεις της στην απασχόληση', (2011), ΠΑΠΕΙ
- Ανδρεοπούλου Ζ.Σ., 'Νέες τεχνολογίες, περιβαλλοντική αειφορία και βιώσιμη ανάπτυξη', Φυσικοί πόροι, περιβάλλον και ανάπτυξη, (2008), Εκδόσεις Τζιόλα
- Ανδρεοπούλου Ζ.Σ., Αραμπατζής Γ.Δ., Κουτρομανίδης Τ. & Μάνος Β., 'E-learning model for the afforestation of agricultural land', 18^ο συνέδριο της ΕΕΕΕ, Κοζάνη, 15-17 Ιουνίου 2006
- Αραβαντινός Α., 'Πολεοδομικός σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου', (1998), Αθήνα, εκδόσεις 'Συμμετρία'
- Αραμπατζής Γ., 'Αειφόρος τουριστική ανάπτυξη και δίκαιο περιβάλλοντος – Διερεύνηση των προοπτικών με στόχο την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στο Δήμο Πρεσπών', (2014), ΠΑ.ΠΕΙ.
- Αριανούτσου Μ., 'Οικολογικά συστήματα – Εισαγωγή στο Φυσικό και Ανθρωπογενές περιβάλλον : Το φυσικό περιβάλλον', (1999), ΕΑΠ, Πάτρα
- Γεωργόπουλος Α., 'Γη. Ένας μικρός κι εύθραυστος πλανήτης', (1998), Αθήνα, εκδόσεις 'Gutenberg'
- Δαουτόπουλος Γ., Καζακόπουλος Λ. & Κούση Μ., 'Αγροτική κοινωνιολογία', (1997), εκδόσεις Ζυγός, Θεσσαλονίκη
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 'Τουρισμός και Περιβάλλον', (1992), Στρασβούργο
- Ζήσης Ι., 'Πράσινο επιχειρείν', (2013), ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα
- Καζάνα Β., 'Πολυλειτουργική διαχείριση δασών. Στόχοι – προβλήματα – προοπτικές', Διημερίδα 20-21 Μαρτίου 2006, διοργάνωση ΠΕΔΔΥ ΓΕΩΤΕΕ
- Καραμέρης Α., 'Αειφορικός τουρισμός και δάση', (2001), 13^ο συνέδριο πανελλήνιου δικτύου οικολογικών οργανώσεων
- Κοκκώσης Χ. & Τσάρτας Π., 'Τουριστικός τομέας – Ανάπτυξη και περιβάλλον στον τουρισμό', (1999), τόμος Β, ΕΑΠ

- Κοσμάκη Π., ‘Περιβαλλοντικοί παράγοντες και σχεδιασμός των χρήσεων γης και όρων δόμησης’, Σχεδιασμός πόλεων και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, (1999), Τόμος Α, ΕΑΠ, Πάτρα
- Κούτουλας Δ. & Σταυρινούδης Θ., ‘Διαχρονική εξέλιξη και στρατηγικές κατευθύνσεις ανάπτυξης του ελληνικού τουρισμού σε συνθήκες διεθνούς επέκτασης και γιγάντωσης των Ευρωπαίων tour operators’, (2006), Πανεπιστήμιο Αιγαίου
- Κυριαζόπουλος Α., ‘Αγροδοσοπονία : συστήματα διαχείρισης με μεγάλο παρελθόν και ελπιδοφόρο μέλλον’, (2008), εκδόσεις Τζιόλα
- Νατσιόπουλος Χ., ‘Ο ρόλος των φωτοβολταϊκών στην μετά άνθρακα εποχή’, (2011), Καβάλα
- Ντάφης Σ., ‘Δασική οικολογία’, (1986), εκδόσεις Γιαχούδη-Γιαπούλη, Θεσσαλονίκη
- Οργανόπουλος Ι., ‘Αειφορία – Αειφόρος Ανάπτυξη: Αναγκαιότητα – Ορισμοί’, (2010), Α’ βάθμια εκπαίδευση Ν.Πιερίας
- Παπαγιαννάκης Γ. & Μπούρα Μ., ‘Πράσινη επιχειρηματικότητα’, (2012), Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Παπαηλίας Μιχαήλ, ‘Τουρισμός και ισοζύγιο πληρωμών’, (2014), Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ηράκλειο
- Παπακωνσταντινίδης Λ., ‘Αγροτουρισμός – Σταθμός στον δρόμο για την ανάπτυξη’, (1992), Αθήνα
- Παπασταύρου Α. & Μακρής Κ., ‘Δασική πολιτική’, (1986), Θεσσαλονίκη
- Παρασκευόπουλος Σ. & Κορφιάτης Κ., ‘Περιβαλλοντική εκπαίδευση : Θεωρίες και Μέθοδοι’, (2013), Θεσσαλονίκη
- Πιμενίδης Ε., Ανδρεοπούλου Ζ.Σ. & Βασιλειάδου Σ.Ε., ‘ E-services: πρωτοβουλίες και προοπτικές για την Αειφορική ανάπτυξη’, (9-12 Δεκεμβρίου 2004), ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη
- Σιάρδος Γ. & Κουτσοϋρης Α., ‘Αειφορική γεωργία και ανάπτυξη’, (2004), εκδόσεις Ζυγός, Θεσσαλονίκη
- Τσάρτας Π., Κοκκώσης Χ., ‘Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον’, (2001), Εκδόσεις Κριτική
- Τσάρτας Π., Σταυρινούδης Θ., Ζαγκότση Σ., Κυριακάκη Α. & Βασιλείου Μ., ‘Τουρισμός και περιβάλλον’, (2010), WWF, Αθήνα

- Τσιάρας Σ., 'Προοπτικές για βιώσιμη ή αειφόρο ανάπτυξη στο Δήμο Πιερίων', (2010), Διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη
- Φλογαΐτη Ε., 'Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία', (2006), εκδόσεις 'Ελληνικά Γράμματα'

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Abrudan I. & Turnock D., 'A rural development strategy for the Apuseni Mountains', (1998), GeoJournal
- Adams W.M., 'Green development theory: Environmentalism and sustainable development', (1995), London
- Ajzen I., 'The theory of planned behavior. Organizational behavior and human decision processes', (1991)
- Alanne K. & Saari A., 'Distributed energy generation and sustainable development', (2005), Renewable and sustainable energy reviews
- Angelsen A., Fjeldstad O. & Sumaila U.R., 'Project appraisal and sustainability in less developed countries', (1994), Bergen, Norway
- Arabatzis G., 'European Union, Common Agricultural Policy (CAP) and the afforestation of agricultural land in Greece', (2005)
- Atkinson G., 'Measuring corporate sustainability', (2000), Journal of Environmental planning and management
- Batterham R.J., 'Ten years of sustainability: Where do we go from here?', (2003), Process Safety and Environmental Protection
- Bebbington J., 'Sustainable development: A review of the international development, business and accounting literature', (2001), Accounting forum
- Billet P., 'Le controle de l'urbanization dans les zones de montagne', (2003)
- Bonnet M., 'Education for sustainable development: a coherent philosophy for environmental education', (1999), Cambridge Journal of Education
- Bowers J., 'Sustainability and environmental economics. An alternative text', (1997), Pearson education Ltd, England
- Bowers J., 'Instrument choice for sustainable development : an application to the forestry sector', (2005), Forest Policy and Economics
- Brundtland G.H., 'Our common future: World commission on environment and development', (1987), Oxford University press
- Buckley R., 'Case studies in Ecotourism', (2003), CABI Publishing, Cambridge
- Butler R., 'Tourism-an evolutionary perspective', (1993), Tourism and Sustainable Development: Monitoring, planning, managing, publication series

- Commission of the European Economic Community, 'Proposals for the Working-Out and Putting into Effect of the Common Agricultural Policy in application of Article 43 of the Treaty Establishing the European Economic Community', (1960)
- Commission of the European Economic Community, 'Common Agricultural Policy – Proposals of the Commission, (Ιούλιος 1983)
- Commission of the European Economic Community. 'Proposals for a Council Regulation (EEC) on improving the efficiency of agricultural structures', (Οκτώβριος 1983)
- Costanza R. & Daly H.E., 'Towards ecological economics', (1987), Ecological modeling
- Dale A. & Newman L., 'Sustainable development, education and literacy', International Journal of Sustainability in Higher Education', (2005)
- Daly H.E., 'Steady-state economics', (1977), San Francisco
- Daly H.E. & Cobb J.B., 'For the common good', (1989), Beacon Press, Boston
- Daumas M., 'La redistribution géographique de la population dans les hautes vallées montagnardes', (1986)
- Davis B., 'Economic growth, environmental management and government institutions: the political implications of sustainable policies', (1991), The Science of the total environment
- Dixon J.A. & Fallon L.A., 'The concept of sustainability: origins, extensions and usefulness for policy', (1989), Society and Natural Resources
- Dobson A., 'Green political thought', (1995), 2nd edition, London
- Dryzek J.S., 'The politics of the Earth. Environmental discourses', (1987), Oxford University Press, New York
- Ekins P., 'Making development sustainable', Global ecology : A new arena of political conflict', (1993), Zed Books, London
- Everett J. & Neu D., 'Ecological modernization and the limits of environmental accounting?', (2000), Accounting forum
- Flora C.B., 'Interactions between agroecosystems and rural communities', (2001), Boca Raton

- Foster J., 'Education as sustainability', (2001), Environmental Education Resources
- Gorte R.W., 'Multiple use in the national forests : rise and fall or evolution?', (1999), Journal of Forestry
- Gray R., 'Corporate reporting for sustainable development: Accounting for sustainability in 2000 AD', (1994), Environmental Values
- Gray R., 'The social accounting project and accounting organizations and society. Privileging engagement, imaginings, new accountings and pragmatism over critique?', (2002), Accounting organizations and Society
- Greeno J.L. & Robinson S.N., 'Rethinking corporate environmental management', (1992), Columbia Journal of World Business
- Hajer M.A., 'The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process', (1997), Clarendon Press, Oxford
- Haji H., 'Sustainability in business : Guidelines on how to elaborate the portfolio', (2005)
- Harte M.J., 'Ecology, sustainability and environment as capital', (1997), Ecological Economics
- Henriques I. & Sadowsky P., 'The relationship between environmental commitment and managerial perceptions of stakeholder importance', (1999), Academy of Management Journal
- Hileman B., 'Alternative agriculture', (1990), Chemical and engineering news
- Hjortso C.N., 'Enhancing public participation in natural resource management using soft OR: an application of strategic option development and analysis in tactical forest planning', (2004), European Journal of Operations Research
- Honey M.S., 'Treading lightly', (1999)
- Hopkins C., 'The content of education for sustainable development', (1998), University of Athens, Athens
- Hudson S. & Miller G.A., 'The responsible marketing of tourism: The case of Canadian Mountain Holidays', (2005), Tourism management,
- ICIS, Integrated Assessment: A bird's eye view, Introductory guide for the European Summerschool 'Puzzle solving for policy: tools and methods for

- integrated assessment', (1999), International Centre for Integrative Studies, Maastricht, the Netherlands
- International Tropical Timber Organization (ITTO), 'Criteria and indicators for sustainable management of natural tropical forests', (1998)
  - Jickling B., 'Education for sustainability: A seductive idea, but is it enough for my grandchildren?', (2000), NCDO, Amsterdam
  - Kallio T.J. & Nordberg P., 'Rationalizing sustainable development-a critical treatise', (2006)
  - Kenzheguzin M.B. & Yessekina B.K., 'Methodological basis of forecasting of sustainable development of economic system', (2004), Mathematics and computers simulation
  - Livesey S., 'The discourse of the middle ground : Citizen shell commits to sustainable development', (2002), Management Communication Quarterly
  - Mc Ardle R.F., 'Multiple use – multiple benefits', (1953), Journal of Forestry 51
  - Meadowcroft J., 'Sustainable development: A new(ish) idea for a new century?', (2000), Political studies
  - Mebratu D., 'Sustainability and sustainable development: Historical and conceptual review', Environmental Impact Assessment Review', (1998)
  - Mercer Investment Consulting, 'Fearless forecast: what do investment managers think about responsible investment?', (2006)
  - Mitcham C., 'The concept of sustainable development : its origin and ambivalence', (1995), Technology in society
  - Mog J., 'Struggling with sustainability – A comparative framework for evaluating sustainable development programs', (2004), World Development
  - Moser P. & Moser W., 'Reflections on the Mab-6 Obergurgl project and tourism in an alpine environment', (1986), Mountain Research and Development
  - Nordlund A.M. & Garvill J., 'Value structures behind proenvironmental behavior', (2002)
  - Obata Y., Takeuchi K., Furuta Y. & Kanayama K., 'Research on better use of wood for sustainable development: Quantitative evaluation of good tactile warmth of wood', (2005), Energy

- Oberacher A., 'Agriculture and tourism in the Alps. Conflict or symbiosis', (1995)
- O'Connor M., 'Is capitalism sustainable? Political economy and the politics of ecology', (1994), Guilford Press, New York
- Oh K., Jeong Y., Lee D., Lee W. & Choi D., 'Determining development density using the urban carrying capacity assessment system', (2005), Landscape and urban planning
- Parris T.M. & Kates R.W., 'Characterizing a sustainability transition: Goals, targets, trends and driving forces', (2003)
- Parson E.A., 'Integrated Assessment and Environmental Policy Making', (1995)
- Pasqual J. & Souto G., 'Sustainability in natural resource management', (2003), Ecological Economics
- Pearce D., 'Sustainable development and developing country economics', (1993), Sustainable environmental economics and management. Principles and Practice, London
- Pearce D., Barbier E. & Markandya A., 'Sustainable development economics and environment in the Third World', (1990), Earthscan, London,
- Pearce D. & Barbier E., 'Blueprint for a sustainable economy', (2000), Earthscan, London
- Peters W. & Wiebecke C., 'Die Nachhaltigkeit als Grundsatz der Forstwirtschaft', (1983)
- Pignatti S., 'Impact of tourism on the mountain landscape of central Italy', (1993)
- Pojasek R.B., 'A framework for Business sustainability', (2007)
- Porter G. & Brown J.W., 'Global environment politics. Dilemmas in world politics', (1996), Westview Press, U.S.A
- Preto G., 'European research activities on sustainable management of the Amazon region', (1996), Florence, Italy
- Pretty J.N., 'Participatory learning for sustainable agriculture', (1995), World Development
- Price C., 'The theory and application of forest economics', (1989), Oxford

- Redclift M., 'Sustainable development : Exploring the contradictions', (1987), London
- Rennie E., 'Growing green, boosting the bottom line with sustainable business practices', (2008)
- Repetto R., 'World enough and time', (1986), Yale University Press
- Repetto R. & Gillis M., 'Public policies and the misuse of forest resources', (1988), Cambridge University Press, Cambridge
- Rokeach M., 'The nature of human values', (1973), New York
- Rosenhead J. & Mingers J., 'Rational analysis of a problematic world revisited: problem structuring methods for complexity, uncertainty and conflict', (2001), 2nd edition Wiley
- Rossi M.S., Brown H.S. & Bass L.W., 'Leaders in sustainable development : How agents of change define the agenda', (2000), Business Strategy and the Environment
- Rotmans J. & Dowlatabadi H., 'Integrated Assessment modeling in human choice and climate change', (1997), Battle Press
- Schleifenbaum P., 'Haliburton forest and Wild Life reserve', (1993)
- Schubert A. & Lang I., 'The literature aftermath of the Brundtland Report 'Our Common Future'. A scientometric study based on citation in science and social sciences journals', (2005), Environmental Development and Sustainability
- Shaper M., 'Making ecopreneurs: developing sustainable entrepreneurship', (2005), Hampshire : Ashgate
- Shrivastava P., 'Castrated environment: Greening and organization studies', (1994), Organization Studies
- Smith M.D. & Krannich R.S., 'Tourism dependence and resident attitudes', (1998), Annals of Tourism Research
- Sneddon C., Howarth R.B. & Norgaard R.B., 'Sustainable development in a post-Brundtland world', (2006), Ecological economics
- Stecker B., 'Integriertes Ressourcen-Management am Beispiel eines Modellforstbetriebes in Ontario', (1995)
- Stern P.C., 'New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior', (2000), Journal of Social Issues

- Tietenberg T., 'Environmental and Natural Resource economics', (1992), Harper Collins Publisher, New York
- Tordi G., 'Why business sustainability is strategic?', (2009), University of Luiss, Rome
- Turner R.K., 'Sustainability: Principles and practice', (1993), Sustainable environmental economics and management, Belhaven Press, London
- Turner R.K. & Jones T., 'Wetlands, market and intervention failures', (1991), Earthscan, London
- United Nations, 'Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development and Rio Declaration', (1993), New York
- UNCHS – Habitat, 'Cities in a Globalizing World', (2001), London, Earthscan Publications
- Van Dieren W., 'Taking nature into account : Toward a sustainable national income', (1995), New York
- Van Pelt M.J., 'Ecological sustainability and project appraisal : Case studies in developing countries', (1993)
- Vogt K.A. et al, 'Forest certification : Roots, challenges and benefits', (1999), CRC Press, Washington DC
- Walford N., 'Patterns of development in tourist accommodation enterprises on farms in England and Wales', (2001), Applied Geography
- Walley L. & Taylor D., 'Opportunists, champions, mavericks...? A typology of Green entrepreneurs', (2005)
- Welford R., 'Hijacking environmentalism. Corporate responses to sustainable development', (1997), Earthscan, London
- Wiersum K.F., '200 years of sustainability in forestry : lessons from history', (1995), Environmental Management
- WTO, 'Sustainable tourism development: Guide for local planners', (1993), Madrid
- Young M.D., 'Sustainable investment and resource use. Equity, environmental integrity and economic efficiency', (1992), The Parthenon Publishing Inc
- Zonneveld I.S., 'Scope and concepts of landscape ecology as an emerging science', (1990), New York

Ιστοσελίδες

- http://www.environ-develop.ntua.gr/uploads/k_8.pdf
- <http://portal.unesco.org/education>
- <http://traveltips.usatoday.com/positive-negative-effects-tourism-63336.html>
- <http://www.unep.org/resourceefficiency/Business/SectoralActivities/Tourism/FactsandFiguresaboutTourism/ImpactsOfTourism/EnvironmentalImpacts/TourismsThreeMainImpactAreas/tabid/78776/Default.aspx>
- http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/index_el.htm
- <http://www.sustainabletourism.net/definitions.html>
- <http://www.ecological-tourism.gr/index.php/el/simata-oikologikis>
- <http://www.env.aegean.gr/eda/Envirohelp/greece/bestpractices/BestPracticeEcologabels.html>
- <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=521&language=el-GR>
- <http://eese-support.gr/prasiniepixeirimatikotita/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%B8%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%82%CE%93%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CF%82ecocommerce/%CE%95%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE.aspx>